

T.C.

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE’DE İSLAMCILIK İDEOLOJİSİ BAĞLAMINDA
TOHUM DERGİSİ (1963-1980)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Muhammed ERDOĞAN

Danışman

Doç. Dr. Erol SUBAŞI

RİZE

2024

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında, Doç. Dr. Erol SUBAŞI danışmanlığında, Muhammed ERDOĞAN tarafından hazırlanan *Türkiye’de İslamcılık İdeolojisi Bağlamında Tohum Dergisi (1963-1980)* adlı bu tez çalışması, 21/10/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Ünvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	: Doç. Dr. Erol SUBAŞI	
Üye	: Doç. Dr. Efe BAŞTÜRK	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul ZENGİN	

ETİK BEYAN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Türkiye’de İslamcılık İdeolojisi Bağlamında Tohum Dergisi (1963-1980)” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dahil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

21/10/2024

Muhammed ERDOĞAN

ÖN SÖZ

Yüksek lisans sürecimin ders döneminde aldığım “Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Akımları” dersinde gördüğümüz İslamcılık ideolojisi oldukça ilgimi çekmişti. Bu çalışma ile ilgili ilk fikirler işte o zaman zihnimde canlanmaya başladı. Yine o dönem kıymetli dostum Yunus Vehbi Karaman’ın İslamcı Dergiler Projesi (İDP) ile ilgili yüksek lisans tezi elime ulaştı ve bu sayede İslamcı Dergiler Projesi’nden haberdar oldum. Ben de İslamcılık ideolojisi bağlamında proje kapsamında olan dergilerden birisini incelemeye karar verdim. Yaptığım ön araştırmalarda bu tezin konusunu oluşturan Tohum dergisinin müstakil bir tez çalışması olarak araştırılmadığını gördüm. Böylece bu alandaki boşluğu doldurmak için kolları sıvayarak işe başladım.

Yapılan bu çalışma esnasında incelemiş olduğum Tohum dergisinin yayımlanmış olan sayılarına kolaylıkla ulaşmamı sağlayan İslamcı Dergiler Projesi’ne teşekkür ederim. Yine bu süreçte bana rehberlik eden, takıldığım noktalarda yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Erol SUBAŞI’ye yardımları için teşekkür ederim. Son olarak bu çalışma esnasında beni cesaretlendiren kıymetli eşime ve aileme minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Muhammed Erdoğan

RİZE/2024

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
KISALTMALAR.....	VII
TABLolar LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ	1
1. İSLAMCILIK İDEOLOJİSİ VE TÜRKİYE’DEKİ GELİŞİM SEYRİ	9
1.1. İslamcılık Nasıl Tanımlanabilir?	9
1.2. İslamcılığın Doğuşu	15
1.3. İslamcılığın Etkisini Kaybetmesi ve Tek Parti Dönemi’nde İslamcılık.....	21
1.4. Demokrat Parti Devrinde İslamcılık (1950-1960)	26
1.5. 1960-1980 Yılları Arası İslamcılık	30
2. TOHUM DERGİSİ İSLAMCILIĞI.....	36
2.1. Tohum Dergisi (1963- 1980)	36
2.1.1. İslam’ın Üstünlüğü İddiaları.....	42
2.1.2. Batı Algısı.....	48
2.1.3. Antikomünizm.....	54
2.1.4. Tarih Anlatısı.....	62
2.1.5. Kadına Bakış	67
2.1.6. İslam Dünyası	68
3. TOHUM DERGİSİNİN İMAM-HATİP OKULLARINA YÖNELİK SÖYLEMİ.....	73
3.1. Tohum Dergisinin İmam-Hatip Okullarına Yönelik Teknik-Pedagojik Söylemi	73
3.2. Tohum Dergisinin İmam-Hatiplere Yönelik Politik Söylemi	78
3.2.1. Din Eğitiminin Politik İşlevi	78
3.2.2. Savunmacı Refleks ve Varoluş Tedirginliği.....	80
3.2.3. Meşrulaştırma Çabaları	95
4. SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	103
EKLER.....	118

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Tez Türü : Tezli Yüksek Lisans

Danışman : Doç. Dr. Erol SUBAŞI

Hazırlayan : Muhammed ERDOĞAN

Yıl : 2024

Sayfa Sayısı : 123

ÖZET

TÜRKİYE’DE İSLAMCILIK İDEOLOJİSİ BAĞLAMINDA TOHUM DERGİSİ (1963-1980)

Bu çalışma 1963 yılında yayın hayatına başlayan ve İslamcı bir dergi olarak değerlendirilen Tohum dergisini konu edinmiştir. Çalışmanın amacı bu dergi üzerinden Türkiye’de 1960’lı yılların ve 1970’li yılların İslamcılığını okumak, ayrıca Tohum dergisini Türkiye İslamcılığı içindeki yerine oturtmaktır. Bu amaçla Tohum dergisinde konu ile ilgili temalar incelenmiş ve çalışmanın kapsamı belirlenmiştir.

Yapılan araştırmalar neticesinde Tohum dergisinin büyük oranda 1960’lı yılların ve 1970’li yılların Türkiye İslamcılığını yansıtan özellikler taşıdığı tespit edilmiştir. Bu özelliklere dergide -özellikle 1960’lı yıllarda- antikomünizm söyleminin hakim olması, dönemin küresel anlamda önemli İslamcılarının dergide çeviriler yayımlanması, zaman zaman milliyetçilik ile harmanlanmış bir İslamcılık anlayışı sergilenmesi örnek gösterilebilir. Bunun yanında derginin dönemin İslamcı dergilerinden ayrılan en önemli özelliği ise İmam-Hatip camiasını temsil ediyor olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: İslamcılık, ideoloji, Tohum dergisi, İslamcı dergiler, İmam-Hatip, antikomünizm.

Recep Tayyip Erdoğan University Graduate School of Education

Major : Political Science and Public Administration

Thesis Type : Master's with Thesis

Supervisor : Assoc. Dr. Erol SUBAŞI

Prepared by : Muhammed ERDOĞAN

Year : 2024

Number of Pages : 123

ABSTRACT

TOHUM MAGAZINE IN THE CONTEXT OF ISLAMIST IDEOLOGY IN TÜRKİYE (1963-1980)

This study focuses on Tohum magazine, which started its publication life in 1963 and is considered as an Islamist magazine. The aim of the study is to read the Islamism of the 1960s and 1970s in Türkiye through this magazine and to place Tohum magazine in its place within Turkish Islamism. For this purpose, the themes related to the subject in Tohum magazine were analyzed and the scope of the study was determined.

As a result of the research, it has been determined that Tohum magazine has characteristics that reflect the Islamism of Türkiye in the 1960s and 1970s. These features include the dominance of anti-communist discourse in the magazine, especially in the 1960s, the publication of translations from globally important Islamists of the period, and an understanding of Islamism blended with nationalism from time to time. In addition, the most important feature of the magazine that distinguishes it from the Islamist magazines of the period is that it represents the Imam-Hatip community.

Keywords: Islamism, ideology, Tohum magazine, Islamist magazines, Imam-Hatip, anticommunism.

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
A.G.E.	:	Adı Geçen Eser
AP	:	Adalet Partisi
BM	:	Birleşmiş Milletler
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	:	Demokrat Parti
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
İDP	:	İslamcı Dergiler Projesi
İLEM	:	İlmi Etüdler Derneği
MNP	:	Milli Nizam Partisi
MSP	:	Milli Selamet Partisi
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
STK	:	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÖS	:	Türkiye Öğretmenler Sendikası
TRT	:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
YÖK	:	Yükseköğretim Kurulu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Tohum dergisindeki yazarların tema değişkenine göre toplam yazı sayıları	39
Tablo 2. Tohum dergisi idari kadrosu	41

GİRİŞ

Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile birlikte ideolojiler kendilerini daha yüksek sesle ifade etme imkanına kavuşmuştur. Modern bir ideoloji olarak değerlendirilen İslamcılık ideolojisi de kendisini ifade edebilmek için çeşitli kitle iletişim araçlarından faydalanmıştır. Bu iletişim araçlarının başlıcalarından birisi de dergilerdir. Konuları derinlemesine inceleme fırsatı sunması yönüyle dergiler fikir hareketlerini inceleyen ve takip eden kişiler için çok değerli kaynaklar mahiyetindedir. Cemil Meriç'in dergilerle ilgili şu ifadeleri dikkat çekicidir:

Genç düşünce, dergilerde kanat çırpıp... Bir şehrin iç sokakları gibi mahrem ve samimidirler. Devrin çehresini makyajsız olarak onlarda bulursunuz... Dergi, hür tefekkürün kalesi... Kitap, çok defa insanın tek eseri, tek düşüncenin yankısı; dergi bir zekalar topluluğunun. Bir neslin vasiyetnamesidir dergi; vasiyetnamesi, daha doğrusu mesajı. Kapanan her dergi, kaybedilen bir savaş, hezimet veya intihar (2010: 102-103).

Birçok ideolojik hareket gibi İslamcılık ideolojisinin de kendisini dergicilik kanalıyla sahaya sürdüğü söylenebilir. Örneğin İslamcılığın köklerine inildiğinde Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh gibi kurucu isimlerin düşüncelerini “Urvetül Vüska” isimli dergi aracılığıyla kitlerle paylaştığı görülmektedir (Maviş, 2017: 17). Eşref Edip Bey öncülüğünde 1908 yılında yayın hayatına başlayan Sırat-ı Müstakim¹ dergisi ise yoğun bir ilgiyle karşılaşmış, İslamcılarının sesi olmuş bir başka örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Demir, 2016: 93). Dergide İslam dünyası ile ilgili yazılar, çeşitli dini, edebi ve güncel meseleler işlenmiştir. Önemli yazarları bünyesinde barındıran dergi İslamcılık düşüncesinin en uzun soluklu yayın organı durumundadır (Arabacı, 2014: 128). Ancak 2.Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte gelen basındaki özgürlük ortamının uzun süre devam etmediği vurgulanmalıdır. Devlet yöneticileri tarafından çıkarılan türlü engellemelerle basın faaliyetlerine sansür uygulanmıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından Tek Parti Dönemi'nin katı ilkeleri gereği bu dönemde devletin müsaade ettiği birkaç yayın dışında İslami yayıncılıktan söz etmek mümkün değildir. Ancak bu noktada 1939 yılında Nurettin

¹1912 yılından sonra derginin adı Sebilürreşad olarak değiştirilmiştir.

Topçu tarafından çıkarılmaya başlanan Hareket dergisine ve 1943 yılında Necip Fazıl Kısakürek öncülüğünde yayın hayatına başlayan Büyük Doğu dergisine bir parantez açmak gerekir. Bu dergiler bu yıllarda sayfalarına dinle ilgili yazıları almış olsa da dönemin şartları gereği ancak ılımlı bir muhalefet yapma şansı bulabilmişlerdir.

Çok partili yaşama geçildikten sonra Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) din açılımı yaparak katı politikalarını yumuşatmasıyla birlikte oluşan ortam ile birlikte, İslamcı yayınlarda da yeniden bir canlanma görülmüştür. “1947 yılında Ehli Sünnet, Serdengeçti, İslam Dünyası, İrşad, Doğru Yol, Hakikat Yolu, Hakka Doğru, Selamet dergileri; 1948 yılında İslamiyet, Müslümanların Sesi dergileri yayın hayatına başlamıştır (Özdemir, 2022: 18). Ayrıca meşrutiyet döneminin en önemli İslamcı dergisi olan Sebilürreşad da 1948 yılında Eşref Edip Fergan tarafından yeniden çıkarılmaya başlanmıştır (Akın, 2018: 110). 1950 yılında DP’nin iktidara gelmesiyle artık İslamcı dergilerdeki ılımlı muhalefet yerini sert muhalefete bırakmıştır. Özellikle Tek Parti Dönemi ve CHP’nin laiklik politikaları yüksek sesle eleştirilmeye başlanmıştır. Yine dil devrimi, Türkçe ibadet, din eğitimi gibi Tek Parti Dönemi politikaları dergilerde yüksek sesle eleştirilen diğer konular olmuştur. Bunun yanında masonluk ve komünizm düşmanlığı, batılılaşma eleştirisi gibi meseleler de bu dergilerin yayın yaptığı ana konulardan olmuştur (Maviş, 2017: 93). Bu yıllarda yayımlanan dergilere bakıldığında üslup olarak milliyetçilikle harmanlanmış bir dil görülmektedir. Ayrıca yaşanan fetret devrinden dolayı yazarların ilk nesil İslamcılara göre daha az donanımlı olduğu göze çarpmaktadır. Yani çok partili hayata geçildikten sonra 1960’lı yıllara kadar yaşanan süreci İslamcı dergiler için bir geçiş dönemi olarak değerlendirmek mümkündür.

1960’lı yıllarda yeni anayasanın sunduğu özgürlük ortamının da etkisiyle İslami yayıncılıkta hem niteliksel olarak hem de niceliksel olarak bir çeşitlenme yaşanmıştır. Yaşanan bu çeşitliliğin sebebi bazı araştırmacılara göre yükselen sol hareketlere karşı devletin dini bir panzehir olarak sunmak istemesi olarak gösterilmektedir. Yani bu iddiaya göre 1950’li yıllardan itibaren devlet gerek İmam-Hatip okulları açarak gerek İslami yayınlara müsaade ederek komünizmle ve benzeri sol ideolojilerle mücadele etme gayreti içinde olmuştur. Yapılan bu çalışmaya konu olan Tohum dergisi de işte bu yıllarda yayın hayatına başlamış, İslamcı camianın

içinden farklı bir ses olarak ortaya çıkmıştır. 1963 yılında İstanbul İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyetinin öncülüğünde çıkarılmaya başlanan dergi ile 1950’li yıllarda açılmaya başlanan İmam-Hatip okullarının sesi geniş kitlelere duyurulmak istenmiştir. 1980 yılına kadar toplam 117 sayı çıkartılan bu dergide yalnızca İmam-Hatip okulları konu edilmemiş, dergide 1960’lı ve 1970’li yılların ruhunu yansıtan yazılara da yer verilmiştir.

Araştırmanın Konusu ve Soruları

Yapılan bu çalışmanın konusu Türkiye İslamcılığı içinde önemli bir konuma sahip olan İmam-Hatip camiasından bir grubun çıkartmış olduğu Tohum dergisini İslamcılık ideolojisi bağlamında ele almaktır. Bu çalışma ile birlikte şu soruların cevapları aranmıştır:

- 1- Tohum dergisinin İslamcı dergiler içindeki yeri nedir?
- 2- Tohum dergisinde siyaset bilimi açısından önemli olan hangi olaylar ön plana çıkarılmıştır?
- 3- 1960’lı ve 1970’li yıllarda İslamcı söyleme hakim olan unsurlar nelerdir?
- 4- Türkiye’de 1960’lı ve 1970’li yılların İslamcılığında önemli bir yer edinen antikomünizm süreci Tohum dergisinde nasıl yürütülmüştür?
- 5- 1950’li yıllarda açılmaya başlanan İmam-Hatip okullarının Türkiye siyasetindeki özgül ağırlığı nedir?
- 6- Türkiye İslamcıları için önemli bir sığınak görevi gören milliyetçilik ideolojisine Tohum dergisinde nasıl bakılmıştır? Bu iki ideoloji arasında nasıl bir bağ vardır?
- 7- Türkiye dışındaki diğer İslam ülkelerinde yaşanan gelişmelere Tohum dergisinin bakışı nasıl olmuştur?
- 8- Tohum dergisinin İmam-Hatip Okullarına yönelik söylemi nasıldır? Bu söyleme hakim olan unsurlar nelerdir?

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yapılan bu çalışmada İslamcılığın henüz siyasal parti olarak örgütlenemediği bir dönemde yayın hayatına başlamış olan Tohum dergisinin Türkiye’de oldukça etkili olmuş bir ideoloji olan İslamcılık ideolojisi bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Tohum dergisindeki temalara ve bu temaların işlenme biçimlerine

bakılarak Türk İslamcılığı içindeki bir damarın ele alınması hedeflenmiştir. Ayrıca dönemin İslamcılarının duruşunu göstermesi bakımından dergide benimsenen söylemlerin ve kullanılan üslubun da irdelenmesi önemli görülmüştür. Nihai olarak bu çalışma ile Tohum dergisinin Türk İslamcılığı içindeki yerine ve İslamcı dergiler içindeki yerine oturtulması hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın öneminden bahsedilecek olursa Tohum dergisi üzerinde daha önce çeşitli araştırmalar yapılmış olsa da derginin daha önce müstakil olarak bir tez şeklinde çalışılmadığı belirtilmelidir. Bu çalışma ile alandaki bu boşluğun doldurulacağı düşünülmektedir. Çalışmada 1960'lı ve 1970'li yıllarda yayın yapan bir derginin seçilmiş olması, 1950'li yıllarda açılan İmam-Hatip Okullarının ilk mezunlarını bu yıllarda verip kurumsallaşmaya başlamasıyla yakından ilişkilidir. Tezin bu dönemi inceleyen benzer çalışmalardan farkı seçilen derginin İslamcılık bağlamında ele alınıyor olması ve İmam-Hatip camiasının duruşunu yansıtırıyor olmasıdır. Dergi, İslamcıların siyasal bir partiye kavuşmadan önce yayın hayatına başladığı için partiler öncesi döneme ışık tutmakta ve Türkiye İslamcıları içinde önemli bir yere sahip olan İmam-Hatip camiasının bu yıllarda yaşanan olaylara verdikleri reaksiyonları birinci ağızdan duyurmaktadır. Ayrıca dergide Necip Fazıl Kısakürek, Peyami Safa, Nihat Sami Banarlı, Sezai Karakoç, Kadir Mısıroğlu, Yavuz Bülent Bakiler, Nurettin Topçu, Hayrettin Karaman, Abdürrahim Karakoç, Nuri Pakdil, Süheyl Ünver, Ali Rıza Demircan, Cahit Zarifoğlu, Ahmet Kabaklı, Arif Nihat Asya gibi alanında usta kişilerin yazılarının yayımlanması da çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

İslamcılık ideolojisi üzerine net bir tanım yapılamamış olması Tohum dergisinin ne oranda İslamcı bir karaktere sahip olduğu sorusunu akla getirebilmektedir. Ancak derginin söylemlerine bakıldığında İslamcı bir yapıda sayılabileceği görülmektedir. Bu yüzden çalışmada Tohum dergisi İslamcı bir dergi olarak değerlendirilmiştir.

1960'lı yıllarla birlikte İslamcı dergilerin sayısında önceki yıllara oranla büyük bir artış yaşanmıştır. Bunda CHP'nin Tek Parti Dönemi'nin sonunda başlatmış olduğu dini açılım ve yeni anayasanın getirdiği özgürlük ortamı etkili olmuştur.

Böyle bir dönemde yayın hayatına başlayan Tohum dergisi -bazı dönemler maddi sıkıntılar nedeniyle kesintiye uğramakla beraber- 1980 yılına kadar toplam 117 sayı yayımlanmıştır. Daha sonra yayın hayatına devam etmiş olan derginin sonraki sayıları bu araştırmaya dahil edilmemiştir. Zira 1980’li yıllarla birlikte Türkiye’de yeni bir döneme girildiği ve neo-liberalizm eksenli farklı bir anlayışın hakim olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışmadaki bütünlük bozulacağından dolayı burada bir kısıtlamaya gidilerek derginin bu yıldan sonra yayımlanan sayılarının araştırmaya dahil edilmediği belirtilmelidir. Ayrıca yapılan bütün incelemelere rağmen derginin 100, 111, 112 ve 113.sayılarına ulaşılamamıştır. Ancak bu sayıların eksikliği çalışmanın bütünlüğünü bozacak bir durum arz etmemektedir.

Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler

İktidar ilişkileri, ideolojiler ve değerler gibi çeşitli toplumsal olguların kişilere ya da toplumsal düzene nasıl yansıdığıyla ilgili en ideal araştırma yöntemi verinin temalaştırılarak veya kavramlaştırılarak analiz edildiği nitel veri analizi yöntemidir (Neuman, 2014: 658). Bu yüzden yapılan çalışmada nitel veri analizi yöntemi tercih edilmiştir.

Araştırma kapsamında İslamcı Dergiler Projesi (İDP) ile dijital ortama aktarılmış olan Tohum dergisinin 1963-1980 yılları arasında yayımlanan 117 sayısından 113’ü elde edilmiştir. Dergi sayılarının ele geçirilmesinin ardından İslamcılık bağlamında hangi temaların çalışılabileceğini tespit etmek amacıyla bütün sayılar taranarak dergide işlenen temalar kategorize edilmiştir. Buna göre çalışma kapsamında incelenecek temalar belirlenmiştir. Daha sonra ise İslamcılık ideolojisi ve incelenecek olan temaların kavramsal çerçevesini belirlemek üzere literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucu çalışmanın 1.bölümü olan kavramsal çerçeve kısmında kullanılmak üzere malzemeler elde edilmiştir. Çalışmanın 2. ve 3. bölümünü oluşturan dergi yazılarının incelenmesi amacıyla daha önce belirlenen temalara göre yazılar fişlenmiştir. Bu fişlemeler sonucu kategorize edilmiş olan yazılar üzerinden analizler ve değerlendirmeler yapılarak temaların İslamcılık bağlamında incelenmesi hedeflenmiştir.

Araştırmanın Giriş bölümünde dergilerin İslamcılık ideolojisini anlamak ve çözümlemek üzerindeki etkisinden bahsedilecektir. Yine aynı bölümde yapılan bu

araştırmanın alanda hangi boşluğu dolduracağı, benzer çalışmalardan farklı yönlerinin ne olduğu gibi sorulara cevap aranacaktır.

Araştırmanın birinci bölümünde İslamcılık ideolojisinin nasıl tanımlanabileceği, İslamcılığın doğuşu ve Türkiye’deki gelişimi ele alınacaktır. Bu bölümde ayrıca Tohum dergisinin yayımlandığı yıllarda Türkiye İslamcılığının içinde bulunduğu durum ve şartlardan bahsedilecektir. Araştırmanın ikinci bölümünde ise Tohum dergisinin İslamcılık ideolojisi ile ilişkisi çeşitli temalar üzerinden irdelenecektir. Çalışmanın özgünlüğü bakımından Tohum dergisinin İmam-Hatip Okulları ile ilgili söylemi üçüncü bölümde ele alınacaktır. Sonuç kısmında ikinci ve üçüncü bölümde yapılan incelemeler sonucu elde edilen bulguların ve diğer araştırmacılara yapılacak önerilerin paylaşılması planlanmıştır.

Literatür Taraması

İlmi Etüdler Derneği (İLEM) bünyesinde çalışmalarını yürüten ve İslamcı dergileri dijital ortama taşıyan İslamcı Dergiler Projesi ile birlikte İslamcılık alanında yapılan çalışmaların sayısı artmaya başlamıştır. Yapılan bu çalışmada da birincil kaynak niteliğinde kullanılan Tohum dergisinin nüshaları proje kapsamında dijital ortama yüklenen dokümanlardan elde edilmiştir. Derginin 1980 yılına kadar yayımlanmış olan sayılarına bu yolla erişim sağlanmıştır. Çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan ve İslamcılık ile ilgili genel bilgilerin verildiği tez bölümünde ise daha çok İslamcılık çalışmaları ile öne çıkmış bazı yazarların eserlerinden, bu alanda yapılmış olan tez çalışmalarından, yayımlanmış olan makalelerden istifade edilmiştir.

İslamcılık ideolojisinin nasıl tanımlanabileceği, doğuşu ve gelişimi ile ilgili yürütülen tartışmalarda bu alanın önemli isimlerinden olan İsmail Kara’nın yayımlamış olduğu “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi” serisi ilk başvuru kaynaklardan olmuştur. İsmail Kara bu eserinde İslamcılığın doğuşuyla ilgili özgün bir görüş ortaya atmıştır. Ayrıca bu eserde önemli İslamcıların isim listesi verilmiştir. İletişim Yayınları tarafından yayına hazırlanan ve birçok yazarın katkıları ile ortaya çıkmış olan “Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce: İslamcılık” adlı eserden de bolca yararlanılmıştır. Bu eserde yazıları yer alan Ali Bulaç, Yasin Aktay, Ruşen Çakır, Nuray Mert gibi alanın önemli isimlerinin yazıları kullanılmıştır. Yine İslamcılık

alanında yaptığı çalışmalar ile alanda önemli bir yeri olan Mümtazer Türköne'nin "Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu" kitabı bu tezin ana kaynaklarından birini oluşturmuştur. Türköne bu eserinde İslamcılığın doğuşu için Osmanlı topraklarını işaret etmektedir. Ayrıca bu ideolojinin yayılmasında basın- yayın araçlarının önemini vurgulamıştır. Şerif Mardin'in "Türkiye, İslam ve Sekülerizm" adlı eserinde ise Cumhuriyet rejiminin İslamcılara yönelik attığı bazı adımlar belirtilmiştir. İslamcılık literatüründe öne çıkan bir diğer isim olan Tarık Zafer Tunaya'nın "Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık" kitabında ise İslamcı fikirlerin çok partili rejimle birlikte yeniden siyasete karışması meselesi ele alınmıştır. Tezde yararlanılan Kemal Karpat'ın "İslam'ın Siyasallaşması" adlı çalışması, Feroz Ahmad'ın "Modern Türkiye'nin Oluşumu" adlı eseri, Cihan Aktaş'ın "Bir Hayat Tarzı Eleştirisi İslamcılık" kitabı, Hamza Türkmen'in "Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştirisi" adlı eseri çalışma etrafında yürütülen tartışmalara zenginlik katan diğer eserlere örnek olarak verilebilir.

Türkiye'de din eğitimi ile ilgili bölümlerde Halis Ayhan'ın "Türkiye'de Din Eğitimi" adlı çalışması ve Mustafa Öcal'ın "Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi" adlı eserinden oldukça istifade edilmiştir. Türkiye'de yaşanan siyasal gelişmeler konusunda ise alanında önemli bir başvuru kaynağı niteliği taşıyan "Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat" adlı kitaptan, Bülent Tanör'ün "Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri" adlı eserinden ve Tevfik Çavdar'ın "Türkiye'nin Demokrasi Tarihi" adlı kitabından istifade edilmiştir. Andrew Heywood'un "Siyaset" adlı çalışmasından ve Birsen Hekimoğlu Örs'ün öncülüğünde yayımlanan "19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler" adlı çalışmadan ise daha çok "ideoloji" kavramının tanımlanması esnasında yararlanılmıştır.

Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) tez veri tabanında "İslamcılık" anahtar kelimesi ile yapılan arama neticesinde 78 tez çalışması ile karşılaşmıştır. Kapsadığı yıllar ve ele aldığı konunun bağlamı bakımından bu çalışmalardan bazılarında bu çalışmada faydalanılmıştır. 2016 yılında Mücahit Şahin tarafından yapılan "Türkiye'de İslamcılık Tartışmaları ve Siyasal İslam" adlı çalışma İslamcılığın tanımının farklı olma nedenleriyle ilgili bakış açısı sunmaktadır. Yine 2016 yılında Ali Osman Çakmak tarafından yapılan "Sebilürreşad ve Büyük Doğu Dergileri Üzerinden 1940-1950 Döneminde Türkiye'de İslamcılık" adlı çalışmadan ise

İslamcılığın 1940'lı yıllardaki durumunu belirtmesi bakımından istifade edilmiştir. 2021 yılında Betül Yalçın tarafından yapılan “Türkiye’de İslamcılık Fikrini Dergiler Üzerinden Okumak (1960-1980) ” adlı çalışma yine bu tezin konusunu oluşturan Tohum dergisinden ve bu dönemde yayımlanan diğer dergilerden bahsettiği için çalışmaya katkı sağlamıştır. “Antikomünizm” ile ilgili bölümde ise 2013 yılında Ertuğrul Meşe tarafından yürütülen “Türk Siyasal Yaşamında Komünizmle Mücadele Dernekleri” adlı tez çalışmasından yararlanılmıştır. Türkiye’de İslamcı söylemin oluşumunda önemli yeri olan tercüme eserlerle ilgili bilgiler için Ahmet Köroğlu’nun 2020 yılında hazırlamış olduğu “Türkiye’de İslamcı Söylemin Oluşumunda Tercümelerin Etkisi” adlı çalışma yine araştırmaya katkı sağlayan başka bir tez çalışması olmuştur.

Yapılan bu araştırmada çalışmayı tamamlayıcı özelliğe sahip olan ve çeşitli dergilerde yayımlanmış olan bazı makalelerden de yararlanılmıştır. Vahdettin Işık’ın “Türkiye’deki Değişimi İslamcı Dergiler Üzerinden Okumak” adlı çalışması, Hatem Ete’nin “Modernleşme ve Muhafazakarlık Kısacasında Türkiye’de İslamcılığın Gelişimi” adlı çalışması, Yunus Koç’un “Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Bir Kimlik Tasavvuru: İslamcılık” adlı çalışması, Güven Gürkan Öztan’ın “1960’lı Yıllarda İslamcılığın Zihin Haritası: Milli Olanı Revize Etme Çabası” adlı çalışması yararlanılan önemli makalelerden bazılarına örnek oluşturmaktadır. Çalışmada özellikle Tohum dergisi ile ilgili yayımlanan makalelere de yer verilmiştir. Tuba Aydın’ın “Tohum Dergisi Semiyolojik Bir Okuma” adlı çalışması bu anlamda doyurucu bilgiler sunmuştur. Bedir Sala’nın İslamcılar ve Tarih: Tohum Dergisi Örneği” ise derginin tarih konusuna verdiği önemi göstermesi bakımından çalışmaya katkı sağlamıştır. Hacı Yusuf Acuner ve Betül Önal öncülüğünde 2023 yılında yayımlanan “Tohum Dergisinin Serencamı” adlı makale de Tohum dergisindeki temaları kategorize etmede faydalanılan bir kaynak olmuştur.

1. İSLAMCILIK İDEOLOJİSİ VE TÜRKİYE'DEKİ GELİŞİM SEYRİ

1.1. İslamcılık Nasıl Tanımlanabilir?

Literatüre bakıldığında İslamcılık ile ilgili çeşitli tanımlara rastlanmaktadır. Bu tanımların farklı olması İslamcılık üzerinde ortak bir görüş birliğinin olmadığını göstermektedir. Tanımların farklı olmasının yanında İslamcılık üzerine fikir yürüten kişiler İslamcılığın doğuşunu farklı koşullara ve coğrafyalara bağlamaktadır. Ayrıca kimlere İslamcı denebileceği, İslamcılığın günümüzde yaşıyıp yaşamadığı, İslamcılığın dönemlere ayrılması gibi mevzularda da düşünce farklılıkları olduğu görülmektedir. Bu noktada birbirinden farklı İslamcılık türlerinin var olduğundan söz edilebilir. Bu farklı türlerin temsilcileri çeşitli araçlar vasıtasıyla (gazete, kitap, kongre vs.) birbirini tanıma fırsatı buldukça zamanla bazı ortak noktalarda buluşma imkanına kavuşmuştur. Çeşitli ülkelerde ve farklı zamanlarda birbirinden farklı İslamcılık türleri olması ayrıca bu ideolojinin uluslararası bağlamda ele alınması gerektiğini de göstermektedir. Burada bahsedilen farklı İslamcılık türlerine Türkiye İslamcılığı, Mısır'da meydana çıkan Müslüman Kardeşler Hareketi, özellikle Hindistan ve Pakistan'da etkili olan Cemaat-i İslam Hareketi örnek verilebilir. Daha iyi analizler ortaya koyabilmek için İslamcılık türlerinin iç ve dış dinamiklerinin, ortak ve farklı yönlerinin iyice tahlil edilerek meseleye daha etraflıca yaklaşılması gerekmektedir.

Bütün farklılıklara rağmen İslamcılık konusunda düşünürlerin görüş birliğine vardığı noktalar da mevcuttur. Mesela İslamcılığın bir ideoloji olduğu noktasında düşünürler neredeyse hemfikirdirler. Çünkü modern zamanlarda ideolojiler kitleleri harekete geçirme konusunda önemli bir rol oynamaktadır. İslamcılık da aydınlarla ve matbuat vasıtasıyla bunu yapmak eğiliminde olmuştur (Yıldırım, 2012: 168). Burada ideoloji kavramına kısaca değinmek gerekir. Heywood'a göre (2017: 54) ideoloji, "mevcut iktidar ilişkileri sistemini korumayı, değiştirmeyi veya yıkmayı amaçlayan ve organize bir siyasi eylem için temel teşkil eden, az veya çok tutarlı bir fikirler bütünüdür." Örs'e göre ise (2018: 10) "ideolojiler insanların ve toplulukların eline tutuşturulmuş yol haritalarıdır; inançlar, normlar ve değerler bütünüdür." Bu tanımlardan hareketle İslamcılığı bir ideoloji olarak görmenin mümkün olduğu söylenebilir. Çünkü İslamcılar ilk zamandan beri iktidar ilişkileri çerçevesinde

iktidarı elinde tutmayı, değiştirmeyi veya yıkmayı amaçlamıştır. Bu durum kendisini bir şekilde İslam'la ilişkilendiren yapılarda net bir şekilde görülmektedir. Bu amaçla İslamcıların siyasi partiler kurdukları, bazı ülkelerde darbeler tertipledikleri, yine sivil toplum kuruluşları (STK) vasıtasıyla bazı adımlar attıkları görülmektedir. İdeolojilerin insanların eline tutuşturulmuş yol haritaları olması tanımı ise yine İslamcılıkla yakından ilgilidir. Zira İslamcılar ellerinde Kur'an gibi yüce bir yol gösterici olduğu iddiasındadır. Bu araç onlara göre kişiyi ve toplumu kurtuluşa götüren bir yoldur ve kendi içinde bir bütünlük arz etmektedir. Sonuç olarak toparlayıcı bir yorum olarak İslamcılığın "Batı'dan gelen ideolojik düşünce yapısı ile geleneksel İslami değerlerin birleşimi neticesinde, İslamiyet'in ideoloji formu içinde yeniden sistemleştirilerek ortaya çıktığı" söylenebilir (Türköne, 2011: 29).

İslamcılık alanının otorite isimlerinden kabul edilen Kara'ya göre (2014: 27) ise İslamcılık bir tür kalkınma ve kurtuluş ideolojisidir; bu hareketi Osmanlıcılık hareketinin devamı, Türkçülük hareketinin ise öncesi olarak görmüştür. Bu açıklamada kalkınma kavramıyla Osmanlı Devleti'nin yeniden eski günlerine geri dönme arayışına vurgu yapılırken Osmanlıcılık ve Türkçülük ideolojilerine atıf yapılarak İslamcılık ideolojisini tarihsel olarak bu ikisinin ortasında konumlandırma çabası göze çarpmaktadır. Yıl olarak bakıldığında 2.Meşrutiyet yıllarının kastedildiği bu tarihlendirmeye genel olarak düşünürler katılmış olsa da İslamcılık hareketini daha önceki yıllara kadar götüren düşünürler de vardır. İslamcılık alanındaki çalışmaları ile tanınan Mümtazer Türköne ve yakın tarih çalışmaları ile adından söz ettiren Kemal Karpat bu isimlerden bazılarıdır.

İslamcılığı daha dar bir kapsamda tanımlayan yazarlar olduğu gibi, bütün Müslümanları Batı'nın sömürgesi olmaktan kurtarıcı bir siyasi ideoloji olarak gören yazarlar da vardır (Kurtoğlu, 2014: 201). Bu bakış açısına göre İslamcılık evrensel bir ideolojidir. Ayrıca tanımlamada Batı'ya vurgu yapılmakla bir rakip ideoloji ortaya konmaktadır. Çünkü İslamcılığa ihtiyaç duyulmasının sebebi de zaten Batı'nın İslam karşısındaki üstünlüğüdür. Batı, elinde bulundurduğu bilimsel ve teknolojik güçle siyasi olarak da güçlenmiş, ardından diğer birçok sömürgesi gibi İslam devletlerini de sömürgesi haline getirmeye başlamıştır. İşte İslamcılık bu dengeyi tersine çevirmek amacıyla geliştirilmiş bir ideolojidir. Yani Batı'ya ve Batılılaşmaya bir cevap niteliği taşımaktadır (Tantik, 2009: 121). Bu noktada İslamcıların Batı'yı

toptan dışladığı sonucuna varılmamalıdır. Batılılaşmaya toptan karşı olan bazı İslamcılar olsa da birçok İslamcı Batı konusunda kompleksiz bir yapıya sahiptir. Batı'dan birçok kavram ithal edilmesi, İslamcı yazarlar tarafından yönetsel manada Batı'nın başarılı örneklerinin örnek alınmasının istenmesi bu iddiayı destekleyen bazı örneklerdir. Bunun yanında İslamcı yazarlar tarafından Batı'daki ahlaki sorunlara karşı devlet yöneticilerine, halka karşı çeşitli uyarılar da yapılmıştır (Yardım, 2016: 113).

Müslüman devletlerin içinde bulunduğu zor koşulları açıklamak için yazarlar çeşitli görüşler ortaya atmıştır. Buna göre bir kısım yazarlar bu zor durumun sorumlusu olarak bizzat İslam'ı görmüşlerdir.² Çözüm olarak da devletin bütün yönleriyle yüzünü Batı'ya dönmesini savunmuşlardır. Bu kişilere göre Batı rüşdünü ispatlamış, İslam'ın ise gelinen noktada söyleyecek sözü kalmamıştır. Diğer yandan gelinen durumdan İslam'ın değil, Müslümanların sorumlu olduğunu savunan yazarlar da ortaya çeşitli fikirler koymuştur. Onlara göre Müslümanlar kendilerini geliştirmemiş, buna karşı Batı bilim ve teknolojiye ilerleyerek üstünlüğü ele geçirmiştir. Çözüm olarak yine İslam'a, Kur'an'a sarılmayı savunmuşlar; eğer bunlara yeniden sahip çıkılırsa çözümün kendiliğinden geleceğini, çünkü zaten İslam'ın bilimi ve teknolojiyi desteklediğini, ilerlemeyi emrettiğini savunmuşlardır. Ayrıca bu iddiada olan kişilere göre Batı zaten sahip olduğu bu mirası İslam dünyasından almıştır. Bu mirasa yeniden sahip çıkmak Müslümanların kendi miraslarına sahip çıkması demektir (Bulaç, 2014: 62). Bu iki farklı cephe arasındaki mücadeleler Batıcılar ve İslamcılar olarak iki farklı grubun doğuşunu ortaya çıkarmıştır (Ocak, 2016: 25).

İslamcılık tanımlaması yapılırken onun modernizm ile olan ilişkisine de ayrı bir parantez açmak gerekir. Mert'e göre (2014: 412) İslamcılık tartışmasının başlangıcı modernleşme tartışmalarının başlangıcıdır ve İslamcılık tartışmasının en önemli boyutunu da modernleşme konusu oluşturmaktadır. Modernite toplumun bilimsel ve rasyonel örgütlenmesini ifade etmesi bakımından dinin toplumsal rolünün gerilemesini, sekülerleşmeyi beraberinde getirmektedir (Çınar, 2005: 19). Bu durumda İslamcılığın modernizm karşısında nerede konumlandırılabilceği sorusu

²İslamcılık literatüründe önemli bir yer tutan bu tartışma Ernest Renan'ın "İslam terakkiye manidir." sözünü söylemesinin ardından Namık Kemal ve Cemalettin Afgani gibi isimlerin "İslam terakkiye mani değildir." şeklinde ortaya atılan karşı savunmalarından ortaya çıkmıştır.

akla gelmektedir. Dinin özel alanda kalması ilkesi gereğince İslamcılığın modernizmin bu ilkesi ile çeliştiği görülmektedir. Çünkü İslamcılar dini çeşitli şekillerde siyasallaştırmayı istemekte, hatta hayatın hemen her alanını kuşatıcı bir bakış açısı sunmaktadırlar. İslamcıların burada bahsedilen modernizm ihlaline karşın birtakım dini anlayışlara karşı çıktığı da kaydedilmelidir. Geleneksel dini anlayışlara, bağnazlıklara, birtakım dini örgütlenmelere İslamcıların itiraz ettikleri görülmektedir (Tiftikçi, 2011: 131). Tevekkül, itaat, kadere rıza gibi geleneksel İslam tarafından öne çıkarılan kavramların da İslamcılıkla birlikte önemini kaybettiği, bunların yerine insan aklının ön plana çıkarıldığı görülmektedir (Türköne, 2011: 32).

İslamcılığın bir yandan gelenekten beslendiği bir yandan da modern bir görüntü verdiği söylenebilir. Ancak bunu yaparken modernleşmeyi Batılı karakterinden ayırarak kendine özgün bir modernleşme yönü belirlemek iddiasındadır (Güllüpnar, 2020: 211). Yani İslamcılık İslam dairesinin içinde kalarak çağa ayak uydurmaya çalışan bir harekettir. Bunu yaparken modern iletişim araçlarından yararlanması, gelişiminde aydın sınıfının rolünün olması da onu modern bir ideoloji mahiyetine büründürmektedir (Şen, 2007: 239). İslamcılık akımını geleneksel İslam’a göre daha modern ve seküler yapan ise İslam ile Batı düşüncesinin sentezini öngörmesidir (Yardım, 2016: 122). Bu modernlik ve dünyeviliğin bir sebebi de zaman zaman kendini pozitivist ve materyalist söylemlerin etkisinde bırakması, rasyonalist yaklaşımlara kendini kaptırmasıdır (Karataş, 2009: 137).

İslamcılığın ortaya çıkışından itibaren farklı şekillerde isimlendirildiği görülmektedir. Bu kavramların bir kısmını Batılılar, bir kısmını da yerli yazarlar kullanmıştır. Bu kavramların bazıları hala güncelliğini korumaktadır. Bahsedilen kavramlar şunlardır: Siyasal İslam, fundamentalizm, İttihad-ı İslam, İslami radikalizm, İslamlaşma, Panislamizm... İslamcılık konusunda net bir şey söylemenin zorluklarından birisi de işte bu kavram karmaşasıdır. Bu noktada –cı ekinin İslam kelimesinin sonuna yakışmadığı düşünülerek “İslamcı” sıfatına itirazlar olduğu ve yaygın bir şekilde sahiplenilmediğini de belirtilmek gerekir (Karaman, 2020: 26). Bu farklı isimlendirmelerin yanında İslamcılığın farklı karakteristik özelliklerinden de bahsetmek gerekir. Çünkü bu hareket yeri geldiği zaman Doğucu, yeri geldiği zaman Batıcı olmuş; bazı dönemlerde elitist bir görüntü vermişken bazı

dönemlerde de halkçı bir mahiyete bürünebilmiştir. Yine şartlar gereği devrimci bir çizgiye kaymış, konjonktüre göre bazı dönemlerde kabuğuna çekilmiştir (Aktaş, 2007: 58). Bunların yanında demokrat İslamcı, ümmetçi İslamcı, milliyetçi İslamcı, selefi İslamcı gibi farklı kişiliklerden de kaynaklarda bahsedilmektedir (Türkmen, 2014: 15).

Türkiye’de “İslamcılık” deyince akla gelen önemli isimlerden olan İsmail Kara, Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi 1 ve 2 adlı kitaplarında şu isimleri incelemiştir: Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, Şeyhülislam Musa Kazım, Said Halim Paşa, Seyyid Bey, İskilipli Mehmed Atıf, Babanzade Ahmed Naim, Mehmed Akif Ersoy, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Ferid Kam, Mehmed Ali Ayni, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Fenni Ertuğrul, Ahmed Hamdi Akseki, Şeyhülislam Mustafa Sabri, Bediüzzaman Said Nursi, M. Şemseddin Günaltay. Bu isimlere bakıldığında bu kişilerin Cumhuriyet öncesi dönemde -bazıları Cumhuriyet sonrasında da- fikirler yürütmüş ve kamuoyunu etkilemiş kişiler olduğu görülmektedir. Bunun yanında Cumhuriyet sonrası dönemde de çeşitli sebeplerle İslamcılıkla anılan bazı kişiler sayılabilir: Eşref Edip, Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Hayrettin Karaman ve İsmet Özel. Sayılan isimler karşılaştırıldığında önceki isimlerin cumhuriyetle araya giren kesinti dönemi sebebiyle daha donanımlı olduğu görülmektedir (Ocak, 2016:100).

Önemli İslamcı kişiler sayılırken burada birkaç isme daha parantez açmak gerekir. Bazı kaynaklarda İslamcılık düşüncesinin fikir babası olarak gösterilen Cemaleddin Afgani bu isimlerin başında gelir. Türköne’ye göre (2011: 39) aslında İslamcılığın bir kurucusunu aramak yanlıştır, birçok Batılının da katkısıyla Afgani ismi efsaneleştirilmiştir. İslamcılık için Afgani’den başka bir diğer önemli isim de Muhammed Abduh’tur. O da tıpkı Afgani gibi birçok kişiyi etkilemiş bir isimdir. Mehmet Akif’in Sebilürreşad dergisinde hem Afgani’nin hem de Abduh’un sekizer makalesini yayımladığı bilinmektedir (Maviş, 2017: 35). Sonuç olarak bu iki ismin İslamcılık hareketine önemli katkıları olmuştur denebilir. 1884 yılında Paris’te yayımlanan Urvetul Vuska adlı dergi ile düşüncelerini geniş kitlelere ulaştırma fırsatı yakalamışlardır. Üstelik bu dergi İslamcı dergiciliğin ilk örneği olması hasebiyle İslam’ın ideolojik bir vasıf kazanmasına katkı sunmuştur (A.g.e, 2017: 43). Bu kişilerin yanında Yeni Osmanlılar Hareketi’nin önemli isimlerinden Namık Kemal,

Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi isimler bazı kaynaklarca bu hareketin içine dahil edilmektedir. Bu noktada bir de daha sonra Türkçü çizgide yer alacak olup öncesinde Sırat-ı Müstakim gibi İslamcı yayın organlarında İslamcılık ve çeşitli konular üzerine kalem oynatmış olan Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi isimlerden bahsedilebilir (Arabacı, 2014: 96).

İslamcılarının siyaset ile olan münasebetleri de üzerinde konuşulması gereken bir diğer konudur. Zira İslamcılık bazı yazarlara göre dini bir girişimden ziyade siyasi bir girişim olarak değerlendirilmelidir (Güllüpnar, 2020:208). İslamcı yazarlar politikanın kaynağı, meşruiyeti gibi konularda epey zihin yormuşlardır (Şen, 2007:255). Çünkü onlar da devletin içinde bulunduğu sıkıntılı duruma karşı çözüm yolları aramışlardır. İslamcılar da Batı'da yaşanan modern gelişmelere ayak uydurarak bu gelişmelere İslami karşılıklar bulmaya gayret etmişlerdir. Mesela mutlak monarşi sisteminden meşrutiyete geçildiğinde İslamcılar bu yeni sisteme karşı çıkmamışlar bilakis desteklemişlerdir. Meşveret, şura gibi kavramlar ortaya atarak yaşanan gelişmelere dini dayanaklar bulma gayretinde olmuşlardır. Burada ideolojilerin eyleme yönelik olması, geleceğe yönelik projeler sunması işlevi hatırlanmalıdır (Örs, 2018: 40). Cumhuriyet sistemine geçildikten sonra da bazı İslamcılarının devlet kademelerinde önemli görevler üstlendikleri görülebilir (Kara, 2014: 52). Bunun yanında İslamcılarının -kitlesel olarak- kendilerine yaşam alanı bulduktan sonra yine siyaset ile ilgili meselelere aktif şekilde dahil oldukları görülmektedir. Seçimlerde siyasi partilerin oy kaygısından dolayı sürekli dikkate alınan bir kitle durumunda olmuşlardır. 1960'lı yılların sonundan itibaren ise İslamcılarının siyasi parti şeklinde teşkilatlanıp bizzat siyaseti şekillendirdiği görülmektedir. Zaman zaman kendilerinden olmayan gruplarla koalisyonlar kurmaktan da çekinmemişlerdir. Burada şu noktanın da altı çizilmelidir ki Türk siyasetinde İslamcılar genellikle³ demokrasi dışı yollara yeltenmemişlerdir (Türk, 2015:127). Ordu müdahalelerine rağmen, merkez bürokrasinin, basının onlara yönelik tutumlarına rağmen şiddet, darbe gibi yollara tevessül etmemişlerdir. Siyasi parti şeklinde var olduktan sonra da partilerinin kapatılmasına rağmen yine bu yollara başvurulmamıştır. Bu da Türkiye İslamcılığının kendine özgü niteliklerinden birini oluşturmaktadır.

³Hizbullah, İBDA-C gibi birtakım silahlı örgütler bu kapsamın dışında tutulmalıdır.

Nihayetinde İslamcılığın taşıdığı özellikler bakımından pek çok alanda Müslümanlara katkılar sağladığı söylenebilir. Oldukça zor bir zamanda ortaya çıkmış olan arayış hareketi olduğu için İslam Dünyası'nda uyanışa vesile olmuş, aynı zamanda anti-emperyalist bir karakter göstererek Batı'nın üstünlüğüne karşı bir meydan okumayı temsil etmiştir (Karataş, 2009:140). İslamcılık ile birlikte kitleler karar mekanizmalarına katılma konusunda bilinçlenmiş; kadın, faiz, sinema, müzik, sanat vb. konularda İslamcı dalgayla beraber geleneğin dışında yeni sorular sorulmuştur (Aktaş, 2007: 75). Ayrıca çok farklı gruplar (Türk-Kürt, kadın-erkek, yaşlı-genç, zengin-fakir, işçi-işveren) bu hareket içinde siyasi eylem için ortak bir noktada toplanmıştır (Özdalga, 2013: 50). Bunun yanında Müslümanlar için bu hareketin bazı olumsuz yanlarına da vurgu yapılmalıdır. Örneğin Batılı devletler bu hareketi bir tehdit olarak algılamış ve Müslümanlara karşı tazyikini arttırmıştır. Özellikle İngiltere'nin sömürgelerinde bir uyanış ihtimalinden korktuğu ve bu tehdide karşı önlemler aldığı görülmektedir. Ayrıca burada Osmanlı Devleti'nin çok uluslu yapısı da hatırlanmalıdır. Özellikle 20.yüzyılın sonlarında uygulanan bu politikalar imparatorluğun yapısındaki bazı yapılarda rahatsızlıklar meydana getirmiştir.

1.2. İslamcılığın Doğuşu

İslamcılık kavramı üzerinde fikir ayrılıkları olduğu gibi, İslamcılık ideolojisinin doğuşu, vatanı ve ortaya çıktığı zaman dilimi gibi mevzular üzerinde de farklı görüşler vardır. Bazı görüşlere göre İslamcılık hareketini İslam tarihinden ayrı düşünmek mümkün değildir (Karadeniz, 2021: 26). Bu görüşü kabul edenler, İslamcılığı kapsadığı alanlar itibariyle İslam dairesinin nerdeyse tamamını kapsayan bir hareket biçimi olarak görmektedir (Çakmak, 2016: 56). Bunun yanında İslamcılığı geleneksel İslam'dan daha farklı, dar bir çerçevede görenler ise ortaya çıkışı konusunda 19.yüzyılı işaret etmektedir. Bu ayırmadaki kritik nokta daha önceki bölümde değinilen İslamcılığın siyasi bir ideoloji olması, modernleşme sonucu ortaya çıkması ve bir ihtiyaca binaen ortaya çıkmasıdır.

İslamcılığın Islahat Fermanı'nda ortaya çıkan duruma bir tepki olarak ortaya çıktığını iddia eden Bulaç (2014: 48), İslamcıları dönemlendirme çalışmasında ilk nesil İslamcılarının bu yıllarda ortaya çıktığını savunarak 1856 tarihine işaret

etmektedir. Bu bakış açısında Islahat Fermanı vurgusuyla Müslümanların statükosunun sarsılmasına işaret edilmektedir. Zira bugüne kadar birinci sınıf vatandaş pozisyonunda olan Müslümanlar bu fermanla birlikte bu kimliklerini kaybetmişlerdir. İslamcılık işte böyle bir ortamda onlar için bir can simidi görevini görerek Müslümanlar arasında bir dayanışma ruhunu harekete geçirmeye vesile olacaktır.

İslamcılık ideolojisi üzerinde önemli çalışmaları olan Kara'ya göre ise (2014: 29) İslamcılık politikaları Abdülaziz'in (1861-1876) son zamanlarında kullanılmaya başlanmıştır.⁴ Ancak bu politikanın tamamen benimsenip yürütülmesi ise 2.Abdülhamid zamanında mümkün olmuştur. Bu durumun sebeplerine bakılacak olursa Batı'nın Müslümanlar karşısındaki yükselişi, imparatorlukta yaşanan çalkantılara çare arayışı ve İttihad-ı İslam düşüncesi üzerine İslam dünyasında bazı eğilimlerin ortaya çıkması gösterilebilir. Ortaya çıkan bu fikirler neticesinde İslam dünyası ile çeşitli münasebetler tesis edilmiş, bu yönde devlet tarafından adımlar atılmıştır. Karpat'a göre (2019: 15) ise İslamcılık ideolojisi 1878 yılından sonra 2.Abdülhamid tarafından benimsenmiştir. Bu dönemde üretilen İttihad-ı İslam politikaları bir yandan da milliyetçi ayaklanmalara bir cevap niteliği taşımaktaydı (Maviş, 2017: 71). Osmanlıcılık ideolojisi ile birlikte bu iki ideoloji tebaayı birleştirme yolunda bir süre faal olmuştur.

Sultan 2.Abdülhamid'in Panislamizm politikaları üzerinde de bir parantez açmak gerekir. Onun zamanında halifelik kurumu iyiden iyiye önem kazanmıştır. Hilafetin Müslümanlarca ilgi görmesi Osmanlı Devleti'ne itibar kazandırmıştır (Türküne, 2011: 180). Daha önceleri halifelik kavramının siyasi gücünü kullanmaya çok fazla ihtiyaç duymayan Osmanlı Devleti, 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu kavramın gücünden yararlanmaya başlamıştır. Bu da İttihad-ı İslam politikalarının uygulanmasına oldukça yardımcı bir araç olmuştur. Yani 2.Abdülhamid'in İslamcılık politikaları için hilafet kurumu oldukça önemlidir denebilir. Bu uğurda padişahın yaptığı bazı adımlar şöyle sıralanabilir: Ülke içinde ve dışında Kur'an-ı Kerim dağıtmak, din adamı ve tarikatlara yakınlık göstermek, Müslümanlara eğitim-öğretim konularında yardımcı olmak, Müslümanların yoğun olarak yaşadığı coğrafyalarda

⁴İslamcılık kavramının yerine İsmail Kara ve diğer yazarlar tarafından İttihad-ı İslam, Panislamizm gibi kavramlar eserlerinde sıklıkla kullanılmıştır.

İslam ve halifelik ile ilgili propaganda yapmak, Hicaz Demiryolu Projesi, özellikle Asya'daki bazı ticaret merkezlerinde fahri konsolosluklar açmak bu adımlardan bazılarıdır (Akpınar, 2012: 111). Atılan bu adımların bir nebze olsun Osmanlı Devleti ve Müslümanlar yönünde olumlu etki yarattığının görülmesi üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletler rahatsızlık duymuştur. Avrupalı yazarların eserlerinde ve basın-yayın organlarında “Panislamizm” kavramının sıklıkla kullanılması da işte bu döneme rastlar. Çünkü Osmanlı Devleti'nin bu politikaları sayılan büyük devletlerin emperyalist politikalarına bir tehdit oluşturmaktaydı.

2.Abdülhamid'in iktidara gelmesinden önce Abdülaziz iktidarında İslamcılık düşüncesi ülke içindeki yayın faaliyetlerinde gündeme gelmeye başlamıştır. Bu dönemde İslamcı olarak tanımlanan birçok yazar konu üzerinde fikirler yürütmüştür. Yapılan yayınlar neticesinde bu ideoloji kitleler nezdinde de önem kazanmaya başlamıştır. Basiret gazetesinin yayın faaliyetleri bu noktada örnek verilebilir. Gazetenin 1875 yılında tirajının 30 bin veya 40 bine kadar çıktığı görülmektedir (Karpat, 2019: 191). Yine Namık Kemal gibi Genç Osmanlılar tarafından rehber kabul edilmiş olan bir ismin bu yıllarda İttihad-ı İslam tabirini kullanması başka bir örnek teşkil etmektedir. Namık Kemal ayrıca yazılarında açık bir şekilde liberal kurum ve değerleri İslam üzerinden meşrulaştırma gayreti içinde olmuştur. Batı demokrasilerinde var olan pek çok kurum ve uygulamanın aslında İslam geleneğinde var olduğunu ifade etmiştir. Örneğin yazılarında parlamentoya karşılık meşveret ve şura kelimelerini, hukukun üstünlüğüne karşı da şeriat kelimesini işlemiştir. Türköne'ye göre (2011: 37) Yeni Osmanlılar Hareketi'nin bu yıllardaki çabaları rastgele değildir ve onlar İslam dininin bir ideolojiye dönüşmesini sağlamışlardır. Yani o da İslamcılık ideolojisinin ortaya çıkışı için Abdülaziz'in iktidar yıllarına işaret etmektedir. Ancak sonraki yıllarda 2.Abdülhamid'in tahta gelip güçlenmesiyle beraber basın üzerinde kuvvetli bir sansür uygulaması İslamcılık ve çeşitli ideolojilerle ilgili fikirlerin özgürce yazılıp yayılmasına engel olmuştur. Kanun-i Esasi'den önce gür seslerle fikirlerini yayanlar daha sonra yaşanan olaylarla birlikte kabuğuna çekilmek durumunda kalmışlardır. Buna İslamcılıkla ilgili çeşitli mecralarda fikir beyan edenler de dahildir. Bu yüzden bazı fikirlerin yüksek sesle konuşulabilmesi için 2.Meşrutiyet'i beklemek gerekecektir.

İslamcılığın gelişmesi üzerinde basın faaliyetlerinin önemli rolü olmuştur. Avrupa'daki gelişmeleri yakından izleyen Osmanlı aydınları kendi ülkelerinde de bu faaliyetleri yürütmeye gayret etmişlerdir. Özellikle gazeteler halkın siyasal sisteme katılımını sağlayan bir vasıta konumunda olmuştur (Türköne, 2011: 48). Bu durum ideolojilerin de halk tarafından daha yakından takip edilip benimsenmesine olanak tanımıştır. Sultan 2.Abdülhamid'in tahta çıkışından önceki evrede özellikle Genç Osmanlıların yayın faaliyetleri bu noktada oldukça değerlidir. Daha sonra sıkı sansür politikaları sebebiyle bu ortam bozulacak olsa da 2.Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte tekrar canlanacaktır. 1875'te gazete ve dergilerin sayısı 87, 1883'te 144, 1911'de ise 548'e çıkmıştır (Karpata,2019: 162). Bu bilgi basın-yayın faaliyetlerinin kademeli yükselişini, 2.Meşrutiyet ile birlikte ise patlama yaşadığını göstermektedir. Sırat-ı Müstakim, Beyanü'l-Hak, Volkan, İslam Mecmuası, Muhibban, Hikmet, Mahfil, Ceride-i Sufiye, Ceride-i İlmiye gibi İslamcı dergiler de bu dönemde yayınlanmıştır (Saygın, 2022: 62). Sayılan dergiler arasında Sırat-ı Müstakim dergisi Mehmet Akif, Eşref Edip gibi birçok ünlü ismi bünyesinde barındırması sebebiyle oldukça farklı bir yere sahiptir. Bu dergi adeta İslamcılığın simgesi ve İslamcılarının kalesi durumundadır. Yine ismi 2.Meşrutiyet öncesinde yaşanan olaylarla anılan Volkan gazetesi de yakın tarih çalışmalarında sıklıkla bahsedilen bir yayın organıdır.

İslamcılığın başlangıcını 19.yüzyılın ikinci yarısına götürenler olduğu gibi 2.Meşrutiyet ile birlikte derli toplu bir ideoloji olduğunu, hatta dönemin en güçlü fikir akımı olduğunu düşünen yazarlar da vardır (Tunaya, 1998: 97). Bu görüşte olanlar önceki süreci bir hazırlık ve emekleme dönemi olarak düşünme eğilimindedir. Buna sebep olarak dönemin şartları işaret edilir. Zira bir yandan 2.Abdülhamid'in sansür ve baskı politikaları bir yandan da azınlıkların imparatorluktan ayrılması gibi gelişmeler süreci geciktirmiştir. Çalışmanın ilk kısmında ismi geçen önemli isimlerin bu yıllarda oldukça aktif olduğu görülmektedir. Bu isimlerin bir kısmı devlet yönetiminde görev almış, bir kısmı basın-yayın faaliyetlerinde bulunmuş, bir kısmı da çeşitli sivil toplum hareketlerinde yer almıştır. Onların yer aldığı bu mevki-makamlar İslamcılık düşüncesinin sadece basın-yayın faaliyetleriyle değil, çeşitli platformlar aracılığıyla yayılmasına da hizmet etmiştir. Mesela Mehmet Akif bir yandan yazılarıyla kamuoyunda etki yaratırken bir yandan da vaazlarıyla düşüncelerini halka ulaştırma fırsatı bulmuştur.

Yine İslamcılık ideolojisiyle ismi anılan kişilerden Said Halim Paşa'nın da 1913 yılında sadrazamlığa kadar yükselmesiyle birlikte düşüncelerini devletin en üst makamlarında dile getirme şansı yakalaması bir başka örnek olarak sunulabilir. Esasında İttihat ve Terakki yönetiminin de bu yıllarda Müslüman ve Türk kimliği üzerinden İslamcı bir terminolojiye daha fazla müracaat ettiği görülmektedir. Zira bu yıllarda Balkan Savaşları ile önemini kaybeden Osmanlıcılık fikrinin yerine konacak bir alternatif arayışı dikkat çekmektedir.

İslamcılığın doğuşu tartışmalarında öne çıkan bir başka nokta da coğrafya olarak İslamcılığın vatanının neresi olduğudur. Bu noktada İstanbul, İran, Kahire ve Hindistan gibi alternatifler ön plana çıkmaktadır (Sunar, 2019: 4). Bunun yanında Çarlık Rusya topraklarında Tatar Müslümanlarını işaret eden görüşlere de rastlanmaktadır (Tiftikçi, 2011: 24). Bu görüşe yazarlar tarafından pek rağbet edilmemesinin nedenini de bu coğrafyadan yayılan İslamcı fikirlerin Türkçü fikirlerle kurduğu organik bağlarda aramak gerekir. Yani sözü edilen düşünürlerin İslamcı oldukları kadar milliyetçi yanları da vardır. İslamcılık çalışmalarıyla bilinen Türköne'ye göre (2011: 42) ise İslamcılığın doğuşu İstanbul'da aranmalıdır. Çünkü Osmanlı toplumunda İslam'a Müslümanların yeniden organizasyonu, çağa uygun yeni düşüncelerin yaratılması yolunda pozitif bir anlam yüklenmiştir. Aslında bu akımın farklı merkezlerde güçlenip geliştiğini ve farklı coğrafyadaki düşünürlerin birbirlerini çeşitli yollarla etkilediğini ve nihayetinde ortaya konan fikirlerin, eylemlerin ve gayretlerin İslamcılığı oluşturduğunu söylemek bütün bu tartışmaları toparlayıcı bir ifade olacaktır (Şahin, 2016: 55).

Osmanlı Devleti'nin gerileme devrine girmesi bazı çözüm arayışlarını da beraberinde getirmiş, bu çözüm arayışları kamuoyunda yoğun tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu tartışmaların içinde kuşkusuz İslam dini ve ideoloji olarak İslamcılıkla ilişkili mevzular da yer almıştır. İslamcılığın devlet politikası olarak benimsenmesinin ardından bu konularda yaşanan tartışmalar daha da alevlenmiştir. İslam dininin terakkiye karşı olmaması⁵ (Koç, 2018: 3190), Batı'nın

⁵İslamcı yazarlara göre İslam dini ilerlemeye karşı değildir, çünkü demokrasinin bütün prensipleri İslam'da zaten mevcut olarak bulunmaktadır. Eğer İslam dini ilerlemeye engel olsaydı birçok şehirde anıtlar, yapılar ve kurumlar noktasında o kadar ilerleme olamazdı.

ilminin mi ahlakının mı örnek alınması gerektiği⁶, asr-ı saadet ve ihyacılık söylemleri⁷(Yıldırım, 2015: 65), içtihat kapısının açılması, İslam'ın milliyetçilikle olan ilişkisinin boyutu⁸, önce milli kurtuluş hareketlerinin mi yoksa evrensel bir hareketin mi gerçekleştirilmesi gerektiği⁹(Kara, 2014: 38), halifelik kurumunun akıbeti, İttihad-ı İslam, demokrasi (usul-i meşveret) ile İslam ilişkisi, tasavvufun bazı yönleriyle tembelliğe sevk etmesi, cihat kavramının işlevi, gerçek İslam - tarihi İslam kıyaslamaları¹⁰ (Yardım, 2016:118) bu tartışma konularının başlıcalarını oluşturmaktadır. İslamcı yazarların arasındaki görüş ayrılıkları işte bu konulardaki düşünce farklılıklarından meydana gelmektedir. Örnek vermek gerekirse bazı yazarlar milliyetçi söylemlerin kesinlikle kabul edilemez olduğunu düşünürken bazı İslamcı yazarlar da milliyetçilikle bağlar kurmuştur. Cemalettin Afgani sömürgecilere karşı isyan etmeyi meşru görürken, Muhammed Abduh daha evrimci¹¹ bir çizgi izlemiştir (Tiftikçi, 2011: 125). Görüş farklılıklarının yanında yukarıda sayılan bazı konularda İslamcıların görüş birliği içinde oldukları söylenebilir. Örneğin 2.Abdülhamid'in mutlak yönetimine karşı meşruti bir yönetim talebi ortak bir kanaati yansıtmaktadır. Dönemin İslamcıları padişahı şiddetle eleştirmişlerdir (Maviş, 2017: 73).

⁶Bu tartışmaya Mehmet Akif gibi önemli şairler de katılmıştır. Akif'e göre Batı'nın yalnızca ilmini ve tekniğini almak gerekir. Bunu mısralarında şöyle dillendirmektedir: Alınız ilmini Garp'ın, alınız sanatini / Veriniz hem de mesainize son süratini / Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız / Çünkü milliyeti yok sanatın, ilmin; yalnız.

⁷İhyacılık söyleminde yaşanan asır içerisinde İslam'ı yeniden canlandırma mantığı varken asr-ı saadet söyleminde asıl kaynaklara dönme mantığı vardır. Asıl kaynaklara dönünce tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan hurafelerden ve bid'atlardan kurtulma şansı elde edilecektir. Çünkü bu bid'at ve hurafeler toplumları cehalete, yoksulluğa sürüklemektedir.

⁸Milliyetçilik tartışmalarını dönemin koşullarına göre düşünmek gerekir. Zira imparatorluk içindeki Müslüman toplulukların bağımsızlığını ilan etmesi İttihad-ı İslam düşüncesine ciddi bir darbe vurmuştur. Mehmet Akif Ersoy'un şu mısraları bu tepkiyi göstermektedir: Müslümanlık sizi gayet sıkı gayet sağlam / Bağlamak lazım iken, anlamadım, anlayamam / Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize / Fikr-i kavmiyeti şeytan mı sokan zihninize.

⁹Cemalettin Afgani'ye göre İttihad-ı İslam'ın gerçekleşmesinin koşulu İslam ülkelerinin önce tek tek milli kurtuluş hareketlerini gerçekleştirmesidir.

¹⁰Gerçek İslam-tarihi İslam tartışmalarında Müslüman halkların geri kalmışlığının sebebi irdelenmektedir. Şayet İslam iddia edildiği gibi mükemmel bir organizasyon ise Müslümanların neden bu halde oldukları sorgulanmaktadır. Bu doğrultuda tartışmalar sürdürülmüş, İslam tarihinin gözden geçirilme ihtiyacı doğmuştur.

¹¹Sözlükte “zaman içinde, birdenbire olmayan, kesintisiz, niteliksel ve niceliksel gelişme süreci” şeklinde tanımlanan evrim sözcüğü ile burada Muhammed Abduh'un Cemalettin Afgani'ye göre daha ılımlı davrandığı belirtilmektedir.

1.3. İslamcılığın Etkisini Kaybetmesi ve Tek Parti Dönemi'nde İslamcılık

2.Meşrutiyet'in ilanından sonra en parlak yıllarını yaşayan İslamcılık fikri, milliyetçilik akımının Osmanlı aydınları arasında yaygınlaşmasıyla birlikte etkisini yitirmeye başlamıştır (Maviş, 2017: 92). Bu süreçte İslamcı aydınlar milliyetçi seslere karşı tepki göstermişlerdir. Yani milliyetçilik İslamcılar tarafından devletin gücünü azaltan ve imparatorluğun sonunu getiren bir ideoloji olarak görülmüştür (Şen, 2007: 260). Dönemin en meşhur İslamcı dergisi olan Sırat-ı Müstakim dergisi incelendiğinde Babanzade Ahmet Naim, Mehmet Akif Ersoy gibi İslamcı kimliğiyle öne çıkan birçok yazarın yazılarında bu durum net bir şekilde görülmektedir. Onlar her şeye rağmen İslamcılığı milliyetçilikten daha kapsayıcı ve geniş kesimlere hitap eden bir ideoloji olarak görmektedirler. Ancak İslamcıların devletin bazı politikalarını benimsemeseler dahi 1.Dünya Savaşı boyunca ve sonrasındaki kurtuluş mücadelesinde devletin yanında oldukları kaydedilmelidir. Sırat-ı Müstakim/ Sebilürreşad dergisinin yayınlarında bu net olarak görülmektedir. Gerek İttihat ve Terakki yönetimi gerek Anadolu'da başlatılan ulusal kurtuluş mücadelesi çeşitli yollarla desteklenmiştir. Mehmet Akif Ersoy gibi bazı isimlerin sahaya inerek vaazlar verdiği, bizzat İttihat ve Terakki yönetimi tarafından Almanya'ya, Arabistan'a görevlere gönderildiği de hatırlatılmalıdır (Tiftikçi, 2011:246).

Bu noktada tarihi gelişmelerin de iyi izlenmesi gerekir. Zira bir yandan Balkan Savaşları ve Trablusgarp Savaşı, bir yandan 1.Dünya Savaşı gibi büyük savaşlar yaşanmış, bir yandan bu coğrafyalardan yoğun göç hareketleri gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ülkelerin siyasi, kültürel ve demografik yapıları değişmiştir. Bunlar yaşanırken ideolojiler de bu değişimlerden nasibini almış, yaşanan gelişmelere göre bazıları gözden düşerken bazıları ön plana çıkmıştır. İslam coğrafyasının çeşitli yerlerinde (Arap dünyası, Arnavutluk gibi) Osmanlı Devleti'ne karşı çıkarılan isyanlar ve ayrılık hareketleri de bu bağlamda etkilidir (Özdemir, 2021: 69). Yaşanan tarihi gelişmelerin de etkisiyle İslamcılığın yerine Türkçülük akımı giderek daha fazla önem kazanmıştır. Dönemin iktidarı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti de gittikçe bu çizgiye evrilen bir politika takip etmiştir. Bununla birlikte İttihat-ı İslam fikrinin son kez İttihatçılar tarafından 1.Dünya Savaşı'nda cihat fetvası ile kullanılmak istendiği görülmektedir (Kara, 2014: 41). Bu girişimden de ciddi bir sonuç alınamamış, nihayetinde 1.Dünya Savaşı bittiğinde İttihat-ı İslam

fikri bütün dayanaklarını kaybetmiştir (2014: 29). Yaşanan dönüşümü dönemin bazı yazarlarında da görmek mümkündür. Öncesinde Sırat-ı Müstakim dergisinin kadrosunda yer alıp daha sonra dergiden ayrılarak Türkçülük çizgisine kayan ve Türk Yurdu dergisini çıkaran Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu gibi isimler örnek olarak gösterilebilir.

Kemal Karpat'a göre (2019: 526) ise İslamcılık ideolojisi Türkçülüğü besleyen bir ideoloji olmuştur ve bu iki ideoloji zamanla birbirine eklemlenmiştir. Bu eklemlenmenin cumhuriyetin ilanından sonra da devam ettiğini ve zamanla ortaya bir Türk-İslam birlikteliği düşüncesini çıkardığını söylemek mümkündür. Şerif Mardin de (2013: 82) bu düşüncüyü paylaşarak 1910 yılından itibaren İslam ile milliyetçilik arasındaki yakınlaşmaya vurgu yapmıştır. Zamanla Türk siyasetinde bu düşünceden beslenen oluşumların da doğduğunu belirtmek gerekir. Yani kısaca İslamcılar -çeşitli gelişmelerin de etkisiyle- hakim ideoloji haline gelen milliyetçiliğe başlarda karşı çıkmış olsa da birçoğu zamanla onu İslam ile bir potada eriterek düşüncelerini buna göre şekillendirmiştir denilebilir. Cumhuriyetin ilanından sonra İslam'a karşı izlenen politikalar nedeniyle milliyetçilik İslamcılar için sınırlanacak bir kale konumuna gelecektir (Uçur, 2018: 206).

1.Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu'da başlatılan kurtuluş hareketi Osmanlı Devleti ile bu yeni hareket arasında bir ikiliği doğurmuştur. İstanbul'daki Osmanlı yönetimi tarafından Kurtuluş Savaşı sürecinde halifelik ve İslam adına Milli Mücadele'ye karşı ciddi sorunlar çıkarılmıştır (Tiftikçi, 2011: 301). Buna rağmen Milli Mücadele'nin lideri konumunda olan Mustafa Kemal Paşa, savaş boyunca halife sıfatı ile İstanbul'da bulunan padişaha karşı doğrudan bir girişimde bulunmamış, savaşı bir tarafla da Sultan ve Halife'nin düşman elinden kurtarılması mücadelesi olarak sunmuştur. Zira Anadolu'da hala kendini padişaha/halifeye bağlı hisseden kişilerin ve grupların olduğu bilinmektedir. Verilen mücadeleyi sekteye uğratmaması açısından bu hususa azami dikkat edilmiştir. Ayrıca bu mücadele esnasında İslamcılardan da yararlanılmıştır. Zira Mustafa Kemal Paşa Anadolu insanını etrafına toplayabilmek için din adamlarının ne kadar önemli bir rol oynadığını görmüştür. Bu yüzden gittiği pek çok yerde din adamları ile iç içe olmuştur. Örneğin Erzurum Kongresi'nde seçilen 9 kişilik heyette iki din adamına da yer verilmiştir: Erzurumlu Raif Hoca ve Erzincan'da Nakşi Şeyhi Fevzi Efendi. Bir

başka örnek vermek gerekirse Mustafa Kemal Paşa, Ankara’da kurulan mecliste Bektaşilerin Postnişini Cemalettin Efendi’yi Kırşehir Milletvekili seçirmiştir. Bununla Bektaşilerin ve Alevilerin desteğini almayı hedeflemiştir (Turan, 1999: 825). Bu ismin dışında 1.Meclis’te din adamı kimliği taşıyan pek çok başka isme de yer verildiği görülmektedir. Ancak Kurtuluş Savaşı esnasında faaliyetlerine başlayan 1.Meclis’te baskın olan İslamcı isimlerin, 2.Meclis ile beraber tasfiye edildikleri görülmektedir. Zira cumhuriyetin ilan edilmesiyle Batıcılığı laik, seküler ve milliyetçi bir vizyonla kabul eden yeni rejim için İslamcılık büyük bir tehdit oluşturmaktadır (Aytepe, 2016: 175). Bu tehdidi bertaraf etmek için de birçok adım atılmıştır. Öncelikle cumhuriyetin ilanından 1 yıl sonra (3 Mart 1924’te) halifelik de kaldırılmıştır. Halifeliğin kaldırılmasıyla ortak Müslüman siyasal irade düşüncesi de yok olmuş, İslam siyasal gücünden soyutlanmıştır (Yıldırım, 2012: 169). Müslümanlar tarihlerinde ilk kez kendilerini temsil edebilecek, İslam şeriatını uygulayarak İslam adına siyasal varlık göstermeyi vazife edinen bir kurumdan mahrum kalmışlardır (Aktay, 2014: 69). Aynı gün İslami eğitim için çok önemli kurumlar olan medreseler de kapatılarak buralarda görev yapan hocalar etkisizleştirilmiştir. Bu kurumların kapatılması sonucu İslami eğitime sahip kişilerin yetişmesi bir süre mümkün olmamıştır (Türk, 2015: 113). Dini eğitim ve çeşitli dini hizmetlerin sekteye uğraması ilerleyen yıllarda bu alanda büyük bir ihtiyacın ve büyük bir talebin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Medreselerin ve dini eğitim veren kurumların kapatılmasına Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) kendi içinden de itirazlar yükselmiştir. Örneğin CHP’de çeşitli görevlerde bulunan Hamdullah Suphi Tanrıöver 7.CHP Kurultayı’nda kapatmak yerine bu kurumları ıslah etmek yolunun tercih edilmesi gerektiğini söylemiştir (Ayhan, 2004: 76). Bu noktada medreseler kapatıldıktan sonra din eğitimini devlet eliyle gerçekleştirmek ve din adamı yetiştirmek amacıyla kurulan okullara da değinmek gerekir. 3 Mart 1924’te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereğince İmam ve Hatip Mektepleri ile Daru’l Fünun’da bir İlahiyat Fakültesi açılmıştır (Öcal, 2011: 14). Sayıları itibariyle ilk başta 29 tane olan İmam Hatip Mektepleri “talebesizlik” gerekçesiyle 1926’da 20’ye, 1927 yılında ikiye düşmüş, 1932 yılında ise tamamen kapatılmıştır (Ayhan,2004: 63). Bu süreçte diğer ilk ve ortaöğretim programlarından da din dersleri

kaldırılmıştır. Ayrıca İmam Hatip Mektepleri ile birlikte açılan İlahiyat Fakültesi de 1933 yılında kapanmıştır (Öcal, 2011: 150).

Osmanlı Devleti'nde önemli hizmetlere aracı olmuş olan vakıfların önce yeni kurulan Şer'îye ve Evkaf Vekaletine bağlandığı, sonrasında da bu vekaletin kaldırılmasıyla tamamen siyasal iktidarın denetimine bırakıldığı görülmektedir. Bu durum yüzlerce yıllık finans kaynaklarının ortadan kaldırılması, Müslümanların önemli bir ekonomik tabandan yoksun kalması anlamına gelmektedir. (Ocak, 2016: 118). Yani Müslümanlara karşı siyasi, hukuki, kültürel anlamda atılan birçok adıma ekonomik adımları da dahil etmek gerekir.

Yeni rejim tarafından yapılan reformların en keskin olanlarından birisi de 1928 yılında alfabenin değiştirilmesidir. Ahmad'a göre (2006: 102) bu reform İslam dünyası ile olan bağları öteki reformlardan daha fazla gevşetmiştir. Alfabeyi kaldırmak ayrıca Türk halkını Kur'an'ın dilinden koparma amacına da hizmet etmiştir (Özdalga, 2013: 175). Şer'î mahkemelerin kaldırılması(1924), tekkelerin, türbelerin ve tarikatların kapısına kilit vurulması(1925), devletin dininin İslam olduğunu belirten anayasa maddesinin değiştirilmesi(1928), ezanın Türkçe okunmaya başlanması (1932) atılan diğer adımlara örnek olarak verilebilir. Ayrıca bütün dini faaliyetleri denetim altına almak amacıyla 1924 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) kurulmuştur (Kanra, 2013: 53). Bu kurum aracılığıyla din işlerinin denetimi yanında din görevlileri de devletin maaşlı elemanı haline getirilmiştir (Kurtoglu, 2014: 209). Böylece İslam'ın kamusal alandan hızlı bir şekilde çıkarılması, özel alandaki faaliyetlerin de denetim altına alınması sağlanmıştır (Türkölmez, 2014: 46).

Atılan sert adımların yanında 1925 yılında patlak veren Şeyh Sait İsyanı sonucu çıkarılan Tahrir-i Sükun Kanunu ile bir yandan da içinde sosyalist ve İslamcı çizgideki yayınların bulunduğu muhalefet potansiyeline sahip yayınlar susturulmuştur. Bu da İslamcılarının yayın yapma konusunda elini kolunu bağlamıştır (Koroğlu, 2016: 11). Netice itibarıyla atılan adımlar sonucunda İslamcılar da bütün bu gelişmelere karşı çeşitli reaksiyonlar göstermiştir. Şemsettin Günaltay, Rıfat Börekçi gibi bazı isimlerin rejimle uzlaşarak çeşitli görevler üstlendiği görülürken Mehmet Akif Ersoy gibi bazı isimlerin de yurt dışına çıktığı görülmektedir. Yine İskilipli Mehmet Atıf gibi bazı İslamcılarının kurulan İstiklal Mahkemeleri'nde

yargılanarak ölüm ile cezalandırıldığı görülürken bazılarının da bir köşeye çekilerek sessizliğe büründüğü bilinmektedir.

23 yıl süren tek parti iktidarının ardından¹² 2.Dünya Savaşı'ndan sonra dönemin şartları gereği çok partili hayata geçilmesine karar verilmiştir. Tunaya'ya göre (1998:100) İslamcı fikirlerin siyasal hayata karışması özellikle bu yıllarda, 1945 yılından itibaren başlamıştır. 1945 yılında kurulan Milli Kalkınma Partisi¹³, 1946 yılında kurulan Sosyal Adalet Partisi ve daha sonraki yıllarda kurulan Arıtma Koruma Partisi, İslam Koruma Partisi, Türk Muhafazakar Partisi, İslam Demokrat Partisi gibi partiler programlarında İslam'la ilgili ifadeler yer vermiştir. (Tunaya,1998: 14-15). Ancak CHP'ye karşı asıl muhalefeti yapacak olup -dinle ilgili attığı adımların da yardımıyla- iktidarı devralacak olan parti Demokrat Parti (DP)'dir.

Halktan gelen güçlü talepler ve çok partili hayatın getirdiği oy kaygısı bu tarihten sonra CHP iktidarının dinle ilgili politikalarının değişmesine sebep olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra uzun yıllar benimsenen sert tavır bir kenara bırakılarak dinle ilgili bazı adımlar atılmıştır. Bu adımlardan bazıları şunlardır: 1948 yılında ilkokulların 4 ve 5.sınıflarında isteğe bağlı okutulmak üzere din bilgisi dersleri konulmasına karar verilmiştir. Aynı yıl 10 haftalık İmam ve Hatip Yetiştirme Kursları açıldı. 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi açılmıştır. 1950 yılında kapatılan 19 türbenin yeniden açılmasına karar verilmiştir. (Gündüz, 1998: 548). Ayrıca bu dönem kaynaklarda İslamcı isimler arasında kabul edilen Şemsettin Günaltay CHP Hükümetinde başbakanlık görevi yapmıştır.¹⁴ Günaltay, CHP'nin ulusal ve uluslararası meşruiyet sıkıntısı yaşadığı bir zamanda kendisine ortamı yumuşatma görevi verilen bir isimdir (Altun, 2014: 160).

Tek Parti Dönemi'nin genel bir değerlendirmesi yapılacak olursa 1923-1950 yılları arasını kapsayan CHP iktidarının son birkaç yılı hariç olmak üzere

¹²1924 yılında Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele gibi isimlerin öncülüğünde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ancak çeşitli sebeplerden ötürü 1925 yılında kapatılmıştır. 1930 yılında ise çok partili hayata geçiş denemesi yapmak amacıyla Fethi Okyar tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur ancak ülke şartlarının buna hazır olmadığı gerekçesiyle bu parti de çok kısa bir süre sonra kapatılmıştır.

¹³Milli Kalkınma Partisinin programında "İslam Birliği –Şark Federasyonu" isteği yer almaktadır. (9.madde)

¹⁴Şemsettin Günaltay 1949 yılında Hasan Saka'nın istifa etmesi üzerine Başbakanlığa getirildi ve Demokrat Parti iktidarına kadar bu görevde kaldı.

İslamcılığın yoğun bir baskı altında tutulduğu rahatlıkla söylenebilir. 2.Meşrutiyet Dönemi'nde ve çeşitli tarihlerde kendini güçlü bir ses olarak duyuran İslamcılar, Tek Parti Dönemi ile birlikte derin bir sessizlik dönemi yaşamışlardır (Okçu, 1987: 8).

İslamcılık düşüncesini besleyen gazete ve dergilerin kapatılması, İslamcılık düşüncesi etrafındaki tartışmalara katkı yapan aydınların yeni kurulan rejim ile anlaşmazlığa düşmeleri ve siyasetten el çektilirmeleri ve yeni rejimin laiklik anlayışı gibi sebepler, İslamcılık hareketinin bir fetret devrine girmesine sebep olmuştur. (Akın, 2018: 103).

Kemalist ideolojinin baskıcı tutumuna rağmen İslam dininin toplum katında etkisini yitirdiğini söylemek ise mümkün değildir (Maviş, 2017: 81). Mardin'e göre (2013: 161) Kemalizm yaygın olan İslami üslubun yerine koyulabilecek hiçbir şey önermemiştir. Türkçe ezan, Türkçe ibadet gibi denemeler de çeşitli cezalara rağmen halk tarafından benimsenmemiştir. Ayrıca bu süreçte İslam'ın toplumsal hayattan silinip yukarıdan aşağı bir dünyevileştirmeye girişilmesi ve cumhuriyet öncesi tarihten Osmanlının silinerek anlatılması rejimin yürütücülerine karşı muhafazakarların tepkilerinin birikmesine neden olmuştur (Türkölmez, 2020: 159).

1.4. Demokrat Parti Devrinde İslamcılık (1950-1960)

14 Mayıs 1950 yılında yapılan seçimleri kazanarak iktidara gelen Demokrat Parti (DP), İslamcılar için yeni bir umut kaynağı olmuştur. Zira bu kesim Tek Parti Dönemi boyunca baskı altında tutulmuş, uzun bir süre hareket etme şansı bulamamıştır. Nitekim DP'nin ilk icraatlarından biri bu alana yönelik olmuş, geniş halk kesimleri tarafından bir türlü benimsenemeyen Türkçe ezan uygulamasına 1950 yılında son verilmiştir. Bu icraatıyla birlikte Başbakan Adnan Menderes dini hassasiyetlere sahip kitleler tarafından adeta kurtarıcı bir kahraman ilan edilmiştir. Demokrat Parti kırsal kesimde yaşayan dindar çevrelere kamuda yer alma fırsatı da sunmuştur. Bürokrasi kadroları kırsal bölgeden gelen iyi eğitilmiş dindarlara açılmıştır (Kanra, 2013: 54). DP tarafından bu kitlelere yönelik verilen desteğin siyasete yansması ise oy vermek şeklinde olmuştur. Bu şekilde bir süre siyasal hayattan dışlanmış olan İslamcılar, yeniden siyasal hayata katılma fırsatı elde etmiştir. Ayrıca Nurculuk, Süleymancılık gibi tarikatlar, genişçe bir taraftar kitlesi toplama imkanına kavuşmuştur (Atılğan, 2015: 478).

Dini özgürlükler alanında DP'nin attığı önemli bir adım da dini eğitim alanına yönelik olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı 3 Kasım 1950 yılında aldığı bir kararla din derslerini ilkokullarda zorunlu hale getirmiştir. Bu karar 1956 yılında ortaokullar için de alınmıştır. (Atılğan, 2015: 424). Daha önce 1923 yılında bazı yerlerde açılan ancak çok kısa bir süre içinde kapatılan “İmam-Hatip Okulları” bu dönemde yeniden açılmaya başlanmıştır. 1951 yılında 7 ilde açılan okullar zamanla birçok yerde yaygınlaşma fırsatı bulmuştur (Gündüz, 1998: 549). Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş'ta açılan okulların öğrenim süresi önce 3 yıl, sonra da 4 yıl olarak belirlenmiştir (Öcal, 2011: 172). İmam-Hatip okullarının açılmasına eşlik eden yıllarda ortaya çıkan yükseköğretim okulu ihtiyacı ise Demokrat Parti iktidarının son yıllarında, 1959 yılında İstanbul'da açılan Yüksek İslam Enstitüsü ile giderilmiştir (Ayhan, 2004: 260). Hem İmam-Hatip Okulları hem de Yüksek İslam Enstitüleri ilerleyen yıllarda sayıca hızla artarak Anadolu'nun çeşitli illerine yayılmıştır.

Bunun yanında dini yayınlar ve dergilerin sayısının artması, İlim Yayma Cemiyeti, Büyük Doğu Ocakları, Milliyetçiler Derneği gibi STK'lere faaliyet izni verilmesi, dini kimliği ön planda olan bazı isimlerin DP'den milletvekili olması, radyoda dini yayınların yapılması, hac yolculuklarına izin verilmesi gibi bazı gelişmeler de DP'nin dindar kitleye yönelik attığı adımlara yine örnek olarak verilebilir (Erken, 2018: 44). Adnan Menderes hükümetlerinin bu konudaki en önemli icraatlarından bir diğeri de ibadethane yapmaktır. Menderes, 1957 yılında Kayseri'de yaptığı konuşmada 7 yıllık DP iktidarında 15 bin yeni cami yapıldığını söylemiştir (Atılğan, 2015: 425).

Bütün bu adımlara rağmen DP'nin dini konularda CHP'den çok farklı olmadığını, onun devamı olduğunu söyleyen görüşlere de rastlanmaktadır. DP'nin irtica ile mücadele kapsamında attığı bazı adımlar bu kapsamda değerlendirilmektedir. Örneğin İslamcı kesimin önemli isimlerinden Necip Fazıl Kısakürek'in çıkardığı Büyük Doğu dergisi defalarca kapatılmış, yine İslamcı kesimin önemli isimlerinden Said Nursi sıkı takibata uğramıştır (Sadoğlu ve Okutan, 2008: 91). Ticaniler adıyla kamuoyunda bilinen tarikatın lideri Kemal Pilavoğlu ve müritleri tutuklanmış, 1954 yılında Millet Partisi laikliğe aykırı politikalar ürettiği gerekçesiyle kapatılmıştır (Yalçın, 2021: 66). Laikliğe aykırı davrandığı

suçlamalarıyla sık sık karşılaşan DP'nin bu suçlamalardan kurtulmak için attığı adımlardan birisi de Atatürk'e sahip çıkmak olmuştur. Bu uğurda Atatürk'ü Koruma Kanunu çıkarılmış, DP Dönemi'nde Atatürk'ün Selanik'teki evi ziyarete açılmış, naaşı Anıtkabir'e taşınmıştır (Yalçın,2021: 67). Yani Demokrat Parti bir yandan dini özgürlüklere alan açıp dindar kitlelerin gönlünü okşarken, diğer yandan da laiklik ilkesini korumak adına mücadele vermeye gayret ederek Atatürk'ün izinde modern bir parti olduğu mesajını vermiştir. İslamcılara göre DP yine de ehven-i şer konumunda bir partidir (Aytepe, 2016: 178). Çünkü DP, en azından İslam'ın kültürel görünümüne ve ideolojiden ziyade gelenek olarak yaşanmasına izin vermiştir (Ete, 2003: 51).

Demokrat Parti iktidarının öne çıkan yönlerinden birisi de sola karşı olumsuz tutumudur. Bunda 1952 yılında Türkiye'nin Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütüne (NATO'ya) üye olması ve kendi çıkarlarını Batı'nın –daha özelde Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) - çıkarlarıyla özdeş görmeye başlaması oldukça etkili olmuştur. Bu yıllarda Türkiye, Batı dünyasının komünizmle mücadelesinde adeta Amerika'nın ileri karakolu durumundadır (Balcı, 2018: 101). Komünizm ile mücadele etmek adına Komünizmle Mücadele Dernekleri kurulmuştur. Köyleri kalkındırmak amacıyla açılan Köy Enstitüleri “komünizm yuvası” oldukları gerekçesiyle kapatılmıştır (Atılgan, 2015: 425). Bunun yanında meydana çıkan antikomünist dalga dönemin siyasal hayatını da doğrudan etkilemiştir. Liderler birbirlerini suçlarken sık sık komünizme vurgu yapmıştır. DP'nin hükümet programlarında da “sol cereyanlarla mücadele” konusu yerini almıştır (Çavdar, 2013: 27). Yine dönemin yayınlarında bu antikomünist söylem net bir şekilde görülmektedir. Milliyetçilerin ve İslamcıların çıkarmış olduğu dergilerde, gazetelerde doğrudan antikomünist söylem hakimdir. Bu noktada Necip Fazıl Kısakürek tarafından çıkarılan Büyük Doğu dergisi örnek olarak gösterilebilir. Derginin hemen hemen bütün sayılarında bu tema işlenerek toplum bu tehlikeye karşı uyarılmak istenmiştir. Hatta Kısakürek komünistlerle mücadelede sivil elbiseli “komünistlikle mücadele polisi” görevlendirilmesini dahi önermiştir (Duran, 2014: 133). Solculuğa karşı yürütülen bütün bu süreçten bireysel olarak etkilenen kişiler de vardır. Ünlü şair Nazım Hikmet'in yurt dışına kaçması, solcu yazarlara veya gazetecilere karşı baskı kurulması da bu bağlamda örnek olarak sunulabilir (Çavdar, 2013: 35). Sürecin bu

noktaya gelmesinin sebeplerine bakılacak olursa 2.Dünya Savaşı sırasında çıkan Sovyet tehdidi, Atatürk'ün söylevleri¹⁵, tarihten süregelen negatif “Moskof” imgesi, 1940’lı yıllarda yaşanan Türkçülük-Turancılık davaları sebep olarak sayılabilir (Meşe, 2013: 24). Neticede antikomünizm meselesi uzun yıllar toplumsal ve siyasal hayatı etkilemiş, solun yükselişi ile birlikte ilerleyen yıllarda komünizmle mücadele artarak devam etmiştir.

Cumhuriyet kurulduğunda dayatılan Türk kimliğinin 1940’lı yıllardan itibaren dindarlar tarafından içselleştirilmeye başlandığı söylenebilir. Demokrat Parti Dönemi’nde bu eklemleme daha da artarak muhafazakar milliyetçi bir anlayışa neden olmuştur. Bu anlayış gerek dönemin siyasetçilerinin söylemlerinde gerekse yapılan yayınlarda oldukça belirgindir. Ortaya çıkan bu sonuç İslamcılarının kimliklerine “sağcılık” özelliğinin de eklenmesine neden olmuştur (Türkmen, 2014: 43). Milliyetçiler ile dindarların bu ittifakı siyasette kökten değişimleri beraberinde getirmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile benimsenen seküler anlayıştan büyük oranda vazgeçilmiştir. Bunda çok partili hayata geçilmesi ve sonucunda oy kaygısının yaşanması da etkili olmuştur. Partiler adım atarken muhafazakar milliyetçi kesimi dikkate almak durumunda kalmıştır. Bazı yazarlara göre ise muhafazakar milliyetçi kitlenin önünün açılması biraz da komünizme karşı bir panzehir olmaları düşüncesiyle açıklanabilmektedir. Devlet tarafından okullarda verilmeye başlanan din eğitimini de bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir. Zira Cumhuriyetin dini geri plana iten pozitivist felsefesi sol akımları güçlendirmiştir. Gençliği maddecilikten korumak, vatan aşkını onlara aşılama için din eğitime ihtiyaç duyulmuştur (Çelik, 2020: 407). Bu da önceden benimsenen bazı ilkelere vazgeçilmesini beraberinde getirmiştir. Öte yandan milliyetçilerle dindarlar arasında kurulan bu birlikteliğe İslamcılar cephesinden bakılacak olursa biraz da zaruret hali göze çarpmaktadır. Çünkü uzun yıllar baskı altında kaldıkları için hiçbir ideolojiye bağlı kalmadan, özgürce hareket etme imkanına kavuşmaları için yeterli güce sahip olmadıkları görülmektedir. Güç toplayıp kendi imkanlarıyla rahatça hareket edebilmeleri için bir süre bu birlikteliğe muhtaç olmuşlardır. İlerleyen yıllarda konjonktür müsait olduğu zaman İslamcılar ile milliyetçi kesim arasında bir ayrışma

¹⁵Antikomünist söylemde çokça yer alan şu ifade komünizm mücadelesini Atatürk gibi kurucu bir idareye dayandırma noktasında önemlidir: “Şurası unutulmamalıdır ki: Türk aleminin en büyük düşmanı komünistliktir. Görüldüğü yerde ezilmeli!”

yaşanmış, İslamcılar daha bağımsız hareket etme imkanına kavuşmuştur. Bunun yanında bu dönemde geliştirilen Türk-İslam sentezi düşüncesi de varlığını korumuş, halk katında karşılık bulmaya devam etmiştir.

1.5. 1960-1980 Yılları Arası İslamcılık

Demokrat Parti'nin 27 Mayıs 1960 tarihinde askeri bir darbe ile iktidardan düşürülmesi ile Türk siyasal hayatında yeni bir döneme girilmiştir. Bu yeni dönemde siyasetin aktörleri değişmiş, toplumu oluşturan kesimler de yaşanan değişime göre kendini yeniden konumlandırmıştır. Askeri müdahaleden bir yıl sonra yürürlüğe giren yeni anayasa bu noktada yol gösterici niteliktedir. 1961 Anayasası temel hak ve özgürlükleri anayasal güvence altına alarak her kesim için örgütlenme ve eylem yapma yollarını açmıştır (Sadoğlu ve Okutan, 2008: 92). Anayasa klasik hakların hemen hepsini tanımış, sosyal haklar konusuna da genişçe yer vermiştir (Tanör, 2021: 380). Hak ve özgürlükler konusunun bu kadar geniş ele alınması altmışlı yıllarda solun yükselişini de hızlandırmıştır. Bu dönemde sol basın gün yüzüne çıkmış, Türkiye İşçi Partisi siyasal yaşamda yerini almış¹⁶, öğrenci hareketleri¹⁷ yaygınlaşmıştır (Çavdar, 2013: 134-135).

Solun yükselişi aynı zamanda siyasi İslam'ın sesini duyurmasına hizmet etmiştir (Yılmaz, 2014: 635). Daha önceki yıllarda örgütlenme noktasında eksikleri olan İslamcı hareket artık ayaklarını yere daha sağlam basmaya başlamıştır. Bunda anayasanın verdiği güç kadar Soğuk Savaş koşulları da etkili olmuştur. Düşmanı yenmek için en önemli silahın din olarak görülmesi İslamcılara konumsal olarak bir üstünlük sağlamıştır (Meşe, 2018: 324). “İslamcılar bu dönemde artık daha fazla alanda toplumsal hizmet yürütmekte ve bir taraftan da çıkardıkları yayınlar ile kamusal alanın yeniden yapılandırılması için bir fikriyat üretmeye çabalamaktadırlar (Sunar, 2019: 9).”

Türk solunda örgütlenme hareketleri devam ederken İslamcılarının ve milliyetçilerin birleştiği sağ cephede de kurumsallaşma faaliyetleri devam etmiştir.

¹⁶1965 seçimlerinde TİP, 15 milletvekilliği kazanarak parlamentoya girmiş ve grup kurmuştur. Sorunların çözümü için meclisi işaret eden TİP'e karşı; sol hareketin içinde Doğan Avcıoğlu, Yön dergisi vb. kişi ve gruplar karşı tavır almıştır. Bu kişi ve gruplara göre iktidarı ele geçirmenin yolu “devrim, zinde güçler” gibi farklı seçeneklerdir.

¹⁷Öğrenci hareketleri ilk başlarda Fransa'daki öğrenci eylemlerinin taklidi gibi görüldü ancak boykotlar ve işgaller şiddetlenerek devam etti. Öğrenciler ABD Deniz Kuvvetlerine bağlı 6.filonun İstanbul ziyaretini protesto etmek gibi çeşitli siyasal eylemlere de katılmıştır.

Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) , Ülkü Ocakları, Komünizmle Mücadele Dernekleri gibi platformlar bu camianın buluşma noktası haline gelmiştir (Özdemir, 2021: 33). Komünizm düşmanlığı bu noktada Türk sağını birleştiren ortak bir unsur olmuştur. İslamcılar ve milliyetçiler komünizme karşı güç birliği yaparak, ortak düşmana karşı ittifak kurmuşlardır. Önceki yıllarda İslamcıların zaruret duyduğu bu birliktelik bu yıllarda milliyetçiler için de zaruri olmuştur. Çünkü bu mücadelede sol hareketlerin maddeci, dünyevi yanına karşı İslam'ın manevi, uhrevi yönüne ihtiyaç duyulmuştur. İslamcıların yukarıda bahsi geçen örgütlerde yer alıyor olması onların siyasi tecrübe kazanmaları üzerinde de etkili olmuştur. İlerleyen yıllarda siyaset sahnesinde öne çıkacak bazı isimler bu STK'lerde boy göstermiştir. Bu isimler İslamcılığın ilerleyen yıllarda müstakil bir duruş sergilemesinde, yani diğer ideolojilerden bağımsız bir noktada durmasında önemli rol oynamıştır. İslamcıların bahsedilen müstakil duruşu sergilemesine kadar olan süreçte ise tıpkı DP döneminde olduğu gibi sağcı partilerle ittifaklar kurulduğu görölmektedir. 1965 yılında yapılan seçimlerde DP'nin uzantısı olarak görölen Adalet Partisi (AP) desteklenmiştir. Bu desteklerine karşılık AP iktidarında hem düşünsel manada hem de örgütsel manada rahat hareket etmişlerdir (Sadoğlu ve Okutan, 2008: 95).

İslamcıların DP Dönemi'nden itibaren kurduğu siyasi ve ideolojik ittifaklar 1970'lerle birlikte daha ümmetçi bir çizgiye kaymıştır (Karadeniz, 2021: 29). Bunda önceki yıllardan beri tecrübe kazanılması, çeviri hareketleri sonucu uluslararası İslami hareketlerle kurulan diyaloglar, kurumsallaşmanın ilerlemesi gibi çeşitli faktörler etkili olmuştur. 1970 yılında Milli Nizam Partisinin (MNP) kurulmasıyla İslamcılık artık yeni bir soluk kazanmıştır (Kılıç, 2016: 34). Her ne kadar Milli Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi (MSP) gibi “Milli Görüş” geleneğini temsil eden siyasi partiler milliyetçilikle/ sağcılıkla bağlarını yeteri kadar koparmamakla itham edilse de (Türkmen, 2014: 54) ortaya attıkları “ortak Müslüman pazarı, adil düzen, İslam ülkeleri savunma örgütü” gibi fikirlerle bu partiler “ümmetçi” yönlerini ortaya koymuşlardır. Partilerin önündeki “milli” sıfatı ise ulusal/dünyevi olmaktan ziyade ümmetçi/dinsel bir vurgu taşımaktadır (Çakır, 2014: 544). Yine Milli Nizam Partisi ile aynı yılda, 1969'da, kurulan Milliyetçi Hareket Partisi bahsedilen ayrışmanın siyasal yansımalarından birine örnek teşkil etmektedir (Türkölmez, 2014: 52). İslami kesimin içinde yer aldığı sivil toplum kuruluşları da bu süreçten oldukça

fazla etkilenmiştir. Örneğin önceleri daha milliyetçi bir duruş sergileyen Milli Türk Talebe Birliği, Milli Nizam Partisinin kurulmasından sonra oraya yaklaşmıştır. Amblesindeki bozkurt simgesini Kur'an'ı çağrıştıran kitap simgesiyle değiştirmiştir (Aytepe, 2016: 187). Bu yıllarda ümmetçi bir duruş sergileyen bir başka örgüt de Akıncılardır. 1976 yılında kurulan bu oluşum 1979'da kapatılmış olsa da kısacık ömründe MSP'nin gençlik kolları gibi çalışmıştır (Ozan, 2015: 701). Meydana çıkan bu kurumlarla beraber İslamcılar "milli gençlik" gibi tamlamalar yerine "İslamcı gençlik, Müslüman gençlik" gibi tamlamalar kullanmaya başlamıştır. Burada İslami eğilimli sivil toplum kuruluşlarının sivil toplumun oluşum ve gelişim sürecine önemli katkı sağladığı da vurgulanmalıdır. İslami kesim tarafından bu yıllarda - MNP'den itibaren- Osmanlı mirasına da sahip çıkılmıştır. Osmanlı konusundaki hassasiyet bir yönüyle cumhuriyetin seküler- Batıcı kültür devrimine, Tek Parti Dönemi'nin seçkin politikalarına duyulan tepkiyi gösterirken bir yönüyle de parlak geçmiş vurgusunu yansıtmaktadır (Mert, 2014: 415). Konunun bu noktasında siyasi partilerin, gençlik kuruluşlarının yanında tarikatlardan ve cemaatlerden de bahsetmek gerekir. DP Dönemi'nden itibaren kurumsallaşma faaliyetlerini arttıran Nurculuk, Süleymancılık ve Nakşibendilik gibi oluşumlar da özellikle yaptıkları yayınlarla sürece destek vermişlerdir (Özdemir, 2022: 23). Bu yıllarda yayınladıkları kitaplarla, çıkardıkları dergilerle İslamcı düşünceye destek veren aydınlardan da söz etmek gerekir. Sezai Karakoç'un Diriliş Hareketi, Necip Fazıl Kısakürek'in Büyük Doğu Hareketi İslamcı aydınların dinamik bir İslam dünya görüşü geliştirme çabalarına örnek gösterilebilir (Yıldırım, 2012: 172). Nihayetinde bu yıllarda İslamcılığın muhafazakar milliyetçi siyasete bağımlı bir şekilde büyümesinin sınırları olduğu görülmüş (Özta, 2021: 422), İslamcılar çeşitli etkenlerle birlikte kendi yönünü çizmeye başlamıştır. Buna karşın devlet tarafından yürütülen din politikaları ve ülkenin siyasal yaşamının kendine has şartları sebebiyle İslamcılarının alternatif bir kimlik iddiası olamadığını, kendine özgü bir sese kavuşamadığını iddia eden yazarların var olduğu da hatırlatılmalıdır (Ete, 2003: 61; Türkmen, 2014: 76).

İslamcılığın siyasallaşmasında ve diğer ideolojilerden bağımsızlaşmasında 1960'lı yıllarda başlatılan, 1970'li yıllarda devam eden çeviri hareketleri de oldukça etkili olmuştur. Özellikle Seyyid Kutup, Hasan el-Benna, Mevdudi ve Ali Şeriatî'nin eserlerinin Türkçeye kazandırılması İslamcılık üzerinde derin bir etki bırakmıştır

(Koyuncu, 2015: 629). İslamcılar çeviri faaliyetleriyle birlikte “devlet” kavramını daha fazla tartışmaya başlamışlar, siyasi meselelere daha fazla ilgi duymaya başlamışlardır. Bu da onların zamanla kendi çizgilerine doğru evrilerek, diğer ideolojilerden bağımsız hareket etmelerine imkan tanımıştır. Çevrilen yazılarda İslami düzen arayışı sadece siyasi alanla da sınırlı kalmamış, İslam’ın çağdaş dönemde nasıl bir iktisat modeli sunabileceğine dair fikirler öne sürülmüştür (Köroğlu, 2020: 74). Çevrilen eserler aynı zamanda İslamcılarının entelektüel seviyelerinin zenginleşmesine de hizmet etmiştir. Türkiye dışındaki Müslüman ülkelerde olup bitenlerin öğrenilmesi, öteki Müslüman toplumların daha yakından tanınması adına fırsat sağlamıştır (Ocak, 2016: 101). Yine çeviri hareketlerinden etkileşim sonucu birtakım yazarlarca İslam ile sosyalizm arasında bir bağ kurma denemesi yapıldığı görülmektedir (Kılıç, 2016: 30).¹⁸ Bu noktada hem İslam’ın hem sosyalizmin ortak “sosyal adalet” vurgusuna dikkat çekilmiştir (Tantik, 2009: 62). Ancak bu görüşün kamuoyunda çok fazla rağbet görmediği, yalnızca bir süre belli yazarlarca işlendiği söylenmelidir. Burada bu dönemde gerçekleştirilen çeviri hareketlerinin profesyonel olarak yürütülmediği de belirtilmelidir. Genellikle henüz emekleme döneminde olup kaynak ihtiyacı çeken İmam Hatip Okulları ile Yüksek İslam Enstitülerindeki görevliler bu işi üstlenmiştir (Köroğlu, 2020: 80).

1960 ve 1970’li yıllarda öne çıkan bir başka kavram ise “İslami uyanış” kavramıdır. Bu kavramın ortaya atılmasında o yıllarda yaşanan gelişmeler oldukça etkili olmuştur. Libya’da Kaddafi’nin iktidarı ele geçirmesi (1969), Pakistan’da Ziyaül Hak’ın iktidarı ele geçirmesi (1977), İran’da İslami bir devrimin gerçekleşmesi (1979), Afganistan Savaşı’nın patlak vermesi (1979) gibi gelişmeler dikkatlerin İslam dünyasına çevrilmesine sebep olmuştur (Köroğlu, 2020: 30). Bunun yanında Mısır’daki Müslüman Kardeşler Hareketi ve Pakistan’daki Cemaat-i İslami Hareketi gibi oluşumlar da “İslami uyanış” anlama noktasında oldukça önem taşımaktadır. Çünkü bu hareketlerin eyleme dönük yüzleri ve siyasete olan ilgileri

¹⁸Seyyid Kutup tarafından kaleme alınan “İslam’da Sosyal Adalet” kitabı bu noktada önemli bir eserdir. Aslında eserde bir İslam sosyalizminden ziyade kapitalizm eleştirisi göze çarpmaktadır. Yani kapitalizm ve sosyalizm dışında İslam üçüncü bir yol olarak önerilmektedir. İşte bu kitaptaki ve benzeri çeviri kitaplardaki sosyalizm anlatılarının Türkiye’de de bazı grupları etkilemiş olabileceği düşünülmektedir. Bu noktada akla 1960’lı yılların sonunda ortaya çıkan “Milli Görüş” Hareketinin kapitalizm konusunda yaptığı eleştiriler ve ortaya attığı “adil düzen” fikri gelmektedir. Necmettin Erbakan tarafından ortaya atılan adil düzen; Batı’nın bireyci, tüketici, materyalist düzenine karşın manevi değerlere de vurgu yaparak adalet, dayanışma ve eşitlik eksenli yeni bir dünya düzeni öngörmektedir (Keleş ve Turan, 2023: 39).

birçok ülkedeki İslami hareketlere örnek olmuş, halk tarafından bu hareketlere destek verilmiştir. İslam, Soğuk Savaş'ın yıpranmış ideolojileri karşısında yükselen yeni bir değer olarak göze çarpmaktadır (Yıldırım, 2012: 170). Türkiye'de 1960'ların sonunda ortaya çıkan Milli Görüş Hareketi'ne de bu gözle bakmak mümkündür. Kuruluşundan kısa bir süre sonra 1973 genel seçimlerinde elde ettiği başarıyla iktidar ortağı olma şansı elde etmesi halkın bu harekete olan ilgisini yansıtmaları bakımından güzel bir örnek oluşturmaktadır. İlerleyen yıllarda yerel seçimlerde bazı belediyelerin kazanılması, yine çeşitli koalisyonlarda görevler alınması Milli Görüş Hareketinin kitleler tarafından kabullenildiğini gözler önüne sermektedir.

İlk örnekleri DP Dönemi'nde açılmış olan İmam Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitüleri¹⁹ (Ayhan, 2004: 272) 1960'lı ve 1970'li yıllarda gelişimlerine devam etmiştir. 1980 yılına gelindiğinde Türkiye'de 300'ün üzerinde İmam Hatip Okulu bulunmaktadır (Öcal, 2011: 268). İmam Hatiplerin bu gelişimlerinde komünist fikirlerin gelişimine karşı bir tedbir olarak dini eğitimi desteklemek, dindar kitlelerden oy toplamak, halk tarafından rağbet görmek, İslamcılarının artan güçleriyle beraber kurumsallaşmak istemeleri gibi sebepler oldukça etkili olmuştur. Bunun yanında 70'li yıllarda sayılarının hızla artmasının bir başka nedeni de bu okullara kız öğrencilerin de kabul edilmeye başlanmasıdır. Bu okulların sayısının bu kadar hızlı artması ve yurdun çeşitli yerlerine yayılması bazı dönemlerde kamuoyunda yüksek sesli tartışmalara neden olmuştur. İslamcılar bu okulları ulusal ve kültürel mirasın aktarım araçları olarak görürken laik kesim bu türden okulları cumhuriyete bir tehdit olarak algılamıştır. İslamcılar bu eğitim kurumlarını kadınlar için bir fırsat olarak görürken laik kesim örtünerek özgürlüklerine set çeken kadınlar görmüştür (Özdalga, 2013: 187). Laik kesim bir yandan da cumhuriyetin ilanı ile kabul edilen eğitimde birlik ilkesinin zarar gördüğünü ileri sürmüştür. Bu okullar etrafında dönen tartışmalar yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Okulların eğitim süresi, müfredatı, ilk ve orta kısımlarının durumu, mezunların yükseköğrenim ihtiyacı, üniversiteye giriş koşulları, kızların bu okullardaki eğitim durumları gibi konularda hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların bazılarına örnek vermek gerekirse 1967 yılında yayımlanan yönetmelikle İmam Hatiplerin açılabilmesi için yerleşim yerinde 60 bin nüfus şartı getirilmiştir. 1971 yılında MEB'in aldığı kararla bu okulların orta

¹⁹Yüksek İslam Enstitüleri 1982 yılında alınan kararla ilahiyat fakültelerine dönüştürülmüştür.

kısından mesleki (dini) dersler çıkarılmıştır. 1973 yılında “İmam Hatip Okulu” ismi, “İmam Hatip Lisesi” olarak değiştirilmiş, 1974 yılında (MSP’nin desteğiyle) orta kısma mesleki dersler yeniden koyulmuştur (Gündüz, 1998: 550-552). Bütün bu tartışmalar İmam Hatiplerin ve benzeri dini eğitim kurumlarının açıldıkları andan itibaren gündemde yer tuttıklarını göstermektedir.

2. TOHUM DERGİSİ İSLAMCILIĞI

2.1. Tohum Dergisi (1963- 1980)

Tohum dergisi 1963 yılının Ekim ayında yayın hayatına başlamıştır. İstanbul İmam-Hatip Okulları Mezunları Cemiyeti tarafından çıkartılan dergi 1980 yılına kadar toplam 117 sayı yayımlanmıştır (Köroğlu, 2016: 27). Derginin ilk sayısında manifesto niteliği taşıyan bir yazıda “Tohum dergisinin hiçbir zaman bir kişinin, zümrenin ve hiçbir siyasi cereyanın düşüncelerini yayma vasıtası olmayacağı” ilan edilmektedir (Başlarken, 1963: 2). Bu ifadelerden derginin günlük politikaya bulaşmayan seviyeli bir dergi olarak kalmak istediği anlaşılmaktadır. Derginin amacının insanların fikir ve sanat dünyasını zenginleştirmek (Yeni Hamlemiz, 1969: 3), toplumun Müslümanlaşmasına yardım etmek (Sekizinci Cilde Giderken, 1974: 3), toplumun manevi hastalıklarına deva olarak insanlığın kaybettiği saadeti geri vermek (Çıkarken, 1975: 3), basın dünyasında yarının mücadele ve dava adamlarını yetiştirmek (İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dikkatine, 1979: 20) olduğu ve bu dergiye yardım etmenin İslam’a yardım etmek anlamına geleceği belirtilmektedir (Karaca, 1978: 36). Tohum dergisinin 11.sayısında “İmam-Hatip-Tohum” başlığıyla kaleme alınan bir yazıda derginin isminin neden “Tohum” olarak seçildiği ise şu ifadelerle açıklanmaktadır:

Şimdi Kur'an'ın aydınlatıcı ayetleriyle imamlık ve hatiplik için yetişenlerin yayımladıkları bir dergiye verilen “Tohum” adından ne anlamak gerektiği ortaya çıkıyor. Onlar bir şey ekecekler, ektiklerini de yalnız kendileri değil bütün bir toplum, bütün bir millet manevi, ahlaki hayatlarında biçecek (Ayasbeyoğlu, 1964: 8).

“Fikre, San’ata, Ruha” sloganıyla çıkan dergide İmam Hatipler ve Yüksek İslam Enstitüleri ile ilgili haberler ve duyurular, İslamcı yazarlardan çeviri makaleler, biyografiler, hikayeler, şiirler, dini mevzularla ilgili yazılar, dergi ve kitap tanıtımları, İslam dünyasından çeşitli havadisler, okul tanıtımları yer almaktadır (Yalçın, 2021: 120). Bunun yanında dergide güncel meselelere ve tarihi mevzulara da sıklıkla yer verilmiştir. Örneğin bu yıllarda gündemde önemli bir yer tutan Kıbrıs Meselesi ile ilgili dergide çeşitli yazılar yayımlanmış, bu mesele milli bir mesele olarak görülmüştür (Şahin, 2020: 245). Türk ve İslam tarihinden çeşitli konular seçilerek dosya halinde özel sayılar çıkartılmıştır. İstanbul’un Fethi, Çanakkale ve Malazgirt Zaferleri bu konulara örnek olarak verilebilir. Derginin kapaklarında da bu

tarihi ilgiyi görmek mümkündür (Sala, 2019: 66). Dergide Cumhuriyet Dönemi'ndeki olaylara neredeyse hiç değinilmediği kaydedilmelidir. Bu da derginin asıl ilgisinin Türk-İslam tarihi üzerine olduğunu göstermektedir. Ancak 81.sayının cumhuriyet özel sayısı olarak yayımlandığı da belirtilmelidir (Sala, 2019: 69). Bunların yanında dönemin birçok İslamcı-milliyetçi dergisinde belirgin bir yer kaplayan antikomünist tutum Tohum'da da görülmektedir (Işık, 2016: 427). Özellikle ilk sayılarda bu tema oldukça işlenmiş, okurlara konuyla ilgili bir de kitap hediye edilmiştir.²⁰

Tohum dergisi aylık olarak yayımlanmasına rağmen bazı aylarda vaktinde çıkartılamamış, bazı aylarda ise iki sayı bir arada yayımlanmıştır. Yaklaşık 18 yıllık yayın hayatı boyunca derginin sık sık kesintiye uğramasının sebebi daha çok maddi yetersizliklere dayanmaktadır. Bu nedenle okuyucular abonelik ücretlerini yatırmaları konusunda sık sık uyarılmıştır. Örneğin derginin 95.sayısında "Tohum" imzasıyla çıkan giriş yazısında matbaa ve kağıt fiyatlarının devamlı artması nedeniyle dergiyi çıkaranların zor durumda kaldığından bahsedilerek abonelerden sorumluluklarını yerine getirmeleri istenmektedir. Bunun yanında gecikmelerin bir diğer sebebi olarak derginin idare heyetindeki kişilerin öğrenci olması sebebiyle sorumluluklarının bulunması gösterilmektedir (Muhterem Okuyucularımız, 1976: 3). Ayrıca dergide İslami camiaya mensup kişiler basın-yayın faaliyetlerine yeteri kadar önem vermeyip solun karşısında Müslümanların zayıf kalmasına neden oldukları için eleştirilmektedir. Müslümanlardan Tohum gibi yayın organlarına daha fazla sahip çıkmaları talep edilmektedir (Kıymetli Abonelerimize, 1967: 30).

Müslümanların basın alanında daha güçlü olmasını sağlamak ve solun etkisini zayıflatmak amacıyla Tohum dergisinde bazı girişimlerin hayata geçirilmek istendiği dikkat çekmektedir. Örneğin İmam-Hatip camiasının çıkardığı İslam Medeniyeti, Oku ve Hakses dergileri ile Tohum dergisinin bir araya gelerek "ağır başlı, ciddi, halka ve münevver tabakaya hitap edecek" gündelik bir gazete çıkartma isteği bu yönde dikkat çeken bir hamle olarak göze çarpmaktadır (3. Cilt Tamamlanırken, 1969: 3). Yine Tommiks ve benzeri romanların genç beyinleri zehirlediği belirtilerek derginin 37.sayısından itibaren Müslümanların zayıf olduğu resimli roman

²⁰1964 yılında okuyuculara Fehmi Cumaloğlu'nun "Komünizm ve İslam" adlı kitabı hediye edilmiştir.

müessesesinin ele alınarak bu alandaki boşluğun doldurulmaya çalışılacağı okurlara müjdelenmektedir (37. Sayımız İçin, 1969: 3). Tohum dergisinin okuyucuya yönelik bir başka hamlesi ise kitap hediyesi kampanyası olmuştur. 25 lira göndererek aynı zamanda dergiye bir yıllık ücretsiz abone olma hakkının kazanılacağı kampanya ile okuyucuları değerli kitaplara sahip kılarak ciddi fikir, sanat ve edebiyat kitaplarını okumaya teşvik etmek amaçlanmıştır. Okuyucuların istediği kitabı seçebileceği listede Nurettin Topçu, Sezai Karakoç, Necip Fazıl Kısakürek, Seyyid Kutub, Mevdudi gibi isimlerin eserleri dikkat çekmektedir (Tohum'un Yeni Bir Hizmeti, 1964: 2). Tohum dergisinde hayata geçirilen bu hamleler derginin yukarıda bahsedilen amaçları doğrultusunda hareket ettiğine örnek teşkil etmektedir.

Tohum dergisinin yazar kadrosu incelendiğinde dergiye en çok yazı gönderen kişilerin sırasıyla Ali Rıza Demircan ²¹, Kerim Aytekin ²², Veli Ertan ²³, Semahaddin Cem ²⁴ ve Kemal Sandıkçı ²⁵ olduğu görülmektedir. Bunun yanında aşağıda Tablo 1'de sunulan "Tohum dergisindeki yazarların tema değişkenine göre toplam yazı sayıları" isimli çalışmada Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Nurettin Topçu, Nihad Sami Banarlı, Timurtaş Uçar, Peyami Safa, Ahmet Kabaklı, Kadir Mısıroğlu,

²¹Ali Rıza Demircan 1945 yılında İstanbul'da doğmuştur. 13 yaşında hafızlığını tamamlamıştır. 13-18 yaşları arasında özel olarak Arapça, Tefsir ve Hadis dersleri görmüştür. 1969 yılında İstanbul İmam-Hatip Lisesini bitirmiştir. Daha sonra Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olmuştur. 12 yıl Süleymaniye Camiinde vaizlik görevi yapmıştır. Pek çok dergide ve gazetede yazıları yayımlanmış, çeşitli televizyon programlarına katılmıştır.

²²Kerim Aytekin Sivas-Gölova nüfusuna kayıtlıdır. İstanbul İmam-Hatip Okulu, İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde din görevlisi olarak, daha sonra da özel eğitim kurumlarında öğretmen ve idareci olarak çalışmıştır. Yıllarca "Kur'an'ın Işığında" isimli radyo programları yapmıştır. Ensar Vakfı, Fetih İlim ve Araştırma Vakfı gibi vakıf ve derneklerin kuruluş ve idaresinde görev almıştır.

²³Veli Ertan 1912 yılında Antalya'nın Akseki ilçesinde doğmuştur. Antalya'da ortaöğrenimini tamamladı. 1929 yılında öğretmenliğe başladı ve çeşitli kurumlarda öğretmenlik görevinde bulundu. 1948-1953 yılları arasında Sivas Milli Eğitim Müdürlüğü yaptı. 1962'de açılan Konya Yüksek İslam Enstitüsünde Müdür olarak tayin edildi. 10 yıl süreyle bu görevde kalmıştır. 1972 yılından emekli olduğu 1974 yılına kadar İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünde öğretmenlik yaptı. Emekli olduktan sonra yazarlık faaliyetlerine yoğunlaştı. Oku, İslam, Hilal, Haksess, Tohum gibi dergilerde yazıları yayımlandı. 1991 yılında vefat etti.

²⁴Cem Semahaddin Kerestecioğlu yazılarını İbnü'ttayyar Semahaddin Cem veya S. Cem imzalarıyla yayımladı. 1950'li yıllarda Hilal, İslam'ın Nuru, Hakka Doğru gibi birçok dergide yazıları yayımlandı. Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasında çalıştı. İnsan-ı Kamil ve Tasavvuf, İslam İlahiyatında Şeyh Bedrettin adında eserlere sahiptir. Hayatı hakkında daha detaylı bilgiler elde edilememiştir.

²⁵Prof. Dr. Kemal Sandıkçı 1944 yılında Rize'de dünyaya geldi. 1966 yılında İstanbul İmam-Hatip Okulunu, 1970 yılında da İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünü bitirdi. 1983 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesinde Yardımcı Doçent unvanını aldı. 1987 yılında doçent, 1993 yılında ise profesör oldu. Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesine ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesine kurucu dekan olarak atandı. 2013 yılında emekli olmuştur.

Yavuz Bülent Bakiler gibi önemli isimlerin de Tohum dergisi için yazılar kaleme aldığı dikkat çekmektedir. Tabloda dikkat çeken bir diğer nokta ise tematik olarak en çok yazının kültür-sanat teması ile ilişkili olmasıdır. Bu temayı sırasıyla dini, ideolojik-politik, diğer ve eğitim temaları izlemektedir. Bu bilgiler Tohum dergisinin içeriğinin ortaya konması noktasında oldukça değer taşımaktadır.

Tablo 1. Tohum dergisindeki yazarların tema değişkenine göre toplam yazı sayıları

Yazar Adı-Soyadı	İdeolojik-Politik	Eğitim	Dini	Kültür-Sanat	Diğer	Toplam
Ali Rıza Demircan	6	1	35	-	3	45
Kerim Aytekin	11	1	26	2	2	42
Veli Ertan	1	1	12	3	10	27
Semahaddin Cem	5		2	15	2	24
Kemal Sandıkçı	10	1	9	1	2	23
Fuat Günel	6	4	10	-	1	21
Abdürrahim Balcıoğlu	-	-	-	18	-	18
M. Sait Çekmegil	9	-	3	5	-	17
Nihad Sami Banarlı	8	-	-	9	-	17
Ali Murad Daryal	4	2	10	-	1	17
Abdülkadir Güler	-	2	-	13	1	16
Adem Ünal	-	-	1	15	-	16
Mehmet Coşar	1	1	1	11	1	15
Necila Pekolcay	1	-	3	9	2	15
Selçuk Eraydın	-	-	6	5	2	13
Küçük Ozan Kürşad	-	-	-	13	-	13
Timurtaş Uçar	3	-	2	8	-	13
Sadık Özarslan	5	-	5	3	-	13
Kadir Mısıroğlu	4	-	-	5	4	13
Sami Boz	-	-	-	12	-	12
Ali Hasan Kamberoğlu	-	-	-	12	-	12
Ziya Kazıcı	3	-	6	-	2	11
Necip Fazıl Kısakürek	6	-	-	5	-	11
Mustafa Bayburtlu	-	-	2	8	1	11
İhsan Işık	1	-	-	10	-	11
Kemaleddin Nomer	9	-	2	-	-	11
Mustafa Yazgan	5	3	-	-	3	11
M. Zekai Konrpa	3	-	-	4	3	10
Emin Işık	-	1	5	2	2	10
M. Cemal Sebük	-	-	7	3	-	10
Bahattin Karakoç	-	-	-	9	-	9
Peyami Safa	5	-	-	4	-	9
Rıfkı Kaymaz	1	1	-	7	-	9
Ş. Zekeriya Aslantürk	5	2	1	-	1	9
Yücel Çakmaklı	-	-	-	9	-	9
Ömer Albayrak	-	-	-	9	-	9
Yavuz Bülent Bakiler	-	-	-	9	-	9
Semahat Cenani	1	-	-	7	-	8
Salih Güler	2	-	3	2	1	8
A. Şeref Güzelyazıcı	-	-	3	5	-	8
İsmail Lütfü Çakan	-	-	5	2	1	8
Sabri Akdeniz	4	-	1	1	2	8
İsmail Atabey	-	-	-	8	-	8
Ömer Çam	-	3	2	1	2	8
Ali İktbal	2	-	5	-	1	8
Salim Ögüt	3	-	5	-	-	8
Fehmi Cumahioğlu	4	-	2	-	1	7
Nurettin Topçu	1	-	-	3	3	7
Naim Karaman	3	-	-	4	-	7

Tablo 1. (Devam) Tohum dergisindeki yazarların tema değişkenine göre toplam yazı sayıları

Aytekin Akyazıcı	-	-	-	7	-	7
Akif Can	-	-	5	2	-	7
Ahmet Kabaklı	3	1	1	-	2	7
Mustafa Bilge	-	7	-	-	-	7
Ahmet B. Karabacak	2	-	-	5	-	7
Abdülkadir Karahan	-	-	4	1	2	7
Celal Kırca	-	6	-	-	1	7
Yahya Kemal Beyatlı	-	-	-	7	-	7
Salih Gökmen	-	-	-	7	-	7
Yaşar Nuri Öztürk	-	-	7	-	-	7
Ali Bulaç	-	-	-	7	-	7
Hasan Aksoy	-	2	-	5	-	7
Aişe Özdemir	-	-	7	-	-	7
Faruk Kadri Timurtaş	-	-	-	2	4	6
Mehmet Gökalp	2	1	-	3	-	6
Sezai Karakoç	2	-	-	2	2	6
H. Kamil Büyükozer	4	-	-	2	-	6
Mehmet Akif Ersoy	-	-	-	6	-	6
Cemal Oğuz Öcal	-	-	-	6	-	6
Hayati Ülkü	-	-	-	-	6	6
Sırrı Üçer	3	-	1	-	2	6
M. Ragıp Ertuğrul	-	-	-	6	-	6
Ömer Kirazlıoğlu	2	-	2	1	1	6
Yaşar İsmailoğlu	4	-	-	1	1	6
Yusuf Kavaklı	-	-	6	-	-	6
Fazıl Senai Sarper	-	1	2	-	2	5
Asaf Ataseven	-	-	5	-	-	5
Mehmet Ali Körpe	-	1	-	4	-	5
Seyyid Kutub	1	-	4	-	-	5
Ayhan Pars	-	-	-	5	-	5
Sadık Albayrak	2	-	-	-	3	5
Ahmet Özer	-	-	-	5	-	5
Ahmet Misbah Candemir	1	-	4	-	-	5
Mehmet Birgül	-	1	-	2	2	5
Ali Osman Kaya	4	-	1	-	-	5
Hasan Küçük	5	-	-	-	-	5
Ali Nihad Tarlan	-	-	-	5	-	5
Cahid Baltacı	2	2	-	1	-	5
Bekir Topaloğlu	-	-	5	-	-	5
Toplam	169	45	228	363	82	887

Derginin idari işleri ise İstanbul İmam-Hatip Okulları Mezunları Cemiyetinin yönetiminin kısa süreli seçilmesi nedeniyle sık sık değişikliğe uğramıştır. Aşağıda Tablo 2’de “Tohum Dergisi İdari Kadrosu” adı ile sunulan çalışmada idari kadroda yaşanan bu hızlı değişimler belirgin şekilde göze çarpmaktadır. Ayrıca derginin idari kadrosunda Ali Bardakoğlu²⁶, Yusuf Kavaklı²⁷, Ömer Öztop²⁸, Nuri Özcan²⁹ gibi kamuoyunda tanınan isimlerin yer aldığı dikkat çekmektedir.

²⁶Ali Bardakoğlu 1952 yılında Kastamonu’da doğdu. 1970 yılında İstanbul İmam-Hatip Lisesini bitirdi. 1974’de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünden, 1975 yılında da İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. 1977 yılında Kayseri Yüksek İslam Enstitüsünde Fıkıh Asistanlığı görevine getirilmiştir. 1986 yılında doçent, 1994 yılında ise İslam Hukuku Ana Bilim Dalında

Tablo 2. Tohum dergisi idari kadrosu

Sayı	Yıl-Ay	Dergi sahibi	Yazı İş. Müdürü	İdare Müdürü
1-3	1963	Ali Ayaroğlu	Ahmed Semiz	Salih Güler
4-5	1964	Hayrettin Tınmaz	Ahmed Semiz	Salih Güler
6	1964	Ahmet Semiz	Ahmed Semiz	Salih Güler
7-9	1964	Ahmet Semiz	Ahmed Semiz	Ahmet Güneş
10	1964	Ahmet Semiz	Ahmed Semiz	Salih Güler
11-12	1964	Ahmet Semiz	Ahmed Semiz	Ahmet Güneş
13-19	1964-1965	Ahmet Semiz	Nedim Uğur	Ahmet Güneş
20	1965	Yahya Kutluoğlu	Nedim Uğur	İsmail Erünsal
21	1965	Yahya Kutluoğlu	Mustafa Bilge	-
22-24	1965	Yahya Kutluoğlu	A. Vefa Çamdibi	İsmail Erünsal
25-26	1966	Sıtkı Tekümit	Ahmed Semiz	Mahmut Kış
27	1966	Selahaddin Kaya	Ahmed Semiz	İsmail Erünsal
28-30	1966-1967	Mehmed Ali Aldur	Ahmed Semiz	İsmail Erünsal
31-32	1967	Faruk Kaya	Ramazan Yıldız	Ömer Öztıp
33	1968	Salih Güler	Ömer Öztıp	Mehmet Erkal
34	1968	Salih Güler	Satı Demirci	Mehmet Mırık
35-38	1969	Salih Güler	Fuat Günel	Mehmet Mırık
39-40	1969	Ömer Öztıp	Satı Demirci	Mehmet Mırık
41-44	1969	Ömer Öztıp	Satı Demirci	-
45-46	1969-1970	Kemal Sandıkçı	Kerim Aytekin	-
47-56	1970	Kemal Sandıkçı	Kerim Aytekin	Mehdi Ali Seçkin
57-58	1970-1971	Fuat Günel	Mehdi Ali Seçkin	Nihat Engin
59-65	1971	Fuat Günel	Mehdi Ali Seçkin	Mustafa Yalçın
66-72	1972	Kazım Serhatlı	Mehdi Ali Seçkin	Nuri Özcan
73-75	1972-1973	Kazım Serhatlı	Nuri Özcan	Ali Bardakoğlu
76-77	1973	Kazım Serhatlı	Nuri Özcan	Ahmet Dalkın
78-86	1973-1975	Kazım Serhatlı	Nuri Özcan	-
87-94	1975-1976	Faruk Kaya	Mehmet Birgül	-
95	1976	Faruk Kaya	Kerim Aytekin	-
96-101	1976-1977	Faruk Kaya	Kerim Aytekin	Yusuf Kavaklı
102-103	1977	Faruk Kaya	Yusuf Kavaklı	Metin Yurdağür
104-105	1977	Faruk Kaya	Kerim Aytekin	Yusuf Kavaklı
106-116	1978-1979	Faruk Kaya	Kerim Aytekin	Mevlüt Karaca
117	1980	İbrahim Solmaz	Kemal Güler	-
Toplam 117	18 yıl	14	14	16

profesör olmuştur. İslam Hukuku dalında birçok çalışması yayımlanmıştır. 28 Mayıs 2003 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığına atanan Bardakoğlu 2010 yılına kadar görevinde kalmıştır.

²⁷Yusuf Kavaklı 1946 yılında Sivas'ta dünyaya geldi. İlk ve ortaöğreniminin ardından 1970 yılında İstanbul İmam-Hatip Lisesinden mezun oldu. 1974 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünü bitirdi. 1966 yılından itibaren çeşitli camilerde imam-hatiplik görevini yürüttü. 1975 yılından 1979 yılına kadar öğretmenlik yaptı. 1982 yılında Diyanet tarafından din eğitmeni olarak Belçika'ya gönderildi. 1987 senesinde yurda döndü. Küçükçekmece'ye kurucu müftü olarak tayin edildi ve 14 yıl bu görevde kaldı. 2004 yılında İstanbul İl Müftü Yardımcılığına getirilen Kavaklı, 2011 senesinde emekli oldu. Çeşitli televizyon ve radyo programlarına konuk olarak dini soruları cevapladı. 2024 yılında hayatını kaybetti.

²⁸Ömer Öztıp 1945 yılında Bolu'da doğdu. 1965 yılında İstanbul İmam-Hatip Lisesini bitirdi. 1969 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünde öğrenciyken Süleymaniye Camii İmam-Hatipliğine getirildi. Daha sonra çeşitli liselerde öğretmenlik ve idarecilik yaptı. Ensar Vakfının kurucuları arasında yer alan Öztıp, 1992 yılında Pendik İmam-Hatip Lisesinden emekli oldu. Süleymaniye'de Hitap, Hutbelerle İslam gibi eserlere imza attı. 2012 yılında vefat etmiştir.

²⁹Nuri Özcan 1951 yılında Aydın'da doğmuştur. 1970 yılında İstanbul İmam-Hatip Lisesinden, 1976'da İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü ve İstanbul Belediye Konservatuvarı Türk Müziği Bölümünden mezun oldu. Bir süre Kadıköy İmam-Hatip Lisesinde öğretmen olarak çalıştı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki görevine 1977 yılında asistan olarak başladı. 1983 yılında 18. Asırda Osmanlılarda Dini Musiki adlı çalışmasıyla doktor oldu. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Türk Din Musikisi dalında öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmiştir.

2.1.1. İslam'ın Üstünlüğü İddiaları

Batı medeniyetine bir meydan okuma olarak ortaya çıkan İslamcılık ideolojisi, aynı zamanda Batı menşeli ideolojilere de bir meydan okumayı içermektedir. İslamcılar, bu ideolojilere karşı kendilerine göre İslam'ın çeşitli üstünlüklerini savunarak insanlığın içinde bulunmuş olduğu krizlerden “yalnızca” İslam dini ile çıkılabileceğini iddia etmişlerdir. Onlara göre İslam en ileri medeniyet konumunda yer almaktadır. Sahip olduğu prensipler neticesinde devlet yönetiminde, siyaset ile ilgili konularda, toplumsal ve evrensel problemlerin çözümünde oldukça iddialıdır.

İslamcıların diğer ideolojilere karşı bu kadar “iddialı” olmasında onların dine bakış açısı önemli bir rol oynamaktadır. Onlara göre insanın yapısında muhakkak bir inanma ve ibadet etme ihtiyacı vardır. Bu yönüyle din insanlar için manevi bir kuvvet, yol gösteren bir rehber ve aynı zamanda ahlakın temel taşıdır (Ertan, 1973: 12). Medeniyet dinsiz mevcut olamaz, ilerleyip gelişmek için dine muhtaç durumdadır (Cem, 1967: 16). Tarihte dinsiz yaşayabilen bir topluma rastlanmayışı bunun bir delilini oluşturmaktadır (Arslantürk, 1972: 13). Yaşanan çağda da insanlık dinden uzak kaldığı için ıstırap içinde yaşamakta, felsefi ideolojiler tarafından istismar edilmektedir (Arvasi, 1963: 4). Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'e göre (1968: 15) bu çağda din ve maneviyata karşı duyulan ihtiyaç daha zaruridir. Zira teknik ve mekanik gelişmelere karşın maneviyat kısırlaşmıştır. Bu haliyle medeniyet bacaklarından biri alabildiğine uzamış, diğeri ise kısa kalmış total bir yolcuya benzetilmiştir. Bu durumun önüne geçmenin yolu ise manevi hakikatlere gerektiği kıymeti vermekten geçmektedir.

Tohum dergisinin 41.sayısında “Buhranın Sebepleri” başlığıyla yayımlanan bir yazıda Türk toplumunun içinde bulunduğu sıkıntılı durumun sebebi olarak ilim, sanat ve inanç yokluğu görülmüştür (Aytekin, 1969: 11). Burada inanç ile birlikte ilim ve sanatın beraber zikredilmesi önemlidir. Çünkü İslamcı yazarlara göre bir yerde ilim ve sanatın gelişmesi, varlığını koruyabilmesi için inanç mecburidir. İnanç sayesinde toplumların harekete geçerek başarıdan başarıya koşması mümkün olmaktadır. Dini aileye, cemiyete yük sayan toplumlar ise sosyal kontrolün en önemli vasıtalarından birini yitirmiştir. Bu kontrol zayıflayınca da insan ilkel biçimlere girmektedir. Bir toplumda sosyal çatışmaların kavgaya dönüşmesi, ailenin çözülmesi,

terbiye kurallarının bozulması, siyasi ve ekonomik sert mücadelelerin görülmesi gibi durumlar yaşıyorsa bu olayların temelinde büyük çapta dini buhranın olduğunu söylemek mümkündür (Çam, 1972: 6).

İslamcılık ideolojisinin diğer ideolojilerden üstün olduğu iddiasının altında İslam dininin sosyal, siyasi, ekonomik konularda verdiği hükümler, ortaya koymuş olduğu prensipler yatmaktadır. İslamcı yazarlar bu prensiplerden hareketle İslam dininin insanlığın en ileri devrine hitap etmek üzere gönderilip en üstün medeniyeti kurduğunu belirtmiştir (Kahraman, 1969: 11). Örneğin İslam dininin en üst makam ile en alt makam arasında adaletin teminine çok dikkat ettiği belirtilmektedir (Sandıkçı, 1970: 25). Burada üstü kapalı bir kapitalizm eleştirisi göze çarpmaktadır. Zira kapitalizmde toplumun en üst kesimi ile en alt kesimi arasındaki fark gittikçe açılmaktadır. Sosyal yardım gibi bazı önleyici mekanizmalara da bizzat kapitalizmin içinden düşünürlerce karşı çıkılmaktadır. Önleyici mekanizmaların olmayışı ve ana gayenin maddi refah olması sömürücülük, rüşvet, faiz, karaborsacılık gibi toplumu istikrarsızlığa götüren kötü durumlara davetiye çıkarmaktadır. İslam ise faizi, sömürücülüğü, rüşveti, karaborsayı yasaklamaktadır. Üstelik zekat müessesesi ile zengin ve fakir arasındaki uçurumu kaldırarak insanların ezilişini önlemektedir (Mert, 1974: 35). Zekatın yanında nafaka, fitre gibi araçlar da yine İslam dininin bir kesimin ölçsüz zenginleşmesine karşı aldığı bazı diğer önlemleri oluşturmaktadır. Bunların yanında israfın ayetle³⁰ yasaklanması, iktisat edenin fakir olmayacağı hadisi, işçinin ücretinin alın teri kurumadan verilmesi tavsiyesi vb. dini telkinler İslam dininin ekonomik anlamda insanlığın saadeti için ortaya koyduğu prensiplere verilebilecek diğer örnekleri oluşturmaktadır (İsmailoğlu, 1973: 18). Ekonomi yönetiminde ve piyasa işleyişinde devletin rolü ise kapitalizmde biçilen “hakem” rolünün çok daha ötesindedir. İslamcı yazarlara göre devlet her şeye hakim olmalı, piyasanın dengesini bizzat sağlamalıdır. Hiç kimseye ya da zümreye piyasada istediği gibi at oynatmak keyfiyetini vermemelidir. Cemiyetin refahı için gerektiğinde kararlar almalı, aldığı kararları da titizlikle tatbik ederek ciddiyetini göstermelidir (Sandıkçı, 1970: 26).

İslamcılara göre İslamcılık ideolojisini diğer ideolojilerden üstün kılan bir diğer prensip de adalet ve istişareye verilen önemdir. Bu yönüyle asıl demokrasinin

³⁰“Yiyiniz, içiniz fakat israf etmeyiniz çünkü Allah israf edenleri sevmez.” (Araf Suresi, 31.ayet)

İslam'da olduğu belirtilmektedir. Bu iddiaya kanıt olarak da Hz. Muhammed'in vefatından sonra kendisine bir veliaht tayin etmemesi gösterilmektedir (Sınıflaşan Fikirler Arasında, 1975: 3). Yine İslam'da hiç kimsenin bir diğeri üzerinde üstünlüğü olmadığı, üstünlüğün yalnızca takvada aranması gerektiği vurgulanmaktadır. İslam devletinde kölelerin memleketlere idareci ve kumandan olarak atanması bu hususta örnek olarak sunulmaktadır. Hz. Muhammed'in hadisi³¹ bu konuda Müslümanlar için önemli bir referans niteliği taşımaktadır. İslam devletinin en yüksek hedefinin bireysel çıkarlar değil, yalnızca toplumsal adalet nizamını tesis etmek olduğu ifade edilmektedir. Kadınların da erkekler gibi fikirlerini ifade edebilmesi İslam'ın adalete ve eşitliğe uygun bir din olduğunu göstermesi bakımından sunulan bir başka örnektir. (Mevdudi, 1966: 6).

Tohum dergisinde İslam'ın üstünlükleri noktasında gündeme getirilen bir diğer mevzu da cihattır. Batılı kaynakların bir nevi saldırganlık olarak nitelendirdiği bu kavrama İslamcılar oldukça önem atfetmiştir. İslami hayatın tesisi ve sürdürülmesi için şart olarak görülen bu faaliyet yalnızca savaşmaktan ibaret olarak düşünülmemiş; gazeteler kurmak, dergiler çıkarmak, film şirketleri oluşturmak, konferanslar vermek, çocukları okutmak gibi faaliyetler de cihadın başka yolları olarak değerlendirilmiştir (Demircan, 1971: 21). İslam'ın kılıçla yayıldığı iddiasının ise kesin olarak reddedildiği görülmektedir. Bu iddia bir iftira olarak değerlendirilerek -başta Batılılar olmak üzere- İslam düşmanlarının ilim, edebiyat, hukuk, ahlak gibi konularda İslam'ın ulaştığı yüksek medeniyet seviyesini gölgelemek amacını taşıdıkları iddia edilmektedir (Öğüt, 1975: 6). Batı'nın Haçlı Seferleri'nin asırlık bir kinin birikimi olduğu, buna karşın cihadın ise insanları saadete kavuşturmak manası taşıdığı belirtilerek yine Batı ile İslam arasında bir mukayese yapılmaktadır (Eryarsoy, 1973: 22).

İslamcı yazarlar, yukarıda sayılan prensiplerin yanında İslam tarafından Müslümanlara emredilen ibadetlere de İslam'ın bir üstünlüğü nazarı ile bakmıştır. Çünkü bu ibadetlerin bireysel faydalarının yanında toplumsal faydaları da vardır. Mesela namaz ibadeti zengin-fakir, devlet adamı-dilenci fark etmeksizin herkesi aynı safta birleştirmektedir. Bu yönüyle insanın eşitliğini ve kıymetini göstermektedir (Günel, 1976: 28). Aynı şekilde oruç ibadeti de ayırım yapılmaksızın bütün

³¹“Üzerinize Habeşli bir köle dahi idareci olsa dinleyin ve itaat edin.”

müminlere emredildiği için eşitlik içermektedir. Bütün Müslüman ülkelerden insanların katıldığı hac ibadeti ise evrensel bir kongre mahiyetindedir. Bu ibadet ile müminlere cemiyet ruhu aşılanmaktadır (Demircan, 1971: 22).

İdeolojilerin en dikkat çekici taraflarından birini yönetsel konularla ilgili ortaya attıkları görüşler oluşturmaktadır. İslamcılık ideologları da diğer ideologlar gibi yönetsel konularda (devlet, siyaset, parti vs.) çeşitli fikirler ortaya atarak diğer ideolojilere meydan okumuşlardır. Bu fikirlerin bir yandan seküler, diğer yandan da uhrevi bir nitelik taşıdığı görülmektedir. İslamcılık bu yönüyle büyük seküler bir görüntü sunan diğer modern ideolojilerden önemli oranda ayrılmaktadır. Tohum dergisinde “yönetim” kavramı etrafında kümelenebilecek yazılarda bu duruşu görmek mümkündür.

Tohum dergisinin 30.sayısında “İslam Devlet Dinidir” başlığıyla yayımlanan bir yazıda İslam’ın devletsiz ayakta duramayacağı, devlete sınımsız sarıldığı, ideallerini ancak onun aracılığıyla gerçekleştirebileceği belirtilmektedir. Bu yönüyle cemiyetçi bir görüntü sunan İslam dini, uhrevi kuralların ağırlıkta olduğu Hristiyanlık dininden ayrılarak bu dünyaya ait meselelerde de söz sahibi olduğunu ortaya koymaktadır (Belli, 1967: 5). İslam dininin öldükten sonraki hayatın yanında bu dünyanın da dini olmasına Kur’an-ı Kerim’de ahiret, iman, ibadet gibi konuların yanı sıra ticaret ahlakı, miras hukuku, evlenme ve boşanma, mülkiyet hakkı vb. konuların da yer alması kanıt olarak gösterilmiştir. Allah’ın kanunlarını dünyada uygulayacak bir otorite olarak ise “hilafet” kurumu sunulmuştur. Bu yönüyle hilafet Müslüman toplulukları tek kuvvet haline getiren, hata payının yüksek olması muhtemel olan insan kanunlarının değil de hatasız olan Allah’ın kanunlarıyla toplumu idare eden muhteşem bir müessese olarak görülmüştür (Güney, 1969: 11). Literatürde hilafet kavramına yakın anlamda kullanılan bir diğer yönetsel kavram da “şariat” kavramıdır. Bu kavram hilafet kurumundan farklı olarak halife adıyla kişilerin öne çıktığı bir yapıyı değil, kişilerin ikinci planda kaldığı sınırları net çizgilerle belirlenmiş bir sistemi içermektedir. İslamcılık literatüründe önemli bir yeri olup birçok yazısı Türkçeye çevrilen Meryem Cemile³², Tohum dergisinin

³²Meryem Cemile (1934-2012) New York’ta doğdu. Aslen Almanya’dan göç eden Yahudi bir aileye mensuptur. Müslüman olmadan önceki adı Margaret Marcus’tur. Müslüman olma sürecinde İslam hakkında daha detaylı bilgiler edinebilmek için bazı Müslüman liderlerle yazıştı. Özellikle Mevdudi’nin fikirlerinden etkilendi. 1961 yılında Müslümanlığı kabul etti. 1962 yılında Pakistan’a

89.sayısında yayımlanan bir yazısında şeriat otoritesinin bizzat Allah’a dayandığını ve bu yönüyle gerçek hükümdarın Allah’ın şeriatı olduğunu ifade etmektedir. Yöneticilerin sadece şeriatı uyguladığı müddetçe yönetimi elinde bulundurabileceğini ifade ederek şeriata oldukça kutsal bir rol biçmektedir (1975: 9). Burada yönetimin devamı için şeriata uygunluk şartının koşulması dikkat çekmektedir. Bu yönüyle şeriat yönetimi bazı meselelerde İslam dininin seküler duruşunun yanında uhrevi bir duruş da taşıdığına iyi bir örnek oluşturmaktadır. İslam şeriatının ilk uygulayıcısı olarak İslam peygamberi Hz. Muhammed de dini öğreten bir müderris, aynı zamanda Allah’ın kanunlarını uygulayan bir amir, fertler arasındaki sorunları çözen bir hakim, askeri bizzat komuta eden bir kumandan olarak teokratik bir şef konumunda yer almaktadır (Özçelik, 1967: 7). Hz. Muhammed’in yukarıda bahsedilen konumu, İslam dininin hem ahiret için hem de dünya için gönderilmiş bir din olduğu tezini destekler bir nitelik sunmaktadır.

Tohum dergisinde modern siyaset biliminde oldukça değer atfedilen bir yönetim biçimi olan demokrasi ile ilgili de bazı görüşler yer almaktadır. Demokrasilerde egemen güç seçilirken toplama-çıkarma yöntemiyle hareket edildiği için demokrasinin toplumun derdine çare olamadığı ifade edilmektedir. Bunun yanında toplumun yapısını gözler önüne serdiğinden, bireylerin gidiş yönünü yansıttığından ve toplumun realitelerini tanıttığından dolayı da demokrasinin yararlı olduğu belirtilmektedir. Sayılan olumlu yanlarına rağmen demokraside çoğunluğun görüşünün yanlış çıkma ihtimalinin olduğu hatırlatılmaktadır. Buna karşılık İslam’da ise mutlak prensipler olduğu ve Müslüman bir insan için toplumdaki çoğunluğun görüşü değil, bu prensiplerin belirleyici olduğu vurgulanmaktadır (İkbal, 1973: 6). Yine demokrasi rejiminde hayati öneme sahip kurumlar olan partilerin de toplumun yalnızca bir kesimini temsil ettiklerinden dolayı toplumda tam bir kaynaşma sağlayacak güçleri olmadığı ifade edilmektedir. Bu yüzden de demokrasinin bölücülüğüne karşı İslam’ın birleştiriciliği öne çıkarılmaktadır (Saylan, 1974: 17).

Tohum dergisinde Türk siyasal hayatında oldukça fazla bir kullanım alanına sahip olan “sağcılık ve solculuk” kavramları ile ilgili de dikkat çekici bir değerlendirme yapılmıştır. Sağcılık ve solculuk kavramlarının tarihi arka planının irdelendiği bir yazıda bu kavramların Batı’daki karşılığına mukabil İslam dinindeki

gitti. “İslam ve Modernizm” eseri başta olmak üzere İslam’la ilgili konularda çok sayıda eser kaleme aldı. Pakistan’da vefat etti.

karşılığının oldukça farklı olduğu belirtilmektedir. Batı’da sağcılığın temelinde ruhban ve asil sınıfın, solculuğun temelinde ise halkçılığın yer aldığı; buna karşın Kur’an-ı Kerim’de sağın hak olanı ve doğruyu, solun ise batılı ve küfrü temsil ettiği söylenmektedir. Bu nedenle Batı kökenli bu kavramların aslında Müslümanları ifade edici bir anlam taşımadığı, dolayısıyla Batı menşeli bu kavramları Müslümanların benimsememesi gerektiği izah edilmektedir. Çünkü Batılı sağ, asırlarca kitleleri ezip sömüren asiller ve ruhban sınıfı zihniyetinin bir ürünüdür. İslam nizamında ise sömürünün karşısında zayıf ve fakirleri koruma anlayışı mevcuttur (Kemal, 1974: 20). Verilen bu örnek daha önce sıklıkla tekrarlanan İslam-Batı kıyaslamasına dair orijinal bir yorum içermesi bakımından dikkat çekmektedir.

İslamcılık ideolojisi yukarıda bahsedilen bütün üstünlüklerine rağmen birtakım düşünürler tarafından zaman zaman diğer ideolojilerle bağdaştırılmak istenmiştir. Burada birden fazla ideolojinin üstün noktalarının alınarak toplum için daha faydalı bir sistem inşa edilmesi amaçlanmıştır. Bu gibi görüşlere Tohum dergisinde itibar edilmediği görülmektedir. Örneğin İslam’ın yardımlaşma, zekat gibi bazı müesseseleri üzerinden bazı ideologların İslam’ı sosyalizme yaklaştırma çabaları hoş görülmemiştir. Kapitalizmin bireyi öne çıkaran anlayışının karşısında sosyalizmin de bireyi inkar ettiği belirtilerek, her iki durumun da İslam’a ters olduğu belirtilmiştir (Baltacı, 1970: 13). Tohum dergisinin yayımlandığı 1963-1980 yıllarında dünyada hakim ideolojik güç olan iki kutbun İslam’dan uzak olduğunun belirtilerek İslam’ın zaten bu iki sistemin en iyi taraflarını barındırdığının iddia edilmesi İslamcıların ne kadar iddialı olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu noktada İslamcıların bu kadar iddialı olmasına rağmen, diğer ideolojiler karşısında üstünlük iddia etmelerine rağmen neden hakim güç olamadıkları sorusu akla gelmektedir. Bu soru İslamcılık tartışmaları içerisinde önemli bir yer işgal etmektedir. İslamcı düşünürler bu sorunun cevabını pek çok kez irdelemişlerdir. Tohum dergisinde de bu sorunun cevabının arandığı görülmektedir. Ulaşılan genel kanaate göre İslam ülkelerinin halihazırdaki negatif görüntüsünün yine Müslümanlardan kaynaklandığı bildirilmektedir. Yani İslam dininin kusursuz olmasına karşılık, Müslümanların bu dinin kurallarına ve prensiplerine uygun davranmadığı, bunun neticesinde güçsüz kaldığı belirtilmektedir. Örneğin Kur’an-ı Kerim’de demirin ve bakırın insanlara verilen büyük nimetler olduğunun

açıklanmasına karşılık İslam dünyasının savaş sanayisinde emperyalist devletlerle boy ölçüşemediği vurgulanmaktadır (Demircan, 1972: 23). Bir başka yazıda ise Müslümanların akan zaman ve değişen konular arasında değer ilişkisi kuramadığı, bunun neticesinde de dünyada hakim olan iki kutuptan birini tercih etmek zorunda kaldığı belirtilmektedir. Halbuki yazara göre Müslümanların yaşadığı çağa İslam açısından bakıp günün sorunlarına eğilmesi gerekmektedir. (İkbal, 1973: 4). Yine derginin 67.sayısında yayımlanan bir başka yazıda Müslüman memleketlerin geri kalmasının sebebinin İslamiyet'in tam manasıyla anlaşılmaması olduğu söylenmektedir. Burada İslamiyet'in anlaşılmamasından kastın dil bilmemek veya pozitif bilimlerde geri kalmak olmadığı, bu bilgileri bilen çokça Müslüman olduğu vurgulanarak asıl sorunun İslamiyet'in özünü kavrayamamak olduğu ifade edilmektedir (Daryal, 1972: 12). Bir başka yazıda ise İslam'ın ruhunda mevcut olan canlılık ve aksiyonun Müslümanlar tarafından değerlendirilemediği, Müslümanların atalet içinde olduğu belirtilerek 80 yaşında at sırtında savaşımlara katılan sahabeler olduğu hatırlatılmıştır (Fazıl, 1969: 29). Kur'an'ı Kerim'in günlük hayatı düzenlemesi gerekirken yaşanan çağda ölünün toprağına üflenip hürmet edilen bir mezarlık kitabına çevrildiği ifade edilmektedir. Oysaki 6.yüzyılda alkol müptelası olan Arapların gelen ilahi bir emirle kadehlerindeki içkiyi döktükleri hatırlatılarak Kur'an-ı Kerim'in günlük hayatı düzenleyici etkisine örnek verilmiştir (Demircan, 1970: 26).

2.1.2. Batı Algısı

“Batı” kavramı İslamcılık tartışmalarında ana ekseninde yer alan kavramlardan birisidir. Batı, medeniyet olarak İslam'ın karşısında konumlandırılmış, adeta “rakip bir medeniyet” olarak görülmüştür. Bu kıyaslamanın arkasında Batı'nın birçok alanda gelmiş olduğu ileri seviye büyük rol oynamaktadır. Zaten İslamcılığın da Batı'ya ve Batılılaşmaya cevap bir hareket olarak ortaya çıktığı unutulmamalıdır. Tohum dergisinde Batı medeniyeti ile ilgili bu tartışmaları bolca görmek mümkündür. Batı'da bilimin gelişmesinin arkasındaki itici gücün İslam medeniyeti ve İslam bilim adamlarının yaptığı çalışmalar olduğu iddiası, Batı taklitçiliğinin nasıl ve ne seviyede olması gerektiği, bu konu hakkında Müslümanlara yapılan öz

eleştiriler, din olarak İslam dini ile Hristiyanlık ve Yahudiliğin mukayese edilmesi gibi konular bu tartışmaların başlıca olanlarını içermektedir.

Orta Çağ'da kilisenin baskıcı tutumunun ardından yaşanan gelişmeler, Batı medeniyetinin hızla gelişmesine yol açmıştır. Rönesans ve reform adı verilen bu süreçlerde kilisenin tahakkümü zayıflamış, bu durum da birçok ilim alanında yeni gelişmelerin önünü açmıştır. Batı'da yaşanan bu ilmi gelişmelere Müslümanların da oldukça büyük katkıları olmuştur. Batı medeniyetinin dayandığı tıp, astronomi, matematik gibi ilimlerin temellerini Müslümanlar atmıştır (İsmailoğlu, 1972: 31). Bodley³³, Batı'nın Rönesans'ı İslamiyet'e borçlu olduğunu ifade etmiştir (Kahraman, 1969: 11). Buna benzer ifadeleri Batı medeniyetinin içinde yetişmiş olan birçok yazarda görmek mümkündür. Mesela Bernard Shaw³⁴, Hz. Muhammed'in düşüncelerinin Batı Hristiyanlığının ve modern düşüncelerin daha ilerisinde olduğunu ifade etmiştir (Çekmegil, 1969: 18). Le Bon³⁵ ise Kurtuba'daki Halife El-Hakem'in kütüphanesinde 600 bin kitabın olduğunu, buna karşın ondan 400 yıl sonra yaşayan 5.Şarl'ın kütüphanesinde 900'den fazla kitap toplayamadığını söyleyerek Müslümanların bu çalışmaları ile Rönesans'ın gelişimine muazzam bir katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. (Sebük, 1973: 27). Batılı isimlerin yanında yerli isimlerin de benzer fikirde olduğu görülmektedir. Örneğin Nurettin Topçu³⁶, Rönesans'ın ilk ve ana kaynağının Kur'an-ı Kerim olduğunu ifade etmektedir (Semiz, 1964:5).

Müslümanların Batı'da yaşanan gelişmelere pozitif etkisine Batı'nın Orta Çağ üniversitelerinde asırlarca Müslüman ilim adamlarının eserlerini okutması da eklenebilir (Konrapa, 1963: 21). Zira Müslüman ilim adamları bu dönem büyük eserler meydana getirmiştir. Cebir, kimya, logaritma gibi alanlarda Müslümanlar büyük ilerlemeler kaydetmiştir. İbn-i Sina'nın eserleri Batı üniversitelerinde 600 yıl başucu kitabı olarak okutulmuştur (Sandıkçı, 1971: 13).

Avrupa'da yaşanan ilerleme sürecine Müslümanların katkılarının inkar edilerek yaşanan gelişmelerin Hristiyanlık dinine bağlanması ise son derece haksız

³³Ronald Victor Courtenay Bodley (1892-1970) bir İngiliz subayı, yazar ve gazetecidir.

³⁴George Bernard Shaw (1856-1950) İrlandalı yazardır. 1925 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü, 1938'de de Oscar'ı alarak bunu başaran ilk insan olmuştur.

³⁵Gustave Le Bon (1841-1931) Fransız sosyolog ve antropolog. Toplum ve kitle psikolojisi üzerine çalışmalar yapmıştır.

³⁶Nurettin Topçu (1909-1975) Türk yazarı, akademisyen ve fikir adamıdır.

bir iddia olarak görülmüştür. Çünkü Orta Çağ'da gücü elinde bulunduran kilise, ilme ve ilim adamlarına karşı oldukça sert davranmıştır. Örneğin 16.yüzyılda yaşamış ve Rönesans'a önemli katkılarda bulunmuş olan Galileo³⁷ fikirlerinden ötürü yargılanmış, hapis cezasına çarptırılmıştır (Kazıcı, 1970: 18). Yine İspanya Müslümanlardan alınınca ilmi eserler yerle bir edilmiş, Müslümanlar tarafından yapılan rasathane yıkılarak çan kulesi yapılmıştır (Sandıkçı, 1971: 13).

Batı eksenli İslamcılık tartışmalarında üzerinde durulan bir diğer kavram da “Batı taklitçiliğidir”. Bu noktada İslamcı ideologlar arasında Batı medeniyetinin bilim ve tekniğinin alınıp kültürünün alınmaması gerektiğini savunanlar olmuştur. Öte yandan Batılılaşma hareketini topyekun terk etmek gerektiğini iddia edenlere de rastlanmaktadır. Bu tartışmaları Tohum dergisinde de görmek mümkündür. Çekmegil'e göre (1969: 13) Batı'nın doğru olan ilminden yararlanılabilecekken şüpheli felsefesinden ve materyalist görüşlerinden şiddetle sakınmak gerekir. Avrupa'ya yönelmenin asıl gayesi tekniği ve pozitif ilimleri almakken bu iş kültür sahasına da sıçramıştır. Oysa milletlerin kendi öz kültürünü muhafaza etmesi gerekir (Erkan, 1977: 23). Bu bağlamda derginin 88.sayısının giriş yazısında Batı taklitçiliği denemesi ile 200 yıl harcanması ve milletin dertlerine deva bulunamaması eleştirilmektedir (Niçin Fetih Sayısı? 88: 3). Bu eleştirilerin arka planında ise Batı'nın insanı salt ekonomik nedenlerle eğitmesi, onun manevi taraflarını görmezden gelerek ona adeta bir makine gibi davranması yatmaktadır (Akgemci, 1970:8). İslam devletinde kıymetler erdemle ölçülürken Batı'da ise madde ile ölçülmektedir (Karakoç, 1964:3). Bu nedenle de maddeyi öne alan Batı'dan bir şeyler almak yersizdir. İlerlemek ve kalkınmak için tarihi bir miras olarak görülen İslam ahlakına sarılmak gerekir. Batı felsefesinin insanlığın dertlerine karşı aciziyet içinde olduğu, insanlığa çare olabilecek tek alternatifin İslam olduğu ifade edilmektedir (Kirazoğlu, 1970: 10). Üstelik rol model olarak görülen Batı'nın manevi bir buhran içinde olduğu, doktoru can çekişen bir hastadan medet ummanın fayda getirmeyeceği vurgulanmaktadır (Safa, 1964: 15). Örneğin İsveç gibi maddi refahın yüksek olduğu bir ülkede sadizm, cinsi sapıklık, intihar gibi olayların oldukça fazla olduğu belirtilmektedir (Debbagoğlu, 1973: 33). Yine başka bir örnek olarak

³⁷İtalyan astronom, fizikçi, mühendis, filozof ve matematikçi. Yapmış olduğu çalışmalardan ötürü kendisine “modern fiziğin babası” ve “bilimin babası” gibi isimler takılmıştır.

demokrasi ve insan hakları konusunda ileri bir ülke olarak görülen Amerika'nın Vietnam'da işlediği cinayetler, İsrail'in Araplara karşı uyguladığı şiddet gösterilebilir (Cemile, 1975:5). Burada İsveç, Amerika, İsrail gibi ülkelere örnekler verilmesi Batı medeniyetinin coğrafi sınırlara hapsedilmeyip bir zihniyet olarak görüldüğünü de gözler önüne sermektedir.

Tohum dergisinde Batı medeniyeti çeşitli durumlardan ötürü eleştirilirken bir yandan da İslam medeniyetine mensup kişiler Batı'daki gelişmelerin pasif bir seyircisi oldukları için eleştirilmektedir (Saylan, 1973: 14). İslam tarihinde nice başarılar varken Batı taklitçiliğinin son derece yersiz olduğu belirtilmektedir. Örneğin Fransız İhtilaliyle ortaya atılan ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile son şeklini alan gaye ve eşitliklerin İslam'ın verdiği haklar yanında son derece cılız kaldığı ifade edilerek iki medeniyet arasında bir karşılaştırma yapılmaktadır (Öztop, 1969: 6). Ayrıca Batı'nın Haçlı zihniyetini kaybetmediği ve İslam ülkelerine emperyalist politikalar uyguladığı vurgulanarak taklitçilik konusundaki öz eleştirilere bir başka sebep daha eklenmektedir (Arslantürk, 1973: 13). Yapılan tenkitlerde Batı hayranlığının yanında aynı zamanda kendi değerlerinden kopuk olduğu için "aydınlara" özel bir parantez de açılmıştır. Batı'dan gördüğü bütün ilkeleri benimsediklerinden ötürü cumhuriyet aydını sert bir dille eleştirilmiştir (İkbal, 1974: 6). Tommiks gibi çizgi romanların genç beyinleri zehirlediği belirtilerek bu gibi alanlarda Müslümanların söz sahibi olup davalarını savunmaları gerektiği ifade edilmektedir (37.Sayımız İçin, 1969: 3). Bu çağrının yine başka bir öz eleştiri örneği olarak değerlendirilmesi mümkündür. Yine yapılan başka bir öz eleştiri ise Müslümanların Batı'nın siyasi gücünün etkisine kapılması ve bu nedenle İslam'ın devlet yönetimi üzerinde hiçbir etkisinin kalmamasıdır. Böylece bazı kimseler bunun sonucunda İslam'ın modern toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyeceğini öne sürerek yanlış kanaatlere kapılmıştır (Es-Sibai, 1975: 25). Ayrıca böyle düşünen insanların zihinleri çok uzun süre Batı disiplinleriyle yoğrulduğu için güncel ekonomik, sosyal veya siyasi problemlerin İslami yollarla nasıl çözüleceğini bilmesi oldukça güçleşmiştir. Orduda yapılan bütün reformlara rağmen, yabancı ülkelere alınan silahlara rağmen, onlarca Batı tipi eğitim kurumu açılmasına rağmen neden istenen başarının gelmediği de sorgulanarak Batı taklitçiliğinin baştan yenilgiyi kabul etmek olduğu ifade edilmektedir. Bu duruma karşı da taklitçiliğin derhal terk edilip

büsbütün İslam'a dönerek İslam medeniyetinin yeniden canlandırılması fikri reçete olarak sunulmaktadır (Cemile, 1975:8).

Tohum dergisinde Batı taklitçiliği konusunda Müslümanlara yapılan bir başka eleştiri de yılbaşı kutlamaları konusundadır. 93.sayının giriş yazısında bu kutlamalarda kullanılan Noel ağaçlarının bir ağaç katliamına yol açtığı belirtilerek bu geleneğin tamamen Hristiyanlara ait olduğu, oysaki milletlerin kendi öz kültürüne sahip çıkarak var olabilecekleri belirtilmiştir. Bu kutlamalarda hindi kesilmesi, çocuklara Noel Baba tarafından hediye geleceğinin söylenmesi gibi durumlar sert bir dille eleştirilmiştir (Yılbaşı Rezaleti, 1976: 4). Ayrıca miladi yılbaşının İslami bakımdan ve Türklük bakımından Müslümanlar için hiçbir önemi olmadığı belirtilmektedir (Akdeniz, 1970:5). Yılbaşı gibi milli varlığa sığmayan bir adetin yerleştirilmek istenmesi adeta Batı medeniyeti karşısında mağlup olmanın bir tescili olarak görülmüştür. Çünkü taklit edilmek yerine taklit etmek demek, taklit edilenin hakimiyetini kabul etmek demektir (Aydın, 1969: 14). Buna benzer durumlarla daha çok karşılaşma olasılığı bulunan ve milli kültürden habersiz bir şekilde dış ülkelerde yaşayan işçilerin desteklenerek yalnız bırakılmaması gerektiği yönünde yetkililere çağrı yapılmaktadır (Arslantürk, 1973: 13).

Tohum dergisinde bir medeniyet olarak Batı uygarlığı çeşitli eleştirilere, karşılaştırmalara tabi tutulduğu gibi; Hristiyanlık ve Yahudilik dinine mensup olanlarla, onlara destek çıkanlar da benzer eleştirilere ve karşılaştırmalara tabi tutulmuştur. Özellikle Türkiye'de Müslümanların bazı konularda üvey evlat muamelesi gördüğünden yakınılmıştır. Buna karşın azınlıklara birçok konuda kolaylıklar sağlanması sert bir dille eleştirilmiştir. Örneğin İstanbul'da Ayasofya, Kariye, Fenari İsa gibi tarihi değeri yüksek olan camilerin restorasyon adı altında tahrip edilerek önceki kilise hallerine benzetilmeye çalışıldığı belirtilmektedir. Bu ve buna benzer durumların İstanbul'a "Kostantinopolis" olarak bakan Yunanlıların hayallerini canlandırdığından şikayet edilmektedir (Nomer, 1965: 9). Yine benzer bir şikayet olarak Yunan, Roma ve Hristiyan Çağı propagandasının yapıldığı Efes, Truva Festivallerinin düzenlenmesi; buna karşın milli tarih abidelerinin bakımına itina gösterilmemesi göze çarpmaktadır. Bu durumların gençlerin kendi tarihlerine karşı düşman olmasının yolunu açtığı ifade edilmektedir (Salalı, 1970: 23).

Türkiye’de gençlerin Hristiyan okullarında eğitim alarak aslından uzaklaştırılması dergide dikkat çekilen bir diğer konudur. Müftülerle, vaizlerle, imamlarla alay edilirken papazların, misyonerlerin özgürce faaliyetlerini sürdürmesi anlaşılabilir bulunmuştur. Hristiyan okullarının rahatça faaliyetlerine devam etmesine karşın bir “İslam Koleji” veya “İslam Lisesi” fikrinin konuşulamıyor olması sorgulanmaktadır (Evren, 1964: 30). Derginin 26.sayısında “Bir Hakim” imzasıyla çıkan yazıda din ve vicdan hürriyetini düzenleyen Türk Ceza Kanununun 163.maddesi eleştirilmektedir. Maddenin ortaya çıkışından itibaren geçen 42 yıllık sürede binlerce Müslüman’ın mahkemelere sevk edildiği, mahkum edildiği belirtilerek; bunun yanında hiçbir Hristiyan’ın veya Yahudi’nin bu maddeye göre herhangi bir işleme maruz kalmadığı ifade edilerek Müslümanlara karşı olan bu tavır sorgulanmıştır (163, 1966:5). Azınlıkların ibadetlerini, ayinlerini serbestçe yürütmesi, her türlü yayın faaliyetlerini sürdürebilmesi, dini topluluklar, dini eğitim kurumları açabilmesi mümkünken Müslümanların sayılan haklardan maruz kalması veya onlara bu hakları kullanırken türlü zorluklar çıkarılması kabul edilemez bulunmuştur. Üstelik Türkiye’de Heybeliada Rum Rahipler Mektebinden yetişen Makarios gibi bazı Hristiyan din adamlarının Türkiye’ye karşı giriştiği faaliyetlere- özellikle Kıbrıs’ta- dikkat çekilmiştir (Işık, 1972: 23). Makarios gibi din adamlarının sadece dini sebeplere dayanarak çalışmadığı, aynı zamanda bağlı oldukları devletin birer ajanı durumunda olduklarına dikkat çekilmektedir (Kazıcı, 1970: 14).

Türkiye’de bulunan Fener Rum Patrikhanesinin kendisine karşı gösterilen müsamahayı daima suiistimal ederek Yunanların ideallerine hizmet ettiği belirtilmiştir. Patrikhane bu yönüyle adeta bir “fesat yuvası” olarak görülmüştür (Nomer, 1964: 10). Bu ve buna benzer müsamahaların Türk-Yunan dostluğu için yapıldığı ancak karşı taraftan tam tersi istikamette adımların geldiğinin artık görülmesi gerektiği bildirilerek devlet yetkililerine bu dostluk politikalarından vazgeçmeleri konusunda uyarılar yapılmaktadır (Karadağ, 1964: 6).

Tohum dergisinde Hristiyanlar gibi Yahudiler de ağır eleştirilere tabi tutulmuştur. Özellikle iktisadi bakımdan güçlü olduklarına vurgu yapılarak bu yolla basın başta olmak üzere propaganda araçlarını eline geçirdikleri ve insanları yönlendirdikleri belirtilmektedir. Basının yanında tiyatro gibi sanatsal araçlarla da halkın duygularını istismar ettikleri vurgulanmaktadır. Bu yolda yalan söylemek ve

iftira atmaktan geri durmadıkları ifade edilmiş, Yahudiler “halkın bedenine yapışmış bir sülüğe” benzetilerek, “veba kadar tehlikeli” bulunmuştur(Kahvecioğlu, 1964: 24). Bunun yanında Yahudilerin Müslümanların “göz bebeği” olarak görülen Mescid-i Aksa’da yaptığı işgallere de dikkat çekilmiştir. Bu bölgede işgallerine devam etmek için Müslümanları türlü entrikalarla zayıf ve bölünmüş hale getirdiği ifade edilmiştir (Karaman, 1969: 16). Mescid-i Aksa’nın yıkılarak yerine büyük bir Yahudi mabedi yapılmasının amaçlandığı belirtilerek, bunun siyonizmin³⁸ asıl gayesi olduğuna dikkat çekilmiştir (Ayaşlı, 1969: 6).

Yahudilerin ideallerine ulaşması için hırsla çalışmalarına karşılık Müslümanların -ellerinde stratejik ürünler olmasına rağmen (petrol, pamuk, buğday vb.)- ticarete bu derece geri kalması eleştirilmiştir (Albayrak, 1970: 7). Yine ellerinde olan bu stratejik ürünlere rağmen Müslümanların kamuoyu oluşturmada yetersiz kaldıkları belirtilerek başka bir öz eleştiri yapılmıştır. Ayrıca Nasır³⁹ gibi bazı devlet adamları “memleketini İsrail’e peşkeş çekmekle” suçlanmış, bu devlet adamlarının İsrail’in bölgedeki planlarına yardımcı oldukları ifade edilmiştir (Aydın, 1970: 10). Yine Siyonistlerin bölgede gittikçe kuvvetlenmesinin nedenlerinden birisi olarak Arapların Yahudilere topraklarını satması görülmüştür (Cemile, 1963: 29).

2.1.3. Antikomünizm

Komünizm ideolojisi ortaya çıktığı yıllardan itibaren pek çok düşünürün ilgisini çekerek birçok disiplinde özgün tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Komünist düşünürlerin ortaya attığı tezler (tarihi maddecilik, sınıf mücadelesi, fazla değer vb.) kimilerince değerli bulunarak etraflıca irdelenmiş, kimilerince de ilmi olmaktan uzak ve Marksizm’in biraz daha fazla siyasi kimlik kazanmış hali olarak görülmüştür. Bu kişilere göre komünistlerin hedefleri birer ütopyadan ileriye gidememiştir (Demirci, 1964: 25).

Komünist ideolojinin teorik olarak ortaya çıkışı daha eski tarihlere dayandırılabilir olsa da⁴⁰ bu ideolojinin sistemli bir şekilde kendisine uygulama

³⁸Siyonizm, tarihi İsrail toprakları olarak tanımlanan topraklarda bir Yahudi devletinin asırlar sonra yeniden kurulmasını destekleyen, savunan ve Yahudi milliyetçiliğini temel alan ideolojik fikir hareketidir.

³⁹Cemal Abdünnasır (1918-1970) asker kökenli, Mısır’ın 2.cumhurbaşkanıdır.

⁴⁰Bazı düşünürler Platon’un Devlet adlı kitabında tasvir edilen toplum düzenini komünist bir düzen olarak yorumlamıştır. Bu durum bir “idea” olarak komünizmin çok eski zamanlara, tarih öncesine

alanı bulması 20.yüzyılı bulmaktadır. Özellikle Sovyetler Birliği'nde 1917 yılında yaşanan gelişmeler⁴¹ komünist ideolojinin diğer ülkelerde daha fazla konuşulmasına zemin hazırlamıştır. Sovyet Rusya'da yaşanan devrim sonrası başa gelen Lenin (1917-1924 yılları arasında devlet yönetiminin başında yer aldı) ve ondan sonra liderlik koltuğuna oturan Stalin (1924 yılından öldüğü yıl olan 1953 yılına kadar devletin başında yer aldı), Marksist düşüncede yer alan fikirleri tatbik etmeye çalışmıştır. Bu fikirler yalnızca Sovyetler Birliği'nde değil, diğer ülkelerde de gündeme tesir etmiştir. Komünizm bu yıllarda bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de politikayı etkilemiştir. Mesela Kurtuluş Savaşı sürecinde bir süre Sovyetler Birliği ile temas kurulmuş, ikili ilişkiler geliştirilmiş hatta Mustafa Suphi ve arkadaşları 1920 yılında Türkiye Komünist Partisini kurmuştur. Ancak kısa bir süre yaşanan siyasal gelişmelerin etkisiyle partinin faaliyetlerine son verdiği görülmektedir. 1930'lu yıllarda Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yeniden diplomatik yakınlaşma meydana gelmiş, 1932 yılında İsmet İnönü Moskova'ya giderek birtakım görüşmeler gerçekleştirmiştir. Komünizmin zaman zaman ortaya çıkan bu yükselişine rağmen ta baştan itibaren gerek devlette gerek halkta antikomünist bir duruşun var olduğu görülmektedir. Bu antikomünist duruşun kökenleri komünizmin uygulama alanı bulduğu 1917 yılındaki Ekim Devrimi'ne dayanmaktadır. Literatürde komünist ve komünist olmayan sol akımlara karşı kapitalist ve muhafazakar güçler tarafından yürütülen siyasal bir ideoloji olarak tanımlanan antikomünizm, özellikle 1945 yılından sonra -başta ABD olmak üzere- gazete, sinema, kitap vb. propaganda araçlarla iyice yükselişe geçmiştir (Çelik, 2020: 400).

1950'lerde çok partili siyasal hayata geçiş ve NATO üyeliği ile birlikte Türkiye yönünü iyiden iyiye Batı'ya çevirince ABD merkezli yürütülen bu antikomünist eğilime ayak uydurmuştur. Bu noktada Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin antikomünist söylemlerinin birbiriyle benzeştiği görülmektedir. İki parti de karşılıklı olarak bu konuda birbirini suçlamıştır. Mesela ilerleyen yıllarda sıklıkla dile getirilecek olan "Moskovacılık" suçlaması ilk defa CHP yanlıları tarafından DP'ye karşı kullanılmıştır (Uslu, 2015: 369). ABD ve SSCB'nin

dayandırılabilirliğini göstermektedir. Yine Thomas More'nin 1500'lü yıllarda yayımlanmış "Ütopya" eserinde görülebileceği gibi bazı ütöpik eserlerde komünizm izlerini görmek mümkündür.

⁴¹Ekim Devrimi, Rus Devrimi ya da Bolşevik Devrimi adıyla bilinen ve Rusya'da iktidarın Lenin önderliğindeki Bolşeviklere geçmesini sağlayan olaylardır.

liderliğini üstlendiği bloklarca yürütülen Soğuk Savaş yılları boyunca Türkiye’de antikomünist hava etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Zonguldak’ta 1950, İstanbul’da 1956, İzmir’de 1963 yılında kurulan “Komünizmle Mücadele Dernekleri” dönemin en önemli siyasi yapılanmalarından biri olmuştur. Ayrıca 1963 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde bütün partilerin destekleriyle “Komünizmle Mücadele Komisyonu” kurulduğu da hatırlatılmalıdır (Meşe, 2013: 59). 1950’li yıllarda kurulan derneklerin misyonunda milli değerler ön plandayken 1960’lı yıllarda din yani İslam da bu mücadelede kullanılan bir araç haline gelmiştir. Bu süreçte İslamcı yazarlar da çeşitli mecralarda ve propaganda araçlarında komünizmle ilgili görüşlerini sık sık dile getirme imkanı bulmuştur. 1963 yılında yayın hayatına başlayan Tohum dergisinde de -özellikle 1970’li yılların başlarına kadar- bu antikomünist söylemi görmek mümkündür.

Derginin daha ilk sayısının giriş yazısında “Başlarken” başlığıyla yayımlanan manifestoda Tohum dergisine karşı sol cenahtan bir saldırı gelmesi durumunda gereken cevabın kesin bir şekilde verileceği bildirilmektedir (1963: 2). Dönemin sosyal ve politik konjonktürü göz önünde bulundurulduğunda burada “sol cenah” diye bahsedilen kitlenin içinde komünistlerin baş sıralarda yer alacağını söylemek mümkün görünmektedir. Yine derginin 45.sayısında yayımlanan bir bildiride (İmam-Hatip Okulu Mezunlar Cemiyetinin Bildirisi, 1969: 33) o yıllarda Türkiye’de yaşanan öğrenci hareketleri ile ilgili hadiselerin “solcu” anarşistlerin huzuru bozma gayretleri olduğundan, 7.sayıda yayımlanan bir başka bildiride ise (Bildiri, 1964: 24) Türkiye’deki “solcuların” Türk toplumunu insanlığın ilkel devrine götürmek istediklerinden bahsedilmektedir. Bu yazılar dergide “sol” kavramının geniş bir yelpazeyi temsil ettiğini, zaman zaman çeşitli sol ideolojilerin özel adları yerine bu kavramın tercih edildiğini göstermektedir. Dergide yayımlanan bazı yazılarda komünizmden bahsedilirken onun yanında komünizme yakın görülen sosyalizmin de sık sık adı zikredilmiştir.

Komünizm, Tohum dergisinde ideolojik anlamda milli varlığa musallat olmak isteyen en büyük tehlike olarak görülmüştür (Darendelioğlu, 1963: 13). Bu kadar tehlikeli görülmesinin sebebi ise İslam dininin korunmasını emrettiği inanç, aile, mülkiyet gibi İslami ve insani değerlere düşman olmasında yatmaktadır (Demircan, 1971: 24). 19.sayıda yayımlanan bir yazıda komünizmin bireyi maddeye taptırmak

istediğinden ve Allah'ı inkar ettiğinden bahsedilerek bu ideolojinin manevi değerlere olan tutumuna dikkat çekilmiştir (Sosyalizmin Oyunu, 1965: 8). Yine komünizmin manevi değerlere olan düşmanlığının gözler önüne serildiği bir başka yazıda ise komünizmin insanı ikinci plana iterek maddeye taptığı, bunun yanında ruhu inkar ettiği belirtilmektedir (Akgemci, 1970: 10). Komünizm konusunda dergide birçok yazısı bulunan ve derginin 5.sayısında dergiye bir yıllık abone olanlara “Komünizm ve İslam” adlı kitabının hediye edildiği Dr. Fehmi Cumalıoğlu da komünizmin bu yönüne vurgu yaparak başta İslam dini olmak üzere komünist ideolojinin bütün dinlere düşman olduğunu ifade etmiştir (1963: 4). Bu amaçla Rusya’da çeşitli dernekler kurulduğu (Allahsızlar dernekleri, Çarpışan Allahsızlar cemiyetleri vs.) ve devlet bütçesinden desteklendiği belirtilmektedir. Yine bu amaçla –özellikle 1930’lardan sonra- Türkistan’da 14 bin, İdil-Ural’da 6 bin, Kuzey Kafkasya’da 4 bin cami kapatılmış; şeyhler, imamlar ve mollaların bir kısmı kurşuna dizilmiş, bir kısmı sürgüne gönderilmiştir. Ayrıca hac seferleri de yasaklanmıştır. Bu süreçte bazı Müslüman halklar topyekun sürgüne yollanmış; Kırım Muhtar Sovyet Cumhuriyeti, Çeçen-İnguş Muhtar Sovyet Cumhuriyeti, Karaçay eyaleti gibi yapılar ortadan kaldırılmıştır. Sürgüne giderken yollarda binlerce kişi can vermiştir (Kunta, 1964: 34). Dergide yalnızca Rusya’da değil, “kıızıl Çin’de” de Müslümanlara yönelik benzer bir baskının var olduğu belirtilmektedir. Pekin yönetiminin cami inşasını yasakladığı, vakıf binalarına el koyduğu, Müslümanların Kurban Bayramı’nda kurban kesmelerini yasakladığı, okullarda Arapça öğretimini yasakladığı ifade edilmektedir. Bu duruma karşı çıkan ayaklanmaların da devlet gücüyle bastırıldığı bildirilmektedir (Razdan, 1965: 15). Komünistlerin manevi değerlere olan işte bu düşmanca tutumu onun İslamcılar tarafından “en büyük tehlike” olarak görülmesine sebep olmuştur. Türkiye’de İslam dininin halk nazarında olan karşılığı düşünüldüğünde bu durum olağan karşılanmaktadır. 1969 yılında Beyazıt Kulesi’ne komünistlerce “kıızıl bayrağın” çekilmesi üzerine yayımlanan yazıda Türk milletinin ruhunda eskimeyen bir “Moskof” kini bulunduğundan bahsedilerek bu kinin Türk vatani için bir emniyet unsuru teşkil ettiği belirtilmiştir (Kabaklı, 1969: 8). Bu yazıda yer alan “Moskof” kavramı halk arasında oldukça geniş bir kullanım alanına sahiptir ve bu kullanım yoğun oranda olumsuz anlamlar içermektedir. Öztan’a göre ise (2011: 81) bu kavrama olumsuz manalar yüklemek ve bunu olabildiğince abartmak

Türk sağıının bir stratejisidir. Zira yazar düşmana dair korkuların ne kadar abartılırsa o kadar karşılık göreceğini iddia etmektedir. “Moskof’u” ve onunla özdeşleştirilen komünizmi her türlü kötülükten sorumlu görmek bu anlamda sağcılarının kullandığı pragmatik bir yönelim olarak görülmüştür. Tohum dergisinde Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin tarihi gelişimi ile ilgili de birtakım iddiaların ortaya atıldığı görülmektedir. Kadir Mısıroğlu derginin 40.sayısında yayımlanan “Türk-Rus Münasebetlerinin Hususiyetleri” başlıklı yazısında Kurtuluş Savaşı esnasında Rusların Türkiye’ye silah ve para yardımı yaptığı bilgisinin doğru olmadığını iddia etmektedir. Ona göre Türkiye’ye “Rus yardımı” olarak takdim edilen para yine bir Türk devleti olan Buhara Cumhuriyeti’nde toplanan yüz milyon altın rublenin yalnızca bir milyondur. Paranın geri kalanı ise Ruslar tarafından gasp edilmiştir. Rusların bu yardımları yapma amacının ise savaştan yorgun düşmüş Türkiye’yi hızla komünistleştirmek olduğu ileri sürülmektedir (1969: 15).

İslamcılar nezdinde komünizme olan olumsuz bakış açısının bir diğer nedeni de onun ortaya sürdüğü ilkelerin İslam dininin emir ve yasaklarına ters düşmesinde aranmalıdır. Özellikle mülkiyet konusunda ortaya attığı tezler İslamcılarının tepkisini çekmiştir. Mirasın hırsızlık olarak görülmesi, herkesin devletin emri altında köle gibi çalıştırılması ve devletin kişilerin mallarını ellerinden zorla alabilmesi İslam’a aykırı bulunmuştur (Cumalıoğlu, 1963: 5). Zira İslam dininde komünizmin aksine şahsi mülkiyet tanınmış, kişiye miras hakkı verilmiştir. Ayrıca işçi haklarına oldukça değer verilmiş, işçinin emeği kutsal kabul edilmiştir. Ucuz insan gücü elde etmek için işçi zümresinin karın tokluğuna çalıştırıldığı belirtilerek buna karşın işçilerin grev yapma, sendika kurma, şikayet etme gibi en temel haklarının sağlanmadığı vurgulanmıştır. Bu koşullara itiraz edenlerin ise gizli polis mekanizması ile ağır cezalara çarptırıldığı ifade edilmektedir (Demircan, 1971: 24). İşçilerin ve çiftçilerin bu zor şartlar altında yaşamasına karşın devletin başındaki şef ve idarecilerin, Kızılordu mensuplarının, aydın geçinen kişilerin lüks bir hayat yaşaması ise şiddetle eleştirilmiş; komünizm “imtiyazlı bir zümrenin saltanatı” ve “dikta rejimi” olmakla suçlanmıştır (Cumalıoğlu, 1963: 8). Bahsedilen imtiyazlı zümrenin yeri geldiğinde kendine hizmet etmiş olan kişileri dahi harcamaktan çekinmediği vurgulanan bir

diğer husustur. Mesela 1938’de kurşuna dizilen Nikolay Buharin⁴², 1953’te öldürülen Lavrenti Beriia⁴³ bu duruma örnek olarak gösterilmiştir (Cumalıoğlu, 1963: 6). Teoride eşitlik, adalet, emek gibi kavramların öneminden bahsedilirken pratikte ayrıcalıklı sınıfların olması ve eşitsizliklerin, adaletsizliklerin, emeğin gaspının mümkün olması Tohum dergisinde komünizmin “dikta rejimi” benzetmesinin sebebini gözler önüne sermektedir.

Tohum dergisinde komünizme yöneltilen bir başka olumsuz eleştiri de bu ideolojinin amaçlarına ulaşmak için bazı araçları kullanmaktan çekinmemesidir. Bu araçların başında da güzel sanatlar gelmektedir. Komünistlerin elinde güzel sanatlar yalnızca komünist emellere hizmet eden bir propaganda vasıtası olarak görülmektedir. Tiyatroda, operada, musikide, balede ve hatta edebiyatta yaşanan gelişmelere bu gözle bakılması gerekmektedir. Bu gözle bakılınca Shostakovich⁴⁴, Miaskowsky⁴⁵, Khatchaturian⁴⁶ gibi sanatçıların eserlerinin Marksist propaganda içerdiği görülmektedir (Cenan, 1964: 23). Burada sayılan isimlere “kalemimi komünist emellere sattığı” söylenen Bertold Brecht⁴⁷ de eklenmiştir. Onun eserlerinin Türkiye’de oynatılması Tohum dergisinde tepkiyle karşılanmıştır. Çünkü o geleneklere ve mukaddes olarak görülen değerlere karşı bir isim olarak görülmektedir. Onun ve ona benzer isimlerin eserlerinin oynatılmasının tiyatrodan var olan milli zevki öldüreceği, şehitlerin aziz hatırasına saygısızlık olacağı ifade edilerek bu isme karşı boykot çağrısı yapılmıştır (İffet, 1964: 34). Dergide yalnızca yabancı isimler değil, yerli isimler de eleştirilmiştir. Kemal Tahir, Orhan Kemal gibi ünlü yazarlar “sicilli komünist” olmakla itham edilmiş, yine ünlü yönetmen Metin Erksan ve ünlü tiyatrocu Halit Refiğ eleştirilerden nasibini almıştır. Bu isimlere gelen eleştirilerin başında eserlerinde komünizm propagandası yapmalarıdır. Mesela Metin Erksan’ın Yılanların Öcü, Susuz Yaz gibi meşhur filmlerinin sinemalarda

⁴²Nikolay İvanoviç Buharin (1888-1938) Sovyet siyasetçidir. Çeşitli gazetelerde editörlük yapmıştır. Rus Devrimi üzerine çeşitli eserleri vardır.

⁴³Lavrenti Beriia (1899-1953) Sovyet politikacıdır. SSCB İçişleri Halk Komiserliği (1938-45) yapmıştır.

⁴⁴Dmitri Dmitriyeviç Şostakoviç (1906-1975) milletvekilliği de yapmış Lenin Nişanı sahibi Rus bestecidir.

⁴⁵Nikolai Yakovleviç Myaskovsky (1881-1950) beş kez Stalin Ödülü’ne layık görülen Rus bestecidir.

⁴⁶Aram İlyiç Khaçaturyan (1903-1978) Ermeni besteci ve orkestra şefidir. Sovyet Besteciler Birliğinde yüksek görevlerde bulundu.

⁴⁷Berthold Friedrich Brecht (1898-1956) Alman şair, tiyatro yazarı ve yönetmendir.

oynatılarak zehir saçmalarına müsaade edildiği belirtilmektedir (Çakmaklı, 1964: 33). Bu tarz eserlere müsaade edilip film kontrol komisyonundan geçirildiği için de yetkililere sitem edildiği göze çarpmaktadır. Türk sinemasının solcuların elinde olduğunun ifade edildiği bir başka yazıda ise oynatılan filmlerde dine ve din adamlarına saldırıldığı ve onları küçük düşürmenin amaçlandığı söylenmektedir (Can, 1967: 27). Burada tekrar görüldüğü gibi İslamcıların komünistlerden en büyük şikayet noktasını genellikle kendilerince kutsal sayılan değerlere karşı yapılan saldırılar oluşturmaktadır. Bu durumla baş etmek ve gelen saldırılara bir hamle niteliği taşıması için bazı adımlar atıldığını da belirtmek gerekmektedir. Sinemada solcuların hegemonyasını kırmak amacıyla 1960'lı yıllarda "Elif" adlı film şirketi kurulmuştur. Bu sayede halkın sol zihniyete alışmasını sağlamak amacıyla sinemayı bir vasıta olarak kullananlara karşı bir atak başlatıldığı belirtilmektedir (Diriklik, 1971: 24). Bu hamlenin gerekçelerinde de Hz. Muhammed'in bazı sözlerinden⁴⁸ yararlanıldığı dikkat çekmektedir.

Komünizmin girmiş olduğu ülkelerde iktidarı ele geçirmek için kullandığı bir başka araç ise basın- yayın organları ile sivil toplum kuruluşlarıdır. Komünistlerin bu araçları kullanırken "barış" sözcüğünü istismar ettikleri ifade edilmektedir. Sık sık barış konferansları, barış kongreleri tertip ettikleri; kurdurdukları bazı uluslararası kuruluşlar⁴⁹ ile de barış kampanyaları yürüttükleri belirtilmektedir. Komünizm etkisinde olan Çin'in Tibet'i işgalinde, yine Rus lider Kruşçev'in⁵⁰ Budapeşte şehrini işgalinde "barış götürmek" iddiasının olduğu vurgulanmaktadır (Cumalıoğlu, 1964: 24).

Komünistlerin yukarıda bahsedilen araçlar vasıtasıyla yürüttükleri mücadelede en fazla öğrencileri tesiri altına aldığı dergide dikkat çekilen bir başka husustur. Komünistlerin dünya üzerinde yer alan üniversiteleri devamlı eleman devşirilecek bir kaynak olarak gördükleri belirtilmektedir. Üniversitede okuyan gençlerin komünizme yönelmesinin sebebi ise tatmin edilmeyen dini ihtiyaçlar olarak görülmektedir. Zira manevi inançlardan uzaklaşan bir kişinin çıkar yol olarak

⁴⁸"Bu hadisler Düşmanın silahıyla silahlanınız." ve "İlim müminin kayıp malıdır." hadisleridir.

⁴⁹Beynelmilel Demokratik Kadınlar Federasyonu, Dünya İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Dünya Fen İşçileri Federasyonu, Dünya Demokratik Gençlik Federasyonu, Beynelmilel Talebe Birliği, Beynelmilel Gazeteciler Teşkilatı.

⁵⁰Nikita Kruşçev (1894-1971) Sovyet devlet adamı ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi Birinci Sekreteri.

önünde komünizmi bulduğu, bu durumun da onlara sürekli insan kaynağı sağladığı vurgulanarak bu durumla mücadele edilmesi gerektiği salık verilmektedir (Schwarz, 1964: 10). Türkiye’de de aynı şekilde gençlerin daima ihmal edildiği belirtilerek bunun sonucunda Anadolu’nun bir kısım saf çocuklarının komünizmin kucağına düştüğü vurgulanmaktadır (Baltacı, 1970: 21). Yazının ilerleyen kısımlarında gençlerin ihmalinden kastın yurt paralarının, kitap paralarının, harçların çok pahalı olması vb. durumlar olduğu ifade edilmektedir.

Dergide yine komünistlerin tıpkı öğrencilerde olduğu gibi işçi sınıfının haklı taleplerini de korkunç bir şekilde istismar ederek sermaye sahipleri ile işçileri birbirine düşürdüğü ve bu sayede nefret tohumları ektiği belirtilmektedir (Demircan, 1971: 27). İşçiler ve öğrenciler üzerinden oluşturulan baskılar neticesinde de nihai amacın materyalist doktrinlere göre dizayn edilmiş, Moskova tipi yeni bir devlet kurmak olduğu iddia edilmektedir. Dr. Fehmi Cumalıoğlu komünistlerin bu yöntemlerine karşı şu tavsiyede bulunmaktadır:

Komünizmin önüne kanun maddeleriyle ve polis kuvvetiyle durulamaz. Bunu Batı dünyası anlamış, manevi hazineye sarılmıştır. Bu hazinenin kaynağı dindir. Komünizmin bu korkunç prensibinin karşısında bir heyula⁵¹ gibi dikilmiştir. Yeter ki yüce dinimizin temel prensiplerini hakkıyla bilelim ve genç nesillerin vicdanına sindirelim. Çünkü komünizm kanlı ihtilal, İslam ise hak ve itidal prensibini savunur (1963: 8).

Komünizm tehlikesine karşı benzer uyarılarda bulunan İffet’e göre ise (1963: 24) din, gelenekler, maneviyatçı milliyetçilik ve bunların yanında iktisadi refah; bir yere komünizmin sızmasına karşı en kuvvetli silahları oluşturmaktadır. Burada manevi değerlerin yanında en sonda maddi bir değer sayılması dikkat çekmektedir. Nihayetinde komünizm tehdidine karşı İslam dininin bir panzehir olarak sunulması Tohum dergisinin İslamcı bir perspektiften yayın hayatını sürdürdüğünü göstermesi bakımından önemli bir veri niteliği taşımaktadır.

Tohum dergisinde genel bir komünizm eleştirisi sunulmasının yanında derginin yayımlandığı yıllarda Türkiye’de yaşanan bazı hadiseler üzerinden de birtakım lokal değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. Örneğin derginin 11.sayısında yayımlanan bir yazıda Türkiye’de “Toprak Reformu”⁵² isteyenlerin

⁵¹Korkunç hayal.

⁵²Toprak reformu hükümet tarafından başlatılan ya da desteklenen tarımsal alanların mülkiyetinin yeniden dağıtılmasıdır. Mustafa Kemal Atatürk döneminde topraksız halka toprak dağıtmak ve bu

Lenin'in siyasetine hizmet ettiği belirtilmektedir. Yapılan bu gönderme ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde 1917 yılında Lenin'in köylülere arazi dağıtıp sonrasında elde edilen mahsulün devlet zoruyla ellerinden alınması, sonrasında ülkede büyük bir kıtlık yaşanması hatırlatılmaktadır (Gökalp, 1964: 17). Yine derginin 43.sayısında İstanbul İmam Hatip Okulu mezunlarından Mustafa Bilgi adlı bir gencin öldürülmesiyle ilgili yayımlanan bildirinin sonunda "Allah'ın rahmeti onun, kahrı Moskof ve Pekin uşaklarının üzerine olsun!" ifadeleri ile komünistlere bir gönderme yapıldığı görülmektedir (Bildiri, 1969: 34). 94.sayıda "Türkiye İmam Hatip Liseleri Mezunları Dernekleri Federasyonu Yönetim Kurulu" adına yayımlanan genelgede ise üniversitelerde yaşanan hadiselerle değinilerek hadiselerin sorumlusu olarak "kıızıl faşistler" gösterilmekte, yetkililere gerekli tedbirlerin alınması yönünde çağrı yapılmaktadır (Genelge, 1976: 2). Genelgede geçen "kıızıl faşistler" ifadesinde yer alan "kıızıl" sözcüğü ile komünistler kastedilmiştir. 9.sayıda yer alan Ankara Milliyetçi Öğretmenler Birliği Başkanı Selahattin Arıkan imzalı bir başka bildiride de Türk aleminin en büyük düşmanı olarak komünistlik görülmüş, komünizmle mücadelede de en önemli görevin Türk Öğretmenine düştüğü belirtilmiştir (1964: 16). Bildirinin baş kısmında Atatürk'e atfedilen "Türk aleminin en büyük düşmanı komünistliktir. Her görüldüğü yerde ezilmeli!" sözlerinin yer aldığı da oldukça dikkat çekmektedir. İskenderun Lisesinde İslami, antikomünist eserleri okuyan bazı öğrencilerin Okul Müdürü ve bazı öğretmenler tarafından baskı altında tutulması üzerine dergide yayımlanan bir başka yazıda da öğrenciler arasında ilericilik-gericilik çatışmasının alevlendirildiğinden bahsedilmektedir. Bu çatışmayı alevlendirenlerin ise "kuzeyden" yani kıızıl Rusya'dan esinlendiği bildirilerek ülkücü öğretmenler vazife başına davet edilmektedir (Çakmaklı, 1964: 30). Yukarıda derginin çeşitli sayılarından verilen bazı örnekler bu yıllarda Türkiye'de yaşanan elim hadiselerle Tohum dergisinin kayıtsız kalmadığını ve yaşanan olaylardan komünistlerin sorumlu tutulduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

2.1.4. Tarih Anlatısı

İslamcılık ideolojisi etrafında yapılan tartışmalarda önemli noktalardan birisi de "şanlı tarih" vurgusudur. Bu vurguyla birlikte İslam devletlerinin tarihte kazandığı

sayede toprakları verimli hale getirmek amacıyla Toprak Reformu Kanunu çıkarılmıştır. Ancak çeşitli sebeplerle uygulaması yapılamamıştır.

zaferler ve fetihler ön plana çıkartılmıştır. Bu sayede İslamcılar kendi medeniyetlerinin gücüne dikkat çekerek kitlelerini Batı karşısında mobilize etme gayreti içinde olmuşlardır. Türk-İslam tarihinden verilen örneklerle İslamcı camiaya “yeniden diriliş” enerjisi aşılanmaya çalışılmış, bu dirilişin referans noktası olarak da tarihteki büyük kahramanlar ve kahramanlıklar seçilmiştir. İslamcı bir perspektiften yayın hayatını sürdürmüş olan Tohum dergisinde de bu tutumu net bir şekilde görmek mümkündür.

Tohum dergisinin muhtelif sayılarında Müslümanların fethettiği yerlerde izlerinin uzun yıllar devam ettiği vurgulanmıştır. Hatta fethedilen bazı yerlerde gayrimüslimlerin Müslümanlardan etkilenecek İslam’a girdikleri, buna karşın Haçlıların ise istila ettikleri bölgelerde kalıcı olamadıkları belirtilmiştir (Erünsal, 1966: 15). İslam’da var olan vakıf kültürü sayesinde Müslümanların fethettikleri yerlerde birçok cami, medrese, hastane, hamam gibi eserler inşa ettikleri; bunun yanında yurduna dönemeyen sakat leylekler için bile vakıflardan hisse ayırdıkları ifade edilmiştir (Işık, 1972: 22). Bu örnekler Müslümanların tarihte medeniyet noktasında ulaştıkları üst seviyeyi göstermeleri bakımından önemli görülmüştür.

Tohum dergisinde yayımlanan tarih temalı yazılarda daha çok Osmanlı tarihinden örnekler tercih edilmiştir. Bu tercihin sebepleri Osmanlı Devleti’nin tarih sahnesine İslam ideali ile çıkarak üç kıtaya hükmetmesi; Osmanlı tarihinin İslam tarihine altın harflerle yazılacak zaferlerle, fetihlerle, kahramanlık örnekleriyle dolu olmasıdır (Kaya, 1975: 29). Örneğin Yavuz Sultan Selim’in İran seferleri hatırlatılarak, bir zamanlar Kanuni Sultan Süleyman’ın korkusundan Avrupalıların çekinip kiliselerin çanlarının susturulduğu belirtilerek devletin o yıllardaki gücüne duyulan hasret dile getirilmiştir (Karaman, 1969:9). Yine Fatih’in Haliç’e karadan gemiler indiren askeri dehası takdir edilmiş, Osmanlıların fethettikleri topraklara “kurtarıcı” olarak girdikleri ve fethettikleri topraklardaki halkları İspanya, Portekiz gibi istilacı devletlerden korudukları vurgulanmıştır (Mısıroğlu, 1970: 13). Osmanlı Devleti’nin parlak devirlerindeki bu başarılarının sırrı ise İslamiyet’in dünya ile ahiret arasında denge kurmayı benimseyen anlayışını uygulamasına bağlanmıştır. Osmanlı hükümdarlarının bizzat savaflara katılmayı bırakarak saraylarında zevk ve sefaya dalması, nihayetinde de İslam’ın benimsediği dünya-ahiret dengesini bozması devletin eski gücünü kaybetmesine başlıca sebep olarak görülmüştür (Kaplan, 1973:

23). Ayrıca bazı padişahların halifeliğın manevi ağırlığını kaldıramadığı belirtilerek bu durumun imparatorluğun güç kaybetmesinde önemli bir etken olduğu ifade edilmiştir (Saylan, 1973: 12). Son İslam devleti olarak görülen Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışı ile de İslam aleminin “başsız” kalarak kaosa sürüklendiği vurgulanmıştır (Baltacı, 1970:11). Osmanlı Devleti’nin son yıllarında -özellikle 1.Dünya Savaşı’nın ardından- ortaya atılan “Arapların Osmanlıya ihaneti” iddiası ise Tohum dergisinde işlenen bir diğer konudur. Mısıroğlu’na göre (1970:13) Arap alemindeki bu itaatsizlik yalnızca bir aileye yani Şerif Hüseyin ve ona yakın olanlara mal edilmelidir. Bu itaatsizliği bütün Arapları içine alacak şekilde genellemek son derece kasıtlı bir tutumdur.

Tohum dergisinde Osmanlı tarihine karşı duyulan ilgiyi Cumhuriyet Dönemi için görmek ise pek mümkün değildir. Cumhuriyet bir yönetim rejimi olarak beğenilmiş, hatta derginin 81.sayısı “Cumhuriyet Özel Sayısı” olarak basılmış, bu sayıda yayımlanan bir yazıda cumhuriyet idaresi için “*milletin istiklalini tehdit eden zincirleri kıran ve geçmişin şanlı sayfalarını gelecek kuşaklara aktaran bir yönetim sistemi*” şeklinde bir ifade de kullanılmıştır (Ertan, 1973: 45). Buna karşın Tohum dergisinde yayımlanan yazılarda cumhuriyet ilan edildikten sonra başa gelen yönetimlere karşı sert bir tavır göze çarpmaktadır. Bu tavrın arkasında ise yeni rejimin Batı’ya yaslanan, seküler, laik duruşu ve yapmış olduğu reformlar bulunmaktadır. Özellikle CHP’nin tek parti olduğu dönemde yapılan icraatlar eleştirilmiştir. Bu icraatlar ile din düşmanlığı yapıldığı; Müslüman Türklerin örf, gelenek ve inançlarına darbe indirildiği, Türk tarihinin asırlarca süren çabalarla oluşturduğu müesseselerin yıkıldığı belirtilmiştir (Kaya, 1975a:11). Örneğin yapılan harf ve lisan inkılabı ile gençlere ataları tarafından bırakılan hazinelere kapıların kapatıldığı ifade edilmiş, bu iki inkılabın Türk milletinin din ve tarih bilincine en ağır darbeleri vurduğu söylenmiştir. Kur’an harflerinin kaldırılmasıyla İslami ilimler ile aradaki köprüünün yıkıldığı vurgulanmıştır (Mısırlıoğlu, 1970:6). Yapılan bu reformların Türk milletini ve Türk gençliğini zehirlediği, yazı değişikliği gibi reformların geçmiş ve gelecek arasındaki bağları kopardığı ifade edilmiştir. Türkiye’de yaşanan içtimai buhranın ta buralarda aranması gerektiği belirtilmektedir (Kaya, 1975b:31).

Cumhuriyet Dönemi'ne –özellikle Tek Partili Dönem'e-⁵³ duyulan tepkilerin oldukça sert olmasında yapılan reformların yanında Kurtuluş Savaşı'nın ardından yaşanan hızlı değişim süreci de etkili olmuştur. Duaların okunmasıyla açılan Türkiye Büyük Millet Meclisinde yer alan ilk vekillerin büyük kısmının sarıklı olduğu hatırlatılmış, ayrıca İstiklal Harbi'ni de yine bu Meclis'in idare ettiği vurgulanmıştır (İsmailoğlu, 1973: 27). Buna rağmen İslamcılarının hızlı bir şekilde devletten tasfiye edilmesi sorgulanmıştır. Cumhuriyet eleştirmenlerinin İslam düşüncesinin savunuculuğunu yapan Necip Fazıl Kısakürek, Mehmet Akif Ersoy, Sezai Karakoç gibi yazarları ve şairleri karalaması ya da görmezden gelmesi kabul edilemez bulunmuştur (Işık, 1973: 10). Bunun yanında bu dönem basılan ve okullarda ders kitabı olarak okutulan tarih kitaplarında Yunan, Latin, eski Mısır medeniyetleri için yüzlerce sayfa ayrılması da yine sorgulanan bir başka husus olarak göze çarpmaktadır (Tulum, 1965: 17). Aynı şekilde “uydurulmuş” kelimelerle Türkçeleşmiş olan İslami kelimelerin unutturulmaya çalışıldığı belirtilerek girilen dil faaliyetlerine de dikkat çekilmektedir (Mısırlıoğlu, 1970:6). Bu faaliyetlerin amacının dili sadeleştirmek bahanesiyle maziyle olan bağları koparmak olduğu vurgulanmaktadır (Kuşçu, 1965: 34).

Tohum dergisinde çok sık tekrarlanan, sürekli gündemde tutulan, tarihle ilişkilendirilebilecek bir başka konu da “İstanbul'un Fethi” olmuştur. Özellikle İstanbul'un Fethi'nin gerçekleştiği Mayıs aylarında bu tema ön planda tutulmuştur. Mayıs aylarında yayımlanan sayıların kapak sayfalarında genellikle fethin simgesi olarak görülen Ayasofya ile ilgili görseller kullanılmış; 61.sayı, 88.sayı ve 102.sayı ise tamamen “Fetih Özel Sayısı” olarak basılmıştır. Bu sayılarda İstanbul'un Fethi'nin Türk-İslam tarihi için önemi vurgulanmış, Fatih Sultan Mehmet ile ilgili çeşitli yazılar yayımlanmış, Ayasofya meselesi gündeme getirilmiştir. Ayasofya'nın bu kadar sık dile getirilmesi ise bu yapının sıradan bir yapı gibi görülmeyip Türklüğün gururu ve fethin sembolü olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır (Yüksel, 1969:3). Derginin 39.sayısında isimsiz yayımlanan bir yazıda bu yapı ayrıca Türkiye'nin ve İstanbul'un tapusu gibi değerlendirilmiş, cami statüsünden çıkarılıp

⁵³Türkiye'de Tek Partili Dönem, 1923 yılında cumhuriyetin ilan edilmesiyle başlayıp 1946 yılında yapılan ilk çok partili seçimlere kadar devam eden süreci kapsamaktadır. Arada kısa süreli çok partili siyasal yaşama dair denemeler yapılmış olsa da, bu süreçte ülkeyi Cumhuriyet Halk Partisi tek başına yönetmiştir.

müze'ye çevrilmesi⁵⁴ Türk milletine yapılan bir zulüm olarak nitelendirilmiştir (Müslüman Türk'ün Milli Remzi, 1969: 17). Kaya'ya göre (1975: 28) Ayasofya'nın ibadete kapatılması Türk'ün namusunu kirletmekle ve Türk vatanını satmakla eş değer bir suç mahiyetindedir. Dergide yayımlanan başka bir yazıda bu hareketin sebebinin Batı'ya hoş görünmek ve Yunanistan'ın dostluğunu kazanmak olduğu ileri sürülmüştür (Nomer, 1965:9). Oysaki Ayasofya verilse, İstanbul terk edilse dahi Batı nezdinde Türk milleti Müslüman olduğu için asla benimsenmeyecektir. Bu nedenle bu ve buna benzer Batı'ya yaranma hamlelerinden vazgeçilmesi gerektiği belirtilmektedir (Aytekin, 1978:4). Dergide Ayasofya'nın müze olmasından ötürü Tek Parti Dönemi iktidarına duyulan öfkenin yanında bir gün tekrar cami olacağına dair ümidin korunduğu da dikkat çekmektedir.

Türkiye'de İslamcılık adına yapılan tartışmalarda Türklükle Müslümanlığın tarihi süreç içindeki birlikteliği sıklıkla gündeme gelen bir başka meseledir. Bu tartışmalarda dinin milliyetten, milliyetin de dinden ayrı düşünülmemesi gerektiği vurgulanarak geçen zamanla birlikte Türklükle Müslümanlığın birbirine kaynaştığı ifade edilmiştir (Banarlı, 1965:3). Tarihi süreç içerisinde Müslümanlıkla Türklüğün bir arada yürüdüğü ve ataların İslam uğruna kanlarını döktüğü belirtilmiştir (Güler, 1969:3). Türk milletinin zaferlerinin, büyük fetihlerinin sebebi olarak İslam inancı görülmüş; Türk milletinin İslam dini ile şahsiyetlerinin zirvesine ulaştığı vurgulanmıştır (Mısıroğlu, 1969:6). İslam'ın fetihçi yönüyle Türklerin savaşçı özelliklerinin birbiriyle uyumuna dikkat çekilmiştir (Ateşoğlu, 1964: 12). Araplardan sonra İslam dünyasını Türklerin eline aldığı, İslam dinini yayma ve koruma görevinin Türklere kaldığı belirtilmiştir (Konraba, 1963: 22). Ayrıca Türklerin Hz. Muhammed'in övgüsüne mazhar olduğu söylenerek İstanbul'un Fethi'ne atıf yapılmıştır (İsmailoğlu, 1973: 20). Yine Müslüman Türklerin İslam'ın üstün ilkeleri sayesinde fethettiği yerlerde yaşayan milletlerin bile hürmetini kazandığına dikkat çekilmektedir (Solak, 1964: 14).

⁵⁴ Ayasofya 1934 yılında çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile cami statüsünden müze'ye dönüştürülmüştür.

2.1.5. Kadına Bakış

İslamcılık tartışmalarında dikkat çeken noktalardan birisi de “kadın kimliği” üzerine yapılan çeşitli tartışmalardır. İlk örnekleri Meşrutiyet yıllarına kadar uzanan bu tartışmalarda kadının cemiyetteki konumu etraflıca irdelenmiştir. Daha sonraki yıllarda ortaya çıkan “feminizm” ideolojisi de yapılan bu tartışmalara etki etmiştir.

Tohum dergisinde kadına daha çok onun “anne” rolü üzerinden bakılmıştır. Kadınlığın şerefının annelikte olduğu belirtilerek çocuklar için annenin mükemmel bir terbiyeci olduğu vurgulanmıştır (Yüksel, 1971: 14). Aynı zamanda kadının çocuk terbiyesindeki rolünden dolayı iyi bir eğitim tahsili almasının önemli olduğu; zira bilgili, imanlı, iffetli annelerin yetişmesinin toplum için her şeyden önemli olduğu bildirilmektedir (Yılmaz, 1969: 20).

Dergide kadına İslam dininin bakış açısı övgüyle aktarılırken aynı zamanda bu mevzu üzerinden diğer dinlerle ve önceki toplumlarla çeşitli karşılaştırmaların da yapılmış olduğu dikkat çekmektedir. Kadının tarihin her devresinde horlanıp haklarının çiğnenmesine rağmen İslamiyet’te fizyolojik ve psikolojik yapısına göre en mükemmel şekilde değerlendirildiği ifade edilmektedir (Beşoğlu, 1978: 35). Hz. Muhammed’in Veda Hutbesinde kadınların haklarını gözetmek ile ilgili sözleri ve diğer hadisleri⁵⁵ referans gösterilerek İslam dininde kadına verilen değere dikkat çekilmiştir (Demircan, 1972: 28). Eski Hint, İsrail, Yunan ve Roma hukuklarında kadının evlenme, miras ve diğer konularda hiçbir hakka sahip olmadığına temas edilerek buna karşın Kur’an-ı Kerim’de kadınlara da miras hakkı tanınmasının önemi vurgulanmıştır. Mülkiyet hakkının yanında ticaret yapma, malını kiralama, vakfetme ve hibe gibi hakların da İslamiyet tarafından kadına verildiği belirtilmektedir. Amerika başta olmak üzere birçok medeni ülkenin bu hakları ancak 19 ve 20. yüzyılda sağladığı, İslam dininin ise bu hakkı 13-14 asır önceden sağladığı gözler önüne serilmiştir (Kandemir, 1976: 23). Dergide ayrıca Anadolu kadını vurgusu da dikkat çekmektedir. Anadolu’yu başka yurtların üzerine çıkaran mucizenin “köy kadını” olduğu belirtilerek, onun aynı zamanda Türk kültürünün de taşıyıcısı olduğu ifade edilmektedir (Arık, 1965: 5).

Dergide feminizm gibi yeni ideolojilerin kadına biçtiği rolün şiddetle eleştirildiği görülmektedir. Bu ideolojilerin kadınlara vermiş olduğu erkeklerle rekabet

⁵⁵“Sizin en hayırlınız kadınlarınıza karşı en iyi ve en nezaketli olanınızdır.”

etme, aileye ve klasik cemiyete kafa tutma, ev kadınlığı ve annelik aleyhine hareket etme cüretleri kabul edilemez bulunmuştur (Safa, 1964: 13). Kadının sakız reklamından, sinemaya kadar şehvetleri tatmin etmek için bir vasıta haline getirilmesi sorgulanmıştır (Sandıkçı, 1970: 17). Bu noktada şairlerin, romancıların, ressamların, heykeltıraşların eserlerinde kadını sadece keyif ve zevk vasıtası olarak kullanması; hatta bazı eserlerin müstehcenlik içererek gençlerin ahlakını bozması da sert bir dille eleştirilmiştir (Kirazoğlu, 1970: 10). Devrimci olduğunu iddia eden bazı kadınların başörtüsünün çağdaş uygarlığa aykırı olduğunu iddia etmesi ise yine dergide karşı çıkılan argümanlardan bir tanesini oluşturmaktadır. Bunu iddia edenlerin “örtü, iffet, haya ve fazilet düşmanı” olduğu belirtilmiş, bu kişilerin Türk kadınının öncüsü olamayacağı vurgulanmıştır. Türk kadınının örtüsü ile uğraşmak Türk halkına ihanet olarak değerlendirilmiştir (Terlemez, 1969: 25). Kadın-erkek eşitliği adı altında kadınların çalışmaya zorlanması ise bir “felaket” olarak görülmüştür. Bu sayede kadının ekonomiye katkı sağlaması bahanesi ile körü körüne Avrupa taklitçiliği yapıldığı ifade edilmektedir (Baş, 1977: 103). Peyami Safa’ya göre bu düşüncede olan kadınların kafasında “modern” kelimesi kadına verilmiş sınırsız bir hürriyeti temsil etmekte, bu kadınlar bütün Avrupa’nın böyle olduğunu sanmaktadır (1964: 14). Daha önceki tartışmalarda olduğu gibi bu meselede de Avrupa’nın –dolayısıyla Batı’nın- örnek verilmesi, Avrupa ile mukayese yapılması; İslamcılık tartışmalarında Batı Medeniyetinin ne kadar merkezi bir yere sahip olduğunu ve İslamcılar nezdinde Batı’nın İslam karşısında bir rakip olarak değerlendirildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

2.1.6. İslam Dünyası

Tohum dergisinde İslam ülkelerini ve farklı ülkelerdeki Müslüman grupları konu alan yazılarda ümmetçi bir perspektif göze çarpmaktadır. Özellikle Filistin ve Mescid-i Aksa sıklıkla dergiye konu edilmiştir. Bunun dışında Kıbrıs, Rusya, Çin, Japonya, Afganistan gibi ülkelere de haberlere yer verilmiş, bu ülkede yaşayan Müslümanların çektiği sıkıntılar dile getirilmiştir (Önal & Acuner, 2022: 128).

Derginin 3.sayısında yayımlanan “Kan Milliyeti, Dil Milliyeti, Mefkure Milliyeti” başlıklı bir yazıda İslamiyet’in “milliyet” kavramını coğrafya, dil veya kan bağı gibi bağlara indirgemediğinden bahsedilmiştir. İslam’a göre milliyet ve dinin bir

olduğu; aynı yaşayış tarzına, aynı inanışlara sahip olan insanların aynı milletten sayıldığı belirtilmiştir (Kuşçu, 1963: 10). Yazıda belirtilen milliyet tanımına bakıldığında İslam dininde aynı ideolojiye bağlanan kişilerin tek bir kitle oluşturmasının istendiği görülmektedir. Milliyetçiliğin yalnızca maddi unsurlardan meydana gelen bir durum olarak görülmemesi gerektiği, aynı zamanda manevi yanının da çok önemli olduğu vurgulanmaktadır. Derginin başka bir sayısında yayımlanan bir yazıda da Kur'an-ı Kerim'den örnekler verilerek konu somutlaştırılmıştır.⁵⁶ Yazının devamında Avrupa'daki milletlerin aynı ırktan olmadığı, buna rağmen ortak inançlar etrafında birleşebildiği ifade edilmiştir. Milleti aynı dili konuşan insanlara indirgeyen görüşlere de Brezilya ve Portekiz'in aynı dili konuşuyor olmasına rağmen farklı milletler olması örneği verilerek itiraz edilmiştir (Çekmegil, 1969: 22).

İslam milletini temsil eden Arapların, İranlıların ve Türklerin zamanla kendi kültürlerini İslam üst kimliğinde birleştirmeyi başardıkları belirtilmektedir. Bu üst kimliğin bir yansıması olarak müşterek bir sanat anlayışının doğduğu vurgulanmaktadır (Yentür, 1965: 37). Bu noktada Tohum dergisinde Türklerin çabalarına ayrı bir parantez açıldığı görülmektedir. Diğer milletlerin Türkleri yok ederek İslamiyet'i zayıflatmak için yaptıkları büyük ve korkunç saldırılara karşı Türklerin çok kan döktüğü, savaşlar verdiği, bedeller ödediği belirtilmiştir. Türklerin Müslüman olmasından sonraki ilerleyişini durdurmak için Hristiyan aleminin Haçlı Seferlerini başlattığı belirtilerek Hristiyanlığı benimsemiş olan devletlerin de millet tanımına nasıl baktığı gözler önüne serilmiştir (Uçer, 1967: 18). Ayrıca 1967 yılının Haziran ayında İsrail'in Arap devletlerini mağlup ederek Mescid-i Aksa'da ve çevresinde üstünlüğü ele geçirmesi hadisesine değinilerek Filistin'deki ve mübarek yerlerdeki⁵⁷ toprakların aslında 1918 yılında Türk askerinin oralardan çekilmesiyle kaybedildiği ifade edilmektedir. Türkler çekildikten sonra bu yerlerin zaten "pamuk ipliği" ile İslam'a bağlı kaldığı belirtilmiştir (Ayaşlı, 1968: 10).

Tohum Dergisi'nin yayımlandığı yıllarda Müslüman ülkelerde yaşanan gelişmeler sık sık dile getirilmiş, burada yaşayan Müslümanlar için yardım çağrısı

⁵⁶Bakara Suresi 120.ayet:"Onların milletine uymadıkça ne Yahudiler senden razı olurlar ne de Nasraniler..." Al-i İmran Suresi 95.ayet: "...Öyle ise Hanif olan İbrahim'in milletine uyunuz..."

⁵⁷Kur'an-ı Kerim'in İsra Suresi'nde Mescid-i Aksa'dan bahsedilmesi, Müslümanların ilk kıblesi olması gibi nedenlerle Kudüs'te yer alan Mescid-i Aksa ve çevresi Müslümanlar için kutsal bir öneme sahiptir.

yapılmıştır. Örneğin derginin 117.sayısında Afgan halkının Sovyet zulmü altında yok olma tehlikesi geçirdiğinden bahsedilerek Müslümanlara yardım çağrısı yapılmaktadır. Afganistan'ın Marksizm'e boyun eğmesi durumunda bunu diğer ülkelerin takip edeceği belirtilmektedir (el-Ensari, 1980: 20). Yine başka bir sayıda yayımlanan bildiride Keşmir'de Hintliler ile Pakistanlı Müslümanlar arasında yaşanan çatışmalara vurgu yapılarak Türkiye'nin zor günler yaşayan Pakistan halkının yanında olması gerektiği bildirilmektedir. Yazıda ordunun göreve çağrılması ve "cihat" için maddi para yardımı kampanyası açılması talepleri oldukça dikkat çekmektedir (Bildiri, 1965: 15). Dergide sıklıkla bahsedilen bir diğer yer de Kıbrıs'tır. 1960'lı yıllarda Rumların adada yaptığı zulümlere değinilerek İslam alemine Kıbrıs'a sahip çıkma çağrısında bulunmaktadır. Aksi takdirde Rumların Kıbrıs'ta haritaları keyfi olarak lehlerine değiştireceği uyarısı yapılmaktadır (Akçamlı, 1964: 5).

Dergide İslam dünyası ile ilgili yayımlanan yazılarda Türkiye adına bir öz eleştiri yapıldığı göze çarpmaktadır. Bu eleştirilerin odak noktasını Türkiye'nin ümmetçi çizgiden kayarak İslam devletlerine yeteri kadar sahip çıkmaması oluşturmaktadır. Mesela Cezayir'in emperyalist devletlerle olan mücadelesinde konu Birleşmiş Milletlere (BM) taşındığında Cezayir'in aleyhine oy kullanılması; Filistin'in, Mısır'ın, Kuveyt'in görmezden gelinmesi sitemkar bir dille eleştirilmiştir (Karabacak, 1964: 24). Bu meseleye bir başka örnek daha vermek gerekirse Türkiye sinemalarında "Exodus"⁵⁸ adlı Yahudi propagandası içeren filme sansür heyeti tarafından izin verilmesinin eleştirildiği görülmektedir. Bu filmin oynatılmasının Arap devletlerini rahatsız ettiği belirtilerek Müslüman devletler nezdinde Türkiye için maddi, manevi kayıplara sebep olacağı ifade edilmiştir (Çakmaklı, 1964: 29).

Türkiye adına yapılan öz eleştirilerin yanında Tohum dergisinde genel olarak Müslüman devletlerin de eleştirilere maruz kaldığı görülmektedir. Örneğin Müslümanların birbirlerini destekleyecekleri, maruz kalınan haksızlıklara karşı seslerini yükseltecekleri bir kamuoyu ortamı oluşturmada yetersiz kaldıkları ifade edilmektedir. Halbuki Müslüman ülkelerin bulundukları konum itibarıyla birçok zenginliğe sahip olduğu belirtilmektedir. Anadolu'da temiz su kaynakları varken

⁵⁸1960 yılında vizyona giren Exodus filmi, 1947 yılında Yahudi Soykırımı'ndan kurtulan Yahudilerin Exodus adlı gemi ile Filistin'e gidişini ve İsrail devletinin kuruluş sürecini konu edinmektedir. Filmin başrollerinde dönemin ünlü aktörü Paul Newman da yer almaktadır.

Arapların suyu Fransa'dan alması, en güzel bakliyat ve tahılın Türkiye'de yetişmesine karşılık makarnayı İtalya'dan temin etmesi eleştirilmiştir (Aytekin, 1979: 5). Tohum dergisinde Müslüman devletlere yöneltilen olumsuz eleştirilerin yanında bu devletler nezdinde yürütülen bazı çalışmaların da takdirle karşılandığı belirtilmelidir. Örneğin 1961 yılında kurulan Dünya İslam Birliğinin çalışmaları oldukça verimli bulunarak bu kuruluşun yakın gelecekte dünyanın üçüncü kuvvet dengesi olarak görülebileceği ümit edilmiştir. Bunda birliğin aldığı İslam memleketleri ortak pazarı kurulması, "İslam'ın Sesi" adlı ortak bir radyo kurulması vb. kararlar etkili olmuştur (Öztürk, 1966: 24). Yine 1965 yılında Mekke'de toplanan ve Türkiye'den 3 temsilcinin de katıldığı İslam Kongresinin Tohum Dergisi'nde heyecanla karşılandığı görülmektedir. 60 kadar Müslüman devletin temsilci gönderdiği kongrede Müslüman devletlerin siyonizm, komünizm ve Hristiyan misyonerliğine karşı birlikte hareket etmesi çağrısı dikkat çekmektedir. Ayrıca kongrede Kıbrıslı Müslüman Türklerin haklarından bahsedilmesi de sevinçle karşılanmıştır (Çamdibi, 1965: 17). Derginin 117.sayısında bildirilen Dünya İslam Kongresinin 1980 yılında Kıbrıs'ta toplandığı haberi Kıbrıs Meselesinin Müslüman devletlerce önemsendiğini göstermektedir. Bu toplantı ile halkı Müslüman olan Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin milletlerarası alanda tanınmasına bir adım daha atmanın amaçlandığı belirtilmektedir (Yalçıntaş, 1980: 24).

Tohum dergisinde çeşitli sebeplerle İslam dünyasında adından söz ettiren önemli isimlere yer verildiği görülmektedir. Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketinin önde gelen isimlerinden olan ve fikirleriyle birçok İslami grubu etkileyen Seyyid Kutub bu isimlerden birisidir. 1966 yılında MTTB'nin düzenlediği "Seyyid Kutub'u Anma Günü" programında konuşan Necip Fazıl Kısakürek'in konuşmasının aktarıldığı bir yazıda Kutub'un İslam davasında bir örnek teşkil ettiği belirtilmiştir (Seyyid Kutub Münasebetiyle, 1966: 4). Derginin 20.sayısında Amerika'da yaşamış olup özellikle siyahi Müslümanların haklarını savunan Malcolm X'in⁵⁹ Manchester'da yaptığı konuşmaya yer verilmiştir (Bilge, 1965: 33). Yukarıda sayılan isimlerin dışında derginin çeşitli yazılarında İslam aleminde fikirleriyle öne

⁵⁹Malcolm Little (1925-1965) Amerikalı siyasetçi ve insan hakları savunucusudur. Hacca gittikten sonra Arapça El-Hacc Malik eş-Şabaz ismini almıştır. Suikast sonucu öldürülmüştür.

ıkmaş olan Muhammed İkbale⁶⁰, Mevdudi⁶¹ gibi İslami Hareketlerin öncü kişilerinden de bahsedildiği görölmektedir.

⁶⁰Muhammed İkbale (1877- 1938) Pakistanlı İslam alimi, şair ve siyasetçidir. Hindistan'daki Müslümanların bağımsızlık kazanması gerektiğini ileri sürmüştür.

⁶¹Ebu'l-A'la Mevdudi (1903- 1979) Pakistanlı düşünür, gazeteci ve yazardır. Cemaat-i İslamiyye hareketinin kurucusudur. Uzun yıllar bu hareketin liderliğini yapmıştır. İslam dini ile ilgili birçok eser kaleme almıştır.

3. TOHUM DERGİSİNİN İMAM-HATİP OKULLARINA YÖNELİK SÖYLEMİ

Tohum dergisi İmam-Hatip camiasının sesi olmak amacıyla yayın hayatına başlamış ve bu istikamette söylemler geliştirmiştir. Derginin dile getirdiği söylemler analiz edildiğinde İmam-Hatip Okulları ile ilgili teknik-pedagojik ve politik bir söylemin ağır bastığı göze çarpmaktadır. Çözümleme kolaylığı açısından teknik-pedagojik söylem ile politik söylem bu bölümde ayrı bir şekilde ele alınmıştır.

Dergide öne çıkan teknik-pedagojik söylem daha çok mezunların üst eğitim kurumlarına entegrasyonu, mevzuattan kaynaklı problemler, program ve müfredat değişikliği talepleri, okulların fiziki yetersizlikleri, kız öğrencilerin sisteme intibakı gibi konular etrafında şekillenmiştir. Ayrıca dönemin önemli dini eğitim kurumlarından olan Yüksek İslam Enstitülerinin karşılaştığı çeşitli problemler ve bu problemlerin çözümü ile ilgili öneriler de Tohum dergisi vasıtasıyla okuyucuya ulaştırılmıştır.

Tohum dergisinde ağır basan politik söylem incelendiğinde ise bu söylemin birbirini tamamlayan farklı unsurlardan oluştuğu görülmektedir. Dini eğitimin toplumun maruz kaldığı tehditlere karşı bir panzehir niteliğinde olması, İmam-Hatiplerin karşılaştığı baskılara karşı Tohum dergisinin savunmacı bir refleks sergilemesi, İmam-Hatiplerin maruz kaldığı tehditlere karşı varoluşsal bir tedirginlik yaşanması, İmam-Hatiplerin başarılarının anlatılarak bu okulları meşrulaştırma çabaları gibi unsurlar birbirini tamamlayarak politik bir söylem inşa edilmesine zemin hazırlamıştır.

3.1. Tohum Dergisinin İmam-Hatip Okullarına Yönelik Teknik-Pedagojik Söylemi

İmam-Hatip Okullarının kuruluşundan itibaren karşılaştığı çeşitli problemler olmuştur. Bu problemlerin bazıları mevzuat ile ilgiliyken bazıları da fiziksel yetersizliklerden kaynaklanmıştır. Tohum dergisinde bu sorunlardan sık sık bahsedildiği görülmektedir. Bu durum kendisini İmam-Hatiplerin sesi olarak tanımlayan Tohum dergisinin çıkış amacına uygun bir yayıncılık yaptığını göstermektedir.

İmam-Hatip Okullarının karşılaştığı en önemli problemlerden biri mezunların talepleri ile ilgilidir. Bu durum İmam-Hatiplerin kurumsal kimlik kazanması ve eğitim sistemine entegre olması süreciyle yakından ilişkilidir. Mezun öğrencilerin üst eğitim kurumları ile ilgili hakları elde etmesi de bu kapsamda değerlendirilmektedir. Örneğin derginin 33.sayısında İmam-Hatip camiasını temsil eden 3 STK Başkanı'nın⁶² Milli Eğitim Bakanına verdiği muhtıradaki İmam-Hatip mezunlarının sosyal eğitim yapan fakültelere girebilmesi talebi göze çarpmaktadır (Karaman, Baltacı ve Güler, 1968: 26). Yine derginin 94.sayısında Türkiye İmam-Hatip Liseleri Mezunları Dernekleri Federasyonu Yönetim Kurulu adına yayımlanan genelgede mezunlarla ilgili çeşitli talepler dikkat çekmektedir. Buna göre hükümet programında İmam-Hatip Lisesi mezunlarının MEB'e bağlı yüksekokul ve fakültelere alınması vaat edildiği halde bu vaadin yerine getirilmediği belirtilerek bu vaadin yerine getirilmesi talep edilmektedir. İmam-Hatip Lisesi mezunlarının polis olmak istemesine rağmen bu konuda Danıştay tarafından engel çıkarılması eleştirilerek fırsat eşitliği kapsamında bu sorunun çözümü istenmektedir (Genelge, 1976: 3). Ayrıca İmam-Hatiplilere istedikleri üniversitelere girebilme hakkının verilmesiyle yıllardır ihmale uğramış olan Anadolu'ya dini kültürünü tamamlamış, tam imanlı; doktor, mühendis ve idare adamlarının gönderilebileceği vurgulanarak bu sayede Anadolu hayatında da olumlu canlanma meydana geleceği belirtilmektedir (Aytekin, 1968: 22). Bu taleplerin sık sık gündeme getirilmesi sonucu ilerleyen yıllarda İmam-Hatip Lisesi mezunlarına istedikleri üniversitelere girebilme hakkı verilmiştir. Tohum dergisinin bu süreçte kamuoyu oluşumuna katkı vererek yasa koyucu mekanizmalara baskı oluşturduğu dikkat çekmektedir.

Dergide dile getirilen bir başka talep yasal mevzuat değişikliğine yönelik olmuştur. Dönemin İmam-Hatip Okulu Müdürleri ile yapıp dergide yayımlanan röportajlarda bu talebin sıklıkla dile getirildiği görülmektedir. Afyon İmam-Hatip Okulu Müdürü Vahdettin Bilgin'e göre bu okullar kurulurken programları aceleye getirilmiştir ve bir an önce değişmesi gerekmektedir. Ayrıca İmam-Hatiplerin bir meslek okulu olması sebebiyle kendine has bir yönetmeliğinin olması gerektiğini belirtmektedir (Kırca, 1969: 27). Erzincan İmam-Hatip Okulu Müdürü Beşir İnanc

⁶²Bahsi geçen 3 STK şunlardır: Türkiye İmam-Hatip Okulları Mezunları Cemiyetleri Federasyonu, Türkiye İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu ve İstanbul İmam-Hatip Okulu Mezunları Cemiyeti.

da İmam-Hatiplerin en büyük ihtiyacının her bakımdan müstakil ve muntazam bir yönetmelik olduğunu ifade etmiştir (Kaymaz, 1971: 32). Müfredat ile ilgili bir başka talep de ahlak dersleri ile ilgili olmuştur. Derginin 6.sayısında yer alan bir yazıda Osmanlı İmparatorluğu'nun son devirlerine kadar bu dersin her tahsil kademesinde verildiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca birçok Batı memleketinde -Fransa'da dahi- hala felsefe ile birlikte ahlak derslerinin devam ettiği belirtilerek Türkiye'de de genç nesle ahlak derslerinin verilmesinin zorunlu bir görev olduğu vurgulanmaktadır (Gökalp, 1964: 8). Tohum dergisinde dile getirilen bu talebin 1973-1974 yılında liselere konmuş olan ahlak dersi ile kısmi olarak karşılandığı ancak 1977-1978 yılında tekrar bu dersin programdan kaldırıldığı belirtilmektedir. Bu karar karşısında kaldırılan ahlak dersinin "İslam ahlakı" adıyla tekrar düzenlenerek mecburi ders olarak okutulması talep edilmektedir (İslam Ahlakı Okutulmalıdır, 1978: 3). Bu talebin gerekçesi olarak maneviyatsız, Allah inancı ve korkusundan yoksun yetişecek bir nesilden devlete sahip çıkmasının beklenemeyeceği endişesi sunulmaktadır (İnkâr Fırtınası, 1978: 6).

İmam-Hatip Okulları kurulduğu günden itibaren erkek öğrencilere yönelik bir program yürütmüştür. Ancak bu okullara kız öğrencilerin de kabul edilmesi gerektiği yönünde halktan talep geldiği görülmektedir. Halktan gelen bu talebin Tohum dergisinde de gündeme getirildiği göze çarpmaktadır. Derginin 40.sayısında Isparta'da ilk defa bir Kız İmam-Hatip Okulunun temelinin atıldığı ve temel atma törenine Vali ile Belediye Başkanının da katıldığı bildirilmektedir. Kızlara yönelik İmam-Hatip Okulun fikrinin ta bu okulların açıldığı tarihe dayandığı çünkü İslam dininin erkek ve kadına ilim öğrenmeyi farz kıldığı vurgulanmaktadır (Baki, M.C., 1969: 24). Yine aynı sayıda Samsun İmam-Hatip Okulu Müdürü Nazım Şardağ ile yapılan röportajda da bu okulların mutlaka ülke geneline yaygınlaştırılması gerektiği talebi dikkat çekmektedir. Bu talebin gerekçesi olarak kızların da dinden, imandan haberdar olmaya hakları olduğu; manevi terbiye ile yetişmiş anne ile manevi terbiye ile yetişmemiş annenin çocuğu arasında muazzam farklar olduğu ifade edilmiştir (Coşar, 1969: 19).

İmam-Hatip Okulları ile ilgili gündeme getirilen diğer bir durum da bu okulların fiziki imkanları ile ilgili olmuştur. Dönemin Maraş İmam-Hatip Okulu Müdürü ile yapılan röportajda Okul Müdürü Mehmet Gök Türkiye'de İmam-Hatip

Okullarının birer sığıntı gibi dar araziler üzerine inşa edildiğini ifade etmiştir. Bu sebepten dolayı bu okulların kütüphane, laboratuvar, konferans ve spor salonu gibi eğitimin kalitesini arttıran önemli yapılardan yoksun kaldığını belirtmiştir (Alpaslan, 1970: 29). Benzer bir şikayet de yine dönemin Ordu İmam-Hatip Okulu Müdürü Ali Acar'dan gelmiştir. Kendisiyle yapılan röportajda okulun sıvasının ve süslemesinin yapılamadığını, okulun şiddetle bir kütüphaneye ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır (Kırca, 1970: 34). Yine dönemin Mardin İmam-Hatip Okulu Müdürü Veli Gün okulun normal bir öğretim yapacak binadan mahrum olduğunu, elli kişilik bir topluluğu içine alacak salondan dahi mahrum olduklarını belirtmiştir (Güler, 1969: 33). Buna benzer şikayetler diğer İmam-Hatip Okulu müdürleri ile yapılan röportajlarda da dile getirilmiştir. Bu durum İmam-Hatip Okullarının devletten maddi anlamda yeteri kadar destek görmediğini ortaya koymaktadır. Okullarda ortaya çıkan fiziki yetersizlikler halkın ve çeşitli STK'lerin desteği ile aşmaya çalışılmıştır. Örneğin Tekirdağ İmam-Hatip Okulu Müdürü Sabahattin Öztürk Tekirdağ halkının her daim okulun yanında olduğunu, okulun devletten 186 bin lira tahsisat aldığı halde halktan 850 bin lira yardım gördüğünü ifade etmiştir (Kırca, 1970b: 34). Derginin 38.sayısında ise Giresun'da Topal Osman Ağa'nın torunu Mehmet isimli bir vatandaşın denize ve şehre nazır bir yerde 200 bin lira değerindeki şahsi binasını vakfederek İmam-Hatip Okulunun açılmasına vesile olduğu bildirilmektedir (Kırca, 1969: 21). Verilen bu örnekler İmam-Hatip Okullarının halk tarafından benimsenip maddi ve manevi olarak desteklendiğini göstermesi bakımından oldukça önem taşımaktadır. 1951 yılında 7 ilde açılan bu kurumların sayısı 1960'lar ve 1970'ler boyunca sürekli artış göstermiştir. Sayının hızla artmasında halktan gelen maddi desteklerin önemli bir etkisi olmuştur.

Tohum dergisinde İmam-Hatip Okullarının yanında dini eğitim alanında yükseköğretim ihtiyacını karşılamak için açılmış olan Yüksek İslam Enstitülerinin çeşitli problemlerinin veya ihtiyaçlarının da gündeme getirildiği görülmektedir. Örneğin İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünün hala bir ilkokul binasında tutuluyor olması kabul edilmesi zor ve anlaşılmaz bulunmuştur. Enstitülerdeki öğrencilere İmam-Hatip Okullarının öğretim seviyesinden biraz daha farklı bilgi verilmesinin dünya standartlarına ve Türkiye'nin ihtiyaçlarına uygun olmadığı vurgulanarak bu okullara devletin daha fazla sahip çıkması istenmektedir (Demirci, 1963: 17). Buna

benzer sorunların aşılabilmesi için Yüksek İslam Enstitülerinin İslami İlimler Akademilerine çevrilmesi talebi göze çarpmaktadır. Batı'da din eğitimi yapan birçok akademinin var olduğu; bunların sayısının Amerika'da 515, Almanya'da 55, Fransa'da 60'a ulaştığı belirtilmektedir. Buna rağmen Türkiye'de İslam ilahiyatı üzerine araştırmalar yapan hiçbir yükseköğrenim müessesesi olmadığı söylenerek enstitülerin akademiye çevrilmesiyle bu farkın giderilebileceği iddia edilmektedir. Ayrıca bu sayede akademilerin getireceği maddi imkanlarla enstitülerin kalitesinin artacağı ümit edilmektedir (Yüksek İslam Enstitülerinin, 1969: 27). Derginin 45.sayısında yer alan bir haberde bu talebe yetkililer tarafından gereken ilginin gösterilmemesi yüzünden İstanbul, İzmir, Kayseri ve Konya Yüksek İslam Enstitüsü öğrencilerinin boykot hareketine başladığı belirtilmektedir. Bakanlığın bu hareket üzerine yatılı kalan öğrencilerin yemeğini kestiği ve bunun üzerine bazı milletvekillerinin araya girerek konuyu Milli Eğitim Bakanı'na taşıdığı bildirilmektedir. Sonrasında ise Bakan'ın öğrenci taleplerinin haklılığını kabul ettiği ve boykotun son bulduğu aktarılmaktadır (Yüksek İslam Enstitülerinde Boykot, 1969: 34). Tohum dergisinde enstitülerin yaşadığı sorunların arkasında yatan bir diğer sebep olarak da bu okulların Milli Eğitim Bakanı'nın direktifleri altında olması gösterilmektedir. Bu haliyle ortaöğretim müessesesinden farksız olan enstitülerin hem maddi olarak hem de idari olarak hür olması gerektiği ifade edilmektedir (Baltacı, 1970: 22). Yüksek İslam Enstitülerinin sadece İmam-Hatiplere öğretmen veya müftü, vaiz yetiştiren müesseseler olarak anlaşılmasının yanlış olduğu; bu kurumlar etrafında hakiki bir ilim irfan ortamının geliştirilmesinin beklendiği belirtilmektedir (Demirci, 1963: 26). Türk kültürü ve dili üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Mehmet Kaplan'a göre (1973: 24) Türkiye'nin dünya alimlerinin saygı duyacağı yüksek din adamlarına ihtiyacı bulunmaktadır. Karşısında herkesin saygı duyacağı beş büyük din aliminin Türkiye'de din meselesini beş bin sözde aydın din adamından daha iyi halledebileceğini iddia etmektedir. Kaplan yazısında Yüksek İslam Enstitüsü öğrencilerinin bu gaye uğruna çalışmalarını yürütmesi gerektiğinden bahsetmektedir.

3.2. Tohum Dergisinin İmam-Hatiplere Yönelik Politik Söylemi

3.2.1. Din Eğitiminin Politik İşlevi

Tohum dergisinde İmam-Hatip Okulları aracılığıyla yapılan din eğitiminin yabancı ideolojilere –özellikle komünizme- ve toplumsal olaylara karşı bir panzehir olarak kodlandığı görülmektedir. Bu argüman dergideki politik söylemin temel unsurunu oluşturmaktadır. Bu yönüyle Tohum dergisinin döneminde İslamcılık açısından önemli olan bir söylemi sahiplendiği de görülmektedir. İmam-Hatip Okullarının ortaya çıkma şartları ve dönemin siyasi konjonktürü dikkatlice incelendiğinde bu okulların böyle bir misyona sahip olduğu dikkat çekmektedir.

Türkiye İslamcılığı için dini eğitim konusu en önemli meselelerden birisi olmuştur. Çünkü İslamcılar dini sosyal bir olgu olarak ele almış ve toplumun yaşaması için gerekli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca din olmadan ilmin eksik kalacağını, ilim ve dinin birbirine muhtaç olduklarını ifade etmişlerdir (Başgil, 1968: 14). Bir toplumda eğer terbiye ve görgü kuralları bozulmaya başlamışsa, sosyal çatışmalar kavgaya dönüşüyorsa, aile kurumu çözülüyorsa, genç nesiller sert mücadelelere girişiyorsa bunun temelinde dini bunalımların olduğu belirtilmektedir (Çam, 1972: 7). Bu yüzden Tohum dergisinde Türkiye’de yaşanan çeşitli huzursuzlukların ana sebebinin maddi kaynaklı değil, manevi kaynaklı olduğu vurgulanmaktadır. Dergide gençlerin idealsız, inançsız bir şekilde bunalımlar yaşadığı (Semiz, 1964: 4), manevi eğitim verilmemesi nedeniyle çeşitli suçlara meylettği (Dikeçligil, 1965: 8), yabancı ideolojilerin maşası durumunda olduğu (Fazıl, 1969: 29), İstanbul’da 40 bin öğrencinin ikamet ettiği Beyazıt gibi bir yerde bile camilerde gençlere rastlanmadığı (Daryal, 1970: 6) bildirilmektedir.

Tohum dergisinde gençliğin içinde bulunduğu durumlar sebepleriyle birlikte masaya yatırılırken onların bu durumda olmasının başlıca sebebi olarak Türkiye’de uygulanan milli eğitim sistemi gösterilmektedir. Türkiye’de yapılan öğretimin milli ve ahlaki olmadığına dikkat çekilerek bir ülkede iktisadi ve toplumsal kalkınmadan önce kültürel kalkınmayı sağlamak gerektiği aksi takdirde iktisadi ve toplumsal kalkınmanın da mümkün olmayacağı vurgulanmaktadır (Baltacı, 1970: 18). Burada bahsedilen kültürel kalkınma ifadesiyle milli ve manevi değerlerin gençlere aşılması gerektiği kastedilmektedir. Milli ve manevi değerlerle yüklü bu kültürel kalkınma hamlesinin yapılmaması sonucunda ise gençler anarşinin kucağına

itilmektedir (Işık, 1972: 10). Anarşinin kucağına itilen gençler içinde yer aldığı eylemler ile ülkede barış ortamına zarar vererek ekonomik ve toplumsal krizlerin çıkmasına sebep olabilmektedir. Burada akla Türkiye’de yaşanan sağ-sol çatışmaları gelmektedir. Bu çatışmalar sebebiyle Türkiye’de 1960-1970’li yıllarda devlete ve topluma faturası ağır olan krizler yaşanmıştır.

Tohum dergisinde idarecilerin, fertlerin, vakıfların ve iş adamlarının gençlere yeteri kadar sahip çıkmadığı için olumsuz anlamda eleştirildiği göze çarpmaktadır. Futbola ve heykele verilen değerin eğitime verilmediği belirtilerek heykellere yatırılan paranın eğitim yatırımlarında kullanılması durumunda okulsuz köy ve kasaba kalmayacağı bildirilmektedir. Yine tuttuğu takım şampiyon olduğu için hediyeler dağıtan zenginlerin aynı ilgiyi ilme ve ilim adamlarına göstermediğinden yakınılmaktadır (Güler, 1968: 3). İnsanların binlerce lira harcayarak mezarların üzerine türbeler yaptırması eleştirilerek bunun yerine gençlere milli ve dini gerçekleri anlatacak uygun fiyatlı kitaplar bastırabilecekleri, bu sayede gençlerin yabancı ideolojilerin tuzaklarından kurtulabileceği tavsiye edilmektedir (Bayraklı, 1970: 21). Nihayetinde Tohum dergisinde Türkiye’deki gençliğin içinde bulunduğu olumsuz durumlara karşı tek çarenin eğitim sistemini topluca ele alarak genç nesilleri imanlı, karakterli, milli ruh köküne bağlı olarak yetiştirmek olduğu ifade edilmektedir (Tulum, 1965: 17). Bunun için de eğitim sisteminin her kademesinde gerekli olan dini eğitimlerin devlet tarafından verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Aytekin, 1968: 11). Amerika, İngiltere, Fransa gibi gelişmiş ülkelerin manevi değerlerin kötülöklere karşı nesilleri koruduğunu bildiği için eğitim sistemlerini buna göre tasarladığı belirtilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nde dini teşekküllerin okullarının olduğu, İngiltere’de 24 büyük kilisenin öğretmen yetiştirme görevini üstüne aldığı ve 26 kilisede İlahiyat Koleji bulunduğu, yine Fransa’da da kilise okullarının faaliyetlerini sürdürdüğü ifade edilmektedir (Aksoy, 1972: 18-19). Gelişmiş Batılı ölkelerde durum böyleyken Türkiye’de eğitim alanında milli ve manevi değerlerin ihmal edilmesi şiddetle eleştirilmektedir.

Türkiye’de din eğitimi alanında uzun süredir devam eden boşluğun doldurularak yukarıda bahsedilen kültürel kalkınma hamlesinin gerçekleştirilmesi ve gençlerin içinde bulundukları kötü durumdan kurtulması için topluma yol gösterecek din adamlarına ve bu din adamlarını yetiştirecek okullara ihtiyaç olduğu

vurgulanmaktadır. Bahsedilen bu okullar kamuoyunda İmam-Hatip okulları olarak bilinmektedir. 1950’li yılların başlarında Türkiye’nin çeşitli illerinde açılmaya başlanan bu okullar İslamcılar için büyük bir umudu temsil etmektedir. Bu okulların Anadolu’nun manevi iklimine büyük bir dinamizm getirmesi (Çamdibi, 1966: 30), bu okullarda yetişen neslin İslam’ın ruhunu yaşayarak bütün Müslümanları hakiki hürriyete kavuşturması (Güler, 1968: 5) beklenmektedir. İmam-Hatiplerin aynı zamanda memleketin her zamankinden fazla ihtiyacı olan imanlı ve ahlaklı insanları yetiştireceği ümit edilmektedir (Günel, 1969: 29). Anarşist zihniyetle mücadele edecek gençliğin İmam-Hatiplerde yetişeceği vurgulanmaktadır (Kırca, 1969: 21). Burada geçen “anarşist zihniyet” ifadesi ile bu yıllarda anayasanın vermiş olduğu hak ve özgürlüklerin de etkisiyle yükselişe geçen sol ideolojiler kastedildiği için bu ifade oldukça dikkat çekmektedir. İmam-Hatip okullarına böyle bir misyon yüklenmiş olması milli ve manevi eğitimin özellikle komünizme karşı panzehir olma işlevini akla getirmektedir. Nihayetinde bu kadar büyük bir beklentinin olduğu İmam-Hatip Okullarının sayısının artırılıp desteklenmesinin Müslümanlar için amellerin en hayırlısı olacağı ifade edilmektedir (Kirazoğlu, 1970: 10).

3.2.2. Savunmacı Refleks ve Varoluş Tedirginliği

Tohum dergisinin genel olarak 1960-1980 yılları arası genel toplumsal siyasallaşmasının etkilerinden kaçamadığı, döneminin siyasal atmosferinden etkilendiği ve kendisine açık bir politik mücadele hattı belirlediği dikkat çekmektedir. Bu mücadele sırasında oldukça savunmacı bir reflekse sahip olduğunu söylemek mümkündür. Dergide İmam-Hatiplerin orta kısımlarının kapatılması ya da bu okulların tamamen kapatılması gibi korkulara karşı varoluşsal bir tedirginlikle büyük bir direnç ortaya konmuştur. Bu durum dönemin Bakanlarına, Müsteşarlarına veya diğer siyasi figürlerine karşı yayınlanan bildirilerde ve eleştiri yazılarında bariz bir şekilde görülmektedir. Çeşitli eylem ve demeçleriyle İmam-Hatip Okullarının yanında olan kişi veya kurumların ise desteklendiği göze çarpmaktadır. Yayımlanan bildirilerle, yapılan haberler ile bu kişi veya kurumlara dergide yer verilmiştir.

Tohum dergisinde ele alınan politik mevzularda zaman zaman dönemin önemli siyasi aktörlerinin doğrudan hedef gösterildiği dikkat çekmektedir. Derginin

daha ilk sayısında dönemin Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem'in⁶³ "Türkiye'de din eğitimi tehlikeli yoldadır." şeklindeki sözlerine karşılık oldukça sert bir bildiri yayımlanmıştır. Yayımlanan bildiride İbrahim Öktem'den sözlerini delilleriyle birlikte ispatlaması istenmekte aksi takdirde "yalancı" sıfatını taşımaktan kurtulamayacağı belirtilmektedir (Bildiri, 1963: 20). Derginin henüz ilk sayısında Milli Eğitim Bakanı'na karşı takınılan bu sert tavır henüz yeni yeni gelişmekte olan İmam-Hatip camiası için oldukça cesur bir hareket olarak göze çarpmaktadır. Tarih olarak bakıldığında İsmet İnönü Başbakanlığında 27. Türkiye Hükümeti'nin – Dokuzuncu İnönü Hükümeti- (25 Haziran 1962- 25 Aralık 1963) iktidarının hüküm sürdüğü bu dönem henüz 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden de çok uzak olmayan bir tarihe denk gelmektedir. İbrahim Öktem'e karşı Tohum dergisinin göstermiş olduğu tepki bir yandan derginin İmam-Hatip camiasını cesaretle savunduğunu gösterirken bir yandan da 1961 anayasasının basın özgürlüğüne verdiği önemi göstermektedir. Nitekim derginin 1963 yılının Kasım ayında yayımlanan ikinci sayısında Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem ile ilgili yayınlarına devam ettiği görülmektedir. Öktem'in "yeni İmam-Hatip Okulu açılmasına müsaade etmeyeceği ve mevcut okulların bazılarının da kapatılmasına" yönelik ifadeleri yine dergide gündeme gelmiş, İbrahim Öktem gibi bazı kişilerin anayasanın 19.maddesinde vatandaşlara tanınan "vicdan ve din hürriyeti" meselesini tam anlamıyla idrak edemediği vurgulanmıştır. Din hürriyetinin tanındığı ülkelerde vatandaşların dinlerini öğrenmeye hakları olduğu, devletin de vatandaşlara dinlerini öğretme görevini yerine getirmesi gerektiği belirtilmektedir (Nomer, 1963: 11).

Tohum dergisinde İmam-Hatip Okullarına karşı tavrı nedeniyle hedef gösterilen bir diğer isim de Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarı Nuri Kodamanoğlu'dur.⁶⁴ Müsteşarın 28 Haziran 1964 tarihinde İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünün mezuniyet töreninde yaptığı konuşmada İmam-Hatip Okulu mezunlarının fakülteye girmelerine itiraz etmesi ve mezunların fakültelere girmesi

⁶³İbrahim Hulusi Öktem (1904-1982) doktor ve başhekim olarak görev yapmıştır. 10, 12, 13 ve 14. dönem CHP Bursa milletvekili olarak TBMM'de bulunmuştur. 11 Haziran 1963- 20 Şubat 1965 tarihleri arasında Milli Eğitim Bakanlığı görevini üstlenmiştir.

⁶⁴Mehmet Nuri Kodamanoğlu (1923-2013) İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesini bitirmiştir. 1950'li yılların ortalarından itibaren Talim ve Terbiye Kurulunda görev almıştır. 1960-64 yılları arasında iki kez Milli Eğitim Bakanlığı müsteşarlığı görevini yürütmüştür. TBMM 13. Dönem Yozgat Milletvekilliği ve 14. Dönem Niğde Milletvekilliği yapmıştır. 35. Türkiye Hükümeti'nde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı olmuştur.

durumunda gericiliğin artacağını ifade etmesi tepkiyle karşılanmıştır. Batı’da bir papazın birkaç fakülteyi bitirmesine rağmen herhangi bir tehlike yaşanmamasına karşın Türkiye’de bir Müsteşarın İmam-Hatip Okulu mezunlarını tehlikeli bulması sorgulanmıştır (Örenli, 1964: 28). Müsteşarlık görevinin ardından 2 dönem CHP Milletvekilliği görevi yürüten Nuri Kodamanoğlu’nun sözleri akıllara CHP’nin katı din politikalarını getirmektedir. Zira CHP, cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra dini eğitimi iyice sınırlandırma yoluna gitmiş, halktan gelen baskılar ve seçimde oy kaybetme endişesi ile ancak Tek Parti Dönemi’nin sonlarına doğru din politikalarını yumuşatmaya başlamıştır. CHP’li bir isim olan ve devlet yönetiminde önemli görevler üstlenmiş olan Nuri Kodamanoğlu’nun sözleri bu cenahta dini mevzulardaki endişelerin devam ettiğini göstermektedir. Gerek Milli Eğitim Bakanı İbrahim Öktem’in İmam-Hatiplerin yaygınlaşması ile ilgili sözleri gerek Nuri Kodamanoğlu’nun İmam-Hatiplerin üniversiteye girmesinin tehlikeli olacağı ile ilgili beyanları CHP kanadında İmam-Hatip Okulları ile ilgili duyulan rahatsızlığı gözler önüne sermektedir. Derginin 68. sayısında yayımlanan bir başka yazıda bu cenahtaki insanların dini konulardaki rahatsızlığının sebebi olarak Türkiye’deki aydınların din ve gericilik kavramlarını ayırt edebilecek ölçüden yoksun olması gösterilmektedir. Bu camiadaki insanların dini iyi bilmediği için İmam-Hatip Okullarına karşı olumsuz tavırlar sergilediği belirtilmektedir. Bu tavırlara bir başka örnek olarak 27 Mayıs 1960 Darbesi’nin ardından devlet yönetiminin başına geçen Cemal Gürsel’in İstanbul’daki İmam-Hatip Okulunu ziyaretinde yaşanan bir hadise gösterilmiştir. Ziyaretin gayet olumlu bir havada devam ettiği esnada ziyaret heyetinde yer alan eski Milli Eğitim Bakanlarından Hasan Ali Yücel’in⁶⁵ söze karışarak İmam-Hatip Okullarının 7 yıllık eğitim süresinin çok uzun olduğunu, din adamı yetiştirmek için en fazla 3 ayın yeterli olduğunu söylemesi tepkiyle karşılanmıştır. Bu sözlerin ardında Türkiye’deki aydınların din adamı kimliğine bakışının yattığı ifade edilmektedir. Türkiye’deki aydınların büyük çoğunlukla din eğitiminin karşısında oldukları bunun aksine Avrupa’da dinin bir kültür ve eğitim meselesi olarak ele alındığı söylenmektedir. Bunun altında yatan sebebin ise Avrupalıların yabancı ve

⁶⁵Hasan Ali Yücel (1897-1961) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü bitirmiştir. Bir süre öğretmenlik yaptı. 1935 yılında CHP’den İzmir milletvekili seçilmiş ve art arda dört dönem milletvekilliği yapmıştır. 1938 yılında Milli Eğitim Bakanlığı görevini üstlendi. Köy Enstitülerinin kurulmasına öncülük etmiştir. 1946 yılında Bakanlık görevinden ayrıldı. 1950 yılında da aktif siyasi kariyerini sonlandırmıştır. Çeşitli gazetelerde yazarlık yapmıştır.

tehlikeli akımlar karşısında milli kültürü ayakta tutan kuvvetin din olduğunu bilmeleri olduğu belirtilmektedir. Din eğitiminin verimli olması için aydınların din adamına olan bu sığ bakış açısından kurtulması gerektiği vurgulanmaktadır (Işık, 1972: 8). Hasan Ali Yücel'in belirttiği gibi 3 aylık eğitimden geçirilmiş din adamı değil de; devrin ilim ve kültürü ile donanmış, dinin bütün inceliklerini bilen “aydın din adamı” yetiştirilmesi isteniyorsa bireylerin bu sığ anlayıştan kurtulmasının yanında devletin de birtakım yükümlülüklerini yerine getirmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu yükümlülüklerin başında da bu amaçla kurulan İmam-Hatip Okullarını ve Yüksek İslam Enstitülerini maddi- manevi her imkana kavuşturup köklü bir programa bağlamak gelmektedir (Sağıroğlu, 1969: 8).

Tohum dergisinde İmam-Hatip Okullarının durumu ile ilgili varoluşsal bir tedirginlik göze çarpmaktadır. Bu nedenle bu okullara yönelik girişimlere karşı dergide yazılar ve bildiriler yayımlanmış, bu girişimlerin yanlış olduğu noktasında kamuoyu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Örneğin derginin 5.sayısında yayımlanan bir bildiride 19-21 Kasım 1963 tarihinde Ankara’da Milli Eğitim Bakanının başkanlığında Din Eğitimi Problemlerini İncelemekle Görevli Komisyonun toplandığı haber verilerek bu komisyonun aldığı bazı kararların İmam-Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitülerini kapanma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığı belirtilmektedir. Çünkü alınan kararların 2.maddesine göre nüfusu 5 binden aşağı olan yerlerde İmam-Hatip mezunlarına vazife verilmeyecektir. Bu durum tahsilli din adamlarının nüfusu 5 binden aşağı olan yerlere gitmesini önleyeceğinden dini sahada cehalet meydana getirecektir. Ayrıca komisyon kararlarının 3.maddesine göre İmam-Hatip Okullarının orta kısmından mezun olmak kaldırılarak 7 yıllık öğretim bölünmez bir hale getirilmektedir. 7 yıllık bölünmez bir dönem göze alınamayacak kadar uzun ve zahmetli olacağından okullara olan rağbetin azalacağı ifade edilmektedir (Bildiri, 1964: 29). Milli Eğitim Bakanının da bulunduğu bir toplantıda bu kararların alınabilmesi Tohum dergisinde “tahsilli din adamı yetişmesi istenmediği” şeklinde yorumlanmıştır. Dolayısıyla komisyonun aldığı kararlar dergide protesto edilmiştir. Din Eğitimi Problemlerini İncelemekle Görevli Komisyonun aldığı kararların yine derginin 5.sayısında yayımlanan bir başka yazıda da ele alındığı görülmektedir. Türkiye İmam-Hatip Okulları Mezunları Dernekleri Federasyon Kongresinde yaşananların anlatıldığı bu yazıda kongreye katılan bazı

milletvekili ve senatörlerin Milli Eğitim Bakanını ve komisyon kararlarını şiddetle eleştirdiğinden bahsedilmektedir. Adalet Partisi Milletvekili İhsan Ataöv'ün “rapordaki maddeleri tatbik edecek kötü niyetli kişilerin olabileceği” sözleri, Kayseri Senatörü Hüsnü Dikeçligil'in “din düşmanlarının İmam-Hatiplerin iyi gidişatını nasıl durduracaklarını düşündükleri ve komisyon raporunda dış güçlerin tesiri olabileceği” yönündeki sözleri bu eleştirilere örnek olarak sunulmaktadır (Tınmaz, 1964: 31). Derginin 1970 yılında yayımlanan 53.sayısının “İmam-Hatip Okulları Kapatılıyor mu?” kapak başlığıyla çıktığı görülmektedir. Derginin 3.sayfasında “Dikkat” başlığıyla çıkan yazıda Milli Eğitim Bakanlığının 8.Eğitim Şurasına getireceği bir teklifle İmam-Hatip Okullarının 4 senelik orta kısmını kaldırmak istediği belirtilmektedir. Bu kararın kabul edilmesi durumunda bu okulların meslek okulu olma niteliklerini kaybedeceği, okullara zamanla rağbetin azalacağı kaydedilmektedir (Dikkat, 1970: 3). Alınacak bu kararın aynı zamanda fakir köylü çocuğunun Müslüman millet himayesinde okumasına mani olacağı ifade edilerek Müslüman-Türk halkının İmam-Hatip Okulu yaptırma ve yaşatmadaki gayretini diğer ortaokullar konusunda göstermeyeceği ifade edilmektedir. İstenilen manada bir din adamının yetişmesi mevcut programla mümkün olmuyorken 4 yıllık birinci devreyi kaldırıp 3 yıllık bir lise ve 4 yıllık bir yüksek tahsille yetinmek ehliyetli din adamı istememek olarak değerlendirilmiştir (İmam-Hatip Okulları Kapatılıyor mu? 1970: 5). Sandıkçı'ya göre Milli Eğitim Bakanlığının hazırladığı tasarı tek tip ortaokul öngörmektedir. Bunun sonucunda ise Türk çocuklarının kendi tarihi yerine Yunan ve Roma tarihi ile kafasını dolduracağı, Auguste Comte gibi materyalist filozofları öğrenmek mecburiyetinde kalacağı, Fatih devrinin 7-8 sayfa ile geçiştirilerek Fransız İnkılabından en az 20 sayfa bahsedileceği belirtilmektedir (1970: 7). Verilen bu örnekler tek tip ortaokul projesinin İmam-Hatip camiasında derin bir huzursuzluğa yol açtığını göstermektedir. İmam-Hatip Okullarında sunulan milli ve manevi eğitimin diğer ortaokullarda verilemeyeceği endişesi göze çarpmaktadır. Ayrıca İmam-Hatip Okullarının zaman zaman dönemin iktidarları tarafından hedef gösterilmesi ve bu okullara yönelik adımlar atılması eğitimin iktidarlar için ideolojik bir araç olarak da kullanıldığını göstermektedir. Bu sebeple İmam-Hatip Okulları kendilerine yakın hükümetler döneminde “iktidarın arka bahçesi” olmakla suçlanırken bu okullara mesafeli olan hükümetler döneminde de

yukarıda bahsedilen girişimlere maruz kalmaktan kurtulamamıştır.

Tohum dergisinin 63.sayısında yer alan bir habere göre 12 Mart Muhtırasından sonra kurulan Nihat Erim Hükümeti'nin⁶⁶ İmam-Hatip Okullarını daha da geliştirmesi beklenirken dönemin Milli Eğitim Bakanı Şinasi Orel⁶⁷ tarafından İmam-Hatip Okullarının orta kısmı 225 sayılı Talim Terbiye Dairesi kararıyla kapatılmıştır. Bu karara göre mevcut olan 72 okulun lise kısmı bulunmayan 32'si tamamen, 40 tanesinin ise orta kısmı kapatılmıştır. Bu karar Tohum dergisinde memleketin gerçeklerine taban tabana zıt bulunmuş, hükümetin bindiği dalı kesmesi olarak yorumlanmıştır (İmam-Hatip Okullarının Orta Kısımı, 1971: 46). Metinde yer alan "hükümetin bindiği dalı kesmesi" ifadesi İmam-Hatip Okullarına sahip çıkan halktan gelecek oylara vurgu yapmaktadır. Halka rağmen böyle bir karar alınması bu kararı verenlerin seçimde bu kararın bedelini ödeyeceği manasına gelmektedir. Hükümet programında okulların ıslah edileceği vaat edilmesine rağmen ani bir kararla orta kısımların kapatılmış olması İslamcı camiada soru işaretleri doğurmuştur. Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4.maddesi gereği ve ayrıca 1327 Sayılı Devlet Memurları Kanununun 36/6 fıkrası ile tescillenmiş olan İmam-Hatip Okullarının kapatılmasının kanunlara da aykırı olduğu belirtilmektedir. Yine dergide Milli Eğitim Bakanlığının ilgili kanunlar gereği İmam-Hatipler konusunda Diyanet ile iş birliği yapması öngörülürken alınan kararlarda Diyanet'ten herhangi bir görüş alınmaması eleştirilmiştir. Mevcut okullar ülkenin din adamını ihtiyacını karşılamaktan uzakken⁶⁸ ve 7 senelik mezunların gereği gibi yetiştirilemediği ortadayken böyle bir kararın alınması sorgulanmıştır (Milli Eğitim Bakanlığının, 1971: 48-49). İmam-Hatiplerin halkın isteğiyle açılmasına rağmen kapatılmalarının desteksiz sebeplere dayandığı vurgulanmaktadır. 12 Mart 1971 öncesi anarşik

⁶⁶12 Mart Muhtırası ilan edildikten sonra askerlerin teknokrat bir hükümet istemesi üzerine CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim 33.Türkiye Hükümeti'ni kurmuş, bu hükümet 26 Mart 1971- 11 Aralık 1971 tarihleri arasında görev yapmıştır.

⁶⁷Muammer Şinasi Orel (1915-2004) 1960 yılında kurmay albay rütbesindeyken Milli Birlik Komitesi tarafından Devlet Planlama Teşkilatını kurması için görevlendirilmiştir. 1971 yılında kurulan teknokrat hükümete TBMM dışından katılarak Milli Eğitim Bakanlığı yaptı. Suriye, Pakistan ve Brezilya büyükelçilikleri görevlerini yürütmüştür.

⁶⁸Yazıya göre 1960-1970 yılları arasında İmam-Hatip Okullarının birinci devresinden 14.459 kişi mezun olmuş, bunların 12.430'u ikinci devreye devam etmiştir. Bu yıllar arasında ikinci devreden de 5.822 kişi mezun olmuş, 3.409'u Yüksek İslam Enstitülerine kayıt olmuştur. Yüksek İslam Enstitülerine devam etmeyen 2.413 mezundan 1.788'i Diyanet İşleri Başkanlığında görev almıştır. Dolayısıyla mevcut 72 okul ihtiyacı karşılamamaktadır. Ayrıca 28.032 caminin İmam-Hatip ücretlerinin halk tarafından ödendiği, bunlara da kadro verilmesi durumunda 41.032 İmam-Hatip mezununa ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir.

olaylara katılanların yaşlarının incelenmesi durumunda bu gençlerin 1924-1950 yılları arasında eğitim gören anne-babaların çocukları olduğu belirtilerek Tek Parti Dönemi'nin eğitim politikalarına bir gönderme yapılmaktadır. Dini eğitimden yoksun kişilerin ülkeye verdikleri zararlar ortadayken yeniden aynı hataların yapılarak İmam-Hatip Okullarının önünün kesilmek istenmesi sorgulanmaktadır. Bu okulların varlığı köklü bir kanuna dayalı olmadığı için canı isteyen İmam-Hatiplerin başına çorap örmeye kalkıştığı, bunun önüne geçmek için bu okulların geleceğinin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından çıkarılacak kesin bir kanunla garanti altına alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Birgöl, 1975: 7,11).

1971 yılındaki muhtıradan sonra İmam-Hatip Okullarının orta kısımlarının kapatılması kararının üzerinden çok geçmeden 1974 yılında kapatılan orta kısımların yeniden açılmaya başlandığı görülmektedir. 1.Ecevit Hükümeti'nin⁶⁹ ortaklarından MSP'nin bu okullara sahip çıkması sonucu 1974-1975 eğitim-öğretim yılında 29 yeni okul açıldığı bildirilmektedir. 1975-1976 eğitim-öğretim yılında ise 64 yeni İmam-Hatip Lisesinin daha öğretime başladığı ifade edilmektedir. Bu yeni açılanlar ile birlikte ülke genelinde toplam 165 İmam-Hatip Lisesi olduğu belirtilerek bu başarılarından dolayı dönemin Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem'e⁷⁰ ve Bakanlıktaki ilgili kişilere teşekkür edilmektedir (Şallı, 1975: 5). Kapatma kararının üzerinden henüz birkaç yıl geçmişken okulların yeniden açılması ve sayılarının hızla artması İmam-Hatip Okullarının durumunun siyasi konjonktüre göre şekillendiğini göstermektedir. Açılan okul sayısının hızla artmasında halk tarafından bu okullara verilen maddi-manevi desteğin de oldukça etkili olduğu görülmektedir.

Tohum dergisinde Türkiye'de yaşanan hadiselerin ve siyasi konjonktürün etkisiyle zaman zaman bazı kurumların da hedef alındığı göze çarpmaktadır. Dergide hedef alınan kurumlardan birisi yanlı yayınlar yaptığı iddia edilen Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) olmuştur. Derginin 45. sayısında yayımlanan bir yazıya göre İstanbul'da Edebiyat Fakültesinde okuyan Mustafa Avşaroğlu adında bir öğrenci solcular tarafından kaçırılmış, bu öğrenciye işkenceler yapılmıştır. Aynı

⁶⁹37.Türkiye Hükümeti veya 1.Ecevit Hükümeti 26 Ocak 1974-17 Kasım 1974 tarihleri arasında kurulan CHP-MSP koalisyon hükümetidir.

⁷⁰Ali Naili Erdem 1927 yılında İzmir'de doğmuştur. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Adalet Partisinden milletvekili seçilmiş; 29.Türkiye Hükümeti'nde Sanayi Bakanı, 30 ve 36.Türkiye Hükümeti'nde Çalışma Bakanı olarak görev yapmıştır. 39.Türkiye Hükümeti'nde ise Milli Eğitim Bakanlığına getirilmiştir. Siyasal yaşamı sona erdikten sonra konferanslar vermiş, kitaplar yazmıştır.

şekilde Yıldız Teknik Üniversitesi öğrencisi Tahir Gören'in de Deniz Gezmiş adlı öğrenci ve arkadaşları tarafından saldırıya uğradığı belirtilmiştir. Yaşanan bu olayların vebalinin ise TRT tarafından Müslüman gençlere yüklenmek istendiği ifade edilmektedir. TRT'nin bu yanlı tutumuyla haber namusunu ve fikir namusunu çiğnediği vurgulanmaktadır (Kemal, 1969: 31). Bu noktada Türkiye'de yaşanan sağ-sol olaylarının Tohum dergisinde yer bulduğu görülmektedir. Dergide solcu olarak ifade edilen gençlerin eylemleri şiddetle eleştirilmiş, solcular tarafından saldırıya uğrayan gençlere sahip çıkılmıştır. Bu tespit Tohum dergisinin durduğu noktayı göstermesi bakımından oldukça önem taşımaktadır. Zira bu yıllarda İslamcılarının yaşanan gerilimli olaylarda milliyetçilerle yakın durduğu bilinmektedir. Milli duyguların da manevi duygular gibi sol ideolojilerden korunmak için bir kalkan niteliği taşıdığı düşünülmektedir. Dergide yaşanan hadiseler nedeniyle TRT'nin hedef gösterilmesi ise basının kitleleri etkileme gücünden kaynaklanmaktadır. Bu yıllarda ülkede yayın yapan tek kanalın TRT olduğu düşünüldüğünde konunun ehemmiyeti daha iyi anlaşılmaktadır. Haliyle böyle büyük bir gücün solcuların tarafını tutması İslamcılarının tepkisini çekmiştir. Tohum dergisinde TRT'ye yöneltilecek eleştirilerden bir diğeri de bu kurumun dini yayınlar konusunda üzerine düşen görevi yapmamasıdır. DİB tarafından din konusunda toplumu aydınlatmak üzere hazırlanan programın yayınlanması için TRT yardımcı olmalı, hiç olmazsa din konusunda Diyanet'in onayından geçmeyen bir yayın yapılmamalıdır. Konu ile ilgili İmam-Hatip camiasını temsil eden üç STK'nin⁷¹ ortaklaşa hazırladığı görüşler dergide yayımlanarak dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, dönemin Diyanet İşleri Başkanı Doç. Dr. Süleyman Ateş ve TRT Genel Müdürü Prof. Dr. Şaban Karataş'a sunulmuştur. (Şallı, Öztürk ve Sağlam, 1976: 40).

Tohum dergisinde hedef alınan bir diğer kurum da Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS)⁷² olmuştur. 8 Temmuz 1969 tarihinde Kayseri'de yaşanan hadiseler derginin "Aktüalite" köşesinde yer verilmiştir. TÖS'ün kongre yapmak için seçtiği Kayseri'de kongrenin devam ettiği günlerde bazı camilere ve İmam-Hatip Okuluna bomba atıldığı bildirilmiş, TÖS üyelerinin "Bunu gericiler yaptı." diyerek

⁷¹Bahsi geçen üç STK şunlardır: İlahiyat Fakültesi ve Yüksek İslam Enstitüleri Mezunları Federasyonu, İmam-Hatip Liseleri Mezunları Federasyonu ve Yüksek İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu.

⁷²Türkiye Öğretmenler Sendikası 8 Temmuz 1965 tarihinde Fakir Baykurt başkanlığında kurulmuştur. 1971 yılında gerçekleştirilen 12 Mart Darbesi sonucunda kapatılmıştır.

üste çıkması sert bir dille eleştirilmiştir (Kayseri Olayları, 1969: 36). Tohum dergisinde yer verilen bu hadise bahsi geçen yıllarda yaşanan gerilimli olayların Türkiye'nin çeşitli yerlerine nüfuz ettiğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca haberin devamında sol eğilimli bir sendika olarak bilinen TÖS'ten "gayri milli teşekkül" diye bahsedilmesi Tohum dergisinin sola bakış açısına bir başka örnek teşkil etmektedir. Tohum dergisinde TÖS'ün kapatılmasının ardından yine öğretmenler tarafından kurulmuş olan TÖB-DER'e⁷³ karşı da benzer bir tavır göze çarpmaktadır. Derginin 108. sayısında yayımlanan bir yazıda TÖB-DER'in İmam-Hatip Liselerinin kapatılmasını istediği ve bu yönde faaliyetler sergilediği iddia edilmektedir. Bundan dolayı bütün İmam-Hatip mezunlarına çağrı yapılarak bu tarz oluşumlara karşı dikkatli olmaları gerektiği vurgulanmıştır (İmam-Hatip Lisesi Mezunlarının Dikkatine, 1978: 3). Yukarıda bahsi geçen hadiseler ülkede yaşanan gerilimlerin eğitim sahasına da sıçradığını göstermektedir. Eğitim camiasının kamplaşma içinde bulunması ve birbirine karşı oldukça sert bir tavır takınması Türkiye'nin içinde bulunduğu gerilimli hali ortaya koymaktadır. Tohum dergisinin olaylara yaklaşımı bu kamplaşmada İmam-Hatip camiasının durduğu yeri göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

İmam-Hatip Okulları etrafında dönen politik tartışmaların yanı sıra Tohum dergisinde Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ve personeli ile ilgili tartışmalara da yer verildiği görülmektedir. Bu durum Tohum dergisinin sahiplendiği camialar göz önünde bulundurulduğunda İmam-Hatip camiası ile DİB camiası arasında organik bağlar olduğunu göstermektedir. Zira İmam-Hatip Okullarından yetişen öğrencilerin bir kısmının Anadolu'nun çeşitli yerlerinde İmam-Hatiplik görevinde bulunduğu bilinmektedir. İmam-Hatiplik görevi yapan bu kişilerin DİB'e bağlı olarak çalıştığı düşünülünce Tohum dergisinde DİB kurumunun ve personelinin savunulması normal karşılanmaktadır. Derginin 116. sayısında dönemin Diyanet İşleri Başkanı Tayyar Altıkulaç'a⁷⁴ yapılan saldırının kınandığı görülmektedir. CHP Milletvekili Celal

⁷³Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra kurulmuştur. Kuruluşuna Köy Enstitülerinde görev yapmış olan birçok öğretmen öncülük etmiş, sendika yaklaşık 200 bin üyeye ulaşmayı başarmıştır. TÖB-DER 12 Eylül Askeri Darbesi'nin ardından Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. Maddesine dayanılarak kapatılmıştır.

⁷⁴Tayyar Altıkulaç (1938-) İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü mezunudur. Bir süre öğretmenlik ve idarecilik yaptıktan sonra farklı üniversitelerde öğretim üyelikleri, MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Talim ve Terbiye Kurulu Üyeliği gibi farklı görevlerde bulunmuştur. 1978- 1986 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı görevini yürütmüştür. Adalet ve Kalkınma Partisinin

Paydaş'ın⁷⁵ isteğinin mevzuata aykırı olduğu gerekçesiyle geri çevrilmesi üzerine cereyan eden saldırı -Diyanet İşleri Başkanı'nın bütün Müslümanları temsil etmesi nedeniyle- bütün Müslümanlara karşı yapılmış bir hakaret ve saygısızlık olarak görülmüştür (İğrenç Bir Hadise, 1979: 3). Saldırıyı gerçekleştiren milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılarak adalet huzuruna çıkarılması talep edilmiştir. Dergide DİB etrafında dönen bir başka tartışma da 1964 yılında yaşanmıştır. TBMM'ye verilen bir kanun tasarısına göre DİB ile ilgili birtakım değişiklikler yapılması planlanmıştır. Buna göre hutbe ve vaazların merkezileşmesi ön görülmüştür. Bu durumun zamanla vaiz ve hatipleri robot haline getireceği belirtilerek kanun tasarısının ilgili maddesine (5.madde ç fıkrası) karşı çıkılmaktadır. Yine Diyanet İşleri Başkanının seçilmesini düzenleyen bir başka maddeye (17.madde a bendi) de karşı çıkıldığı görülmektedir. Çünkü bu madde Diyanet İşleri Başkanını atama yetkisini Başbakan veya yetkili Devlet Bakanı'nın teklifine bağlamaktadır. Bu durumun ise diyanete siyasetin karışması sonucunu doğuracağı ifade edilmektedir (Nomer, 1964: 7-8). Tohum dergisinde DİB'i daha fazla merkezileştirmeyi içeren bu kanun tasarısına karşı çıkılması bu kurumun İmam-Hatip camiası tarafından daha özerk bir yapıda kalması gerektiği düşüncesinin var olduğunu göstermektedir. Zira merkezileşen teşkilatın personel atamalarında, hutbe ve vaaz belirlemede, özerk kararlar almada vs. sorunlar yaşayacağından eski gücünü kaybetmesi beklenmektedir. Bu güç kaybı sonrasında da İmam-Hatip camiasının zarar göreceği, kazanılmış birtakım hakların kaybedileceği, teşkilatın daha korunmasız bir hale girerek siyasetin/ siyasetçilerin insafına terk edileceği endişesi göze çarpmaktadır. Bu nedenle kanun tasarısı henüz yasalaşmadan itiraz sesleri yükseltilmiştir.

Dönemin bazı siyasi aktörlerinin ve kuruluşlarının İmam-Hatip Okullarına karşı olan olumsuz tutumlarına karşın dönemin bazı siyasi aktörlerinde ve kuruluşlarında olumlu tutumlar görmek mümkündür. Bu yaklaşım doğrultusunda atılan çeşitli adımların Tohum dergisinde yer bulduğu göze çarpmaktadır. İmam-Hatip okullarına karşı kişi veya kurumların olumlu tutumun arkasında şüphesiz halkın İmam-Hatip Okullarına karşı gösterdiği teveccüh yatmaktadır. Halkın bu

kurucuları arasında yer almış, 22.dönem genel seçimlerinde İstanbul Milletvekili olarak parlamentoya girmiştir.

⁷⁵Celal Paydaş (1940-1988) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. TBMM'de 14. ve 15. Dönem CHP Şanlıurfa Milletvekili olarak görev yapmıştır. 1981-83 yılları arasında 1068 sanıklı "Apocular" davasında yargılanıp beraat etmiştir.

kurumlara sahip çıkması nedeniyle bazı siyasetçiler gerek oy toplamak amacıyla gerekse kişisel sebeplerle İmam-Hatip Okullarına yakın ilgi göstermiştir. Demokrat Parti'den sonra merkez sağda en güçlü parti olarak görünen ve kaynaklarda Demokrat Partinin mirasçısı olarak bahsedilen Adalet Partisinin parti politikalarında bu tutumu görmek mümkündür. Tohum dergisinin 21.sayısında yer alan haberlere göre dönemin Milli Eğitim Bakanı Cihat Bilgehan⁷⁶ 19 Haziran 1965 günü Kayseri'de Yüksek İslam Enstitüsünün ek tesislerinin temel atma törenine katılmış, 28 Haziran 1965 günü de İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünü ziyaret etmiştir. Cihat Bilgehan'ın bu ziyaretleri Tohum dergisinde memnuniyetle karşılanmıştır. Derginin 44.sayısında yayımlanan bir başka haberde ise Adalet Partisi Tekirdağ Milletvekili Mustafa Sabri Sözeri'nin⁷⁷ 26 Ekim 1969 tarihinde Ankara'da düzenlenen Türkiye İmam-Hatip Okulları Mezunları Cemiyetleri Federasyon Kongresinde yaptığı konuşma yer almaktadır. Sözeri, yapmış olduğu konuşmada orduda din subaylığı kanunu olduğu halde bu kanunun işlemediğini, İmam-Hatip mezunlarının orduda din adamı olarak görev yapması gerektiğini ve ordunun maddi olarak güçlü olması gerektiği kadar manevi olarak da güçlü olması gerektiğini ifade etmiştir. Dergide yayımlanan bu haber Adalet Partisinin İmam-Hatip Okullarına karşı yakın ilgisini gizlemeyen milletvekillerini barındırdığını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu konuşmanın İmam-Hatip camiasının düzenlediği bir kongrede yapılmış olması dikkat çekmektedir. Haberin dikkat çeken bir diğer tarafı ise Mustafa Sabri Sözeri'nin konuşmasında İmam-Hatip mezunları ile orduyu aynı cümlede kullanmasıdır. Yani bu okullardan mezun olan öğrencilerin yalnızca imamlık, öğretmenlik gibi meslekleri değil; dini alanda ihtiyaç olan her mesleği yapabileceği belirtilmektedir. Konuşmadaki bu çıkarım da okuyucuları İmam-Hatip Okullarına toplumda her alanda ihtiyaç olduğu sonucuna götürmektedir.

Tohum dergisinde İmam-Hatip Okullarına ve din eğitimine karşı olumlu tutum sergileyen bazı kuruluşların da adının geçtiği görülmektedir. Örneğin derginin

⁷⁶Nevzat Cihat Bilgehan (1923-1981) 1944 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Çeşitli yerlerde hakim ve avukatlık yapmıştır. Adalet Partisi kurucuları arasında yer almaktadır. 12, 13, 14, 15 ve 16. Dönem Balıkesir Milletvekili olarak TBMM'de yer almıştır. Milli Eğitim, Milli Savunma ve Maliye Bakanlığı görevlerini yürütmüştür.

⁷⁷Mustafa Sabri Sözeri (1926-2000) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden mezun olmuştur. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünde öğretim üyesi olarak çalıştı. Adalet Partisinden 14.Dönem Tekirdağ Milletvekili olarak seçilmiştir. Mehmetçiğe Din Dersleri, İslam'ın Doğuşu Peygamberimizin Hayatı adlı eserleri yayımlanmıştır.

9.sayısında Ankara Milliyetçi Öğretmenler Derneğinin kuruluş bildirisine yer verilmiştir. Bu bildiride komünizmle mücadelede en büyük görevin Türk öğretmenine düştüğü belirtilmektedir (Arıkan, 1964: 16). Derginin 15.sayısında yayımlanan aynı derneğin bir başka bildirisinde ise bazı öğretmenlerin yaptıkları uygunsuz hareketler eleştirilerek bu öğretmenler adına Türk milletinden özür dilenmiş, kurtuluşun milliyetçilikte aranması gerektiği ifade edilmiştir (Arıkan, 1964: 18). Yine derginin 5.sayısında İskenderun ve Nazilli Liselerinde yaşanan hadiseler yer verilerek bu yıllarda ülkede yaygın bir çatışma konusu olan ilericilik-gericilik tartışmaları gözler önüne serilmiştir. Dergide yayımlanan yazıya göre İskenderun Lisesindeki bazı öğrenciler “İslamda Edep, Din Niçin Lazımdır? İslam’ın Ruhu, Her Cephesiyle Komünizma” gibi bazı eserleri okuduğu için Okul Müdürü tarafından disipline verilmiştir. Yine aynı yazıda Nazilli Lisesinde Okul Müdürü’nün sık sık sınıflara baskın yaparak İslami eserleri topladığı, öğrencilere ceza verdiği belirtilmektedir. Yazının devamında öğrencilere yapılan bu müdahalelere karşı ülkücü öğretmenlerin vazife başına çağırılması dikkat çekmektedir (Çakmaklı, 1964: 30). Burada çözüm önerisi olarak “ülkücü” öğretmenlerden medet umulması bir yandan eğitimde yaşanan kamplaşmanın taraflarını ortaya koyarken bir yandan da ülkede yaşanan gerilimlerden kurtulmak için öğretmenlerden duyulan beklentiyi göstermektedir. Bu beklentiyi derginin 21.sayısında yayımlanan İstanbul Milliyetçi Öğretmenler Birliğinin kuruluş bildirisinde de görmek mümkündür. Bildiride Türk milletinin kaderinin Türk öğretmeni ile sıkı sıkıya alakalı olduğu vurgulanarak cemiyette ayrılıklar çıkaran guruhlara karşı Türk neslini yetiştirecek gücün milliyetçi Türk öğretmeni olduğu ifade edilmektedir (Kafesoğlu, 1965: 14). Yukarıda bahsi geçen yazılardan Milli Eğitim Bakanlığı içinde görev yapan bazı öğretmenlerin İslamcı ve milliyetçi çevrelerde rahatsızlık yarattığı anlaşılmaktadır. Bu öğretmenler kendi tarihinin değerlerini unutarak yabancı figürler aramakla ve sapık ideolojilerin aktörlüğünü yapmakla suçlanmıştır. Bu nitelikte olan komünist, faşist, sapık kafalı öğretmenlerin hızla tasfiye edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunların yerine de öğretmen yetiştiren müesseselerin ıslah edilerek milliyetçi, inançlı, tarihine ve kültürüne saygılı öğretmenlerin yetiştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Çam, 1972: 7).

Tohum dergisinde kişi ve kurumlar üzerinden yürütülen politik tartışmaların yanında İmam-Hatıpler etrafında cereyan eden birtakım lokal hadiseler üzerinden de değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelerin İmam-Hatip Okullarını savunma refleksiyle yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu yıllarda ülkenin farklı noktalarında birçok huzursuzluk yaşanırken İmam-Hatip Okullarında ve Yüksek İşlam Enstitülerinde ğretimin huzur içinde yapılabildiği belirtilmiştir. Örneğin İstanbul gibi büyük bir şehirde oyun salonları vs. yerlerde yapılan aramalarda hiçbir İmam-Hatip Okulu talebesine rastlanmadığı dolayısıyla bu okullara giden öğrencilerin şehrin asayişine de yardımcı olduğu dile getirilmektedir (Daryal, 1971: 9). Bunun altında yatan nedenin İşlam dininin eğitime getirdiği değerlerde aranması gerektiği ifade edilmiştir. Bu değerlerin öğrencilerde öğretmene karşı hürmet ve itaat etme hissini geliştirdiği ne sürülmektedir (am, 1972: 6). Bunun yanında dergide yapılan değerlendirmelerde okullarda eğitim-ğretim faaliyetlerinin sorunsuz yürütülmesine karşın İmam-Hatip Okullarının ülkede yaşanan bazı olaylara müdahil olmak durumunda kaldığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında da ülkenin siyasi konjonktürü, basın-yayın organları, sol ideolojilere yakın olanların tutumları etkili olmuştur. Kısaca İmam-Hatip Okulları kendi ilerinde sorunsuz faaliyetlerini yürütürken -dışarıdan bazı müdahalelerin de etkisiyle- yaşanan bazı olaylara müdahil olmak durumunda kalmıştır. Örneğin derginin 20.sayısında 29 Nisan 1965 tarihinde Konya Yüksek İşlam Enstitüsünün etrafının sarılıp derslerin tatil edildiği, bazı öğrencilerin 20 güne yakın tutuklu kaldığı bildirilmektedir. Olayın gerekçesi olarak ğrencilerin Devlet Tiyatrolarında oynanan “Hllecı” adlı piyesi dini değerlere aykırı görerek protesto etmeleri gösterilmiştir. Öğrencilerin tahliye edilmesinden sonra İstanbul radyosunda bahsi geçen piyesin özellikle tepki çeken bölümlerinin verilmesi büyük tepki toplamıştır (Çoruh, 1965: 34). Olayın yaşandığı yıllarda radyonun kitlelere ulaşmadaki rolü düşünüldüğünde verilen tepki daha iyi bir şekilde anlaşılmaktadır. İşlamcılar yaşanan olaylarda radyonun tarafsız kalıp halkı yanlış ynlendirmemesi gerektiğini düşünmektedir. Yine olayda bahsi geçen diğer bir kurum olan Devlet Tiyatrolarının da dini değerlere aykırı oyunların oynatılması nedeniyle eleştirildiği göze çarpmaktadır. Bu tarz durumlara karşı devletin gücünü kullanarak halkın hassasiyetlerine sahip çıkacak kanunlar çıkartması beklenmektedir.

Tohum dergisinin yayımlandığı 1960'lı ve 1970'li yıllarda yaşanan öğrenci olaylarına da dergide yer verildiği görülmektedir. Zira yaşanan bazı olaylara İmam-Hatip Okulu öğrencilerinin isminin karıştığı bilinmektedir. Mesela 21 Eylül 1969 tarihinde İstanbul İmam Hatip Okulu mezunu öğrencilerinden Mustafa Bilgi'nin öldürülmesi üzerine İstanbul İmam-Hatip Okulu Mezunları Cemiyeti adına dergide bildiri yayımlanmıştır. Yayımlanan bildiride Mustafa Bilgi'ye yapılan saldırının onun şahsına değil, İslam'ın Türk milleti eliyle gerçekleşmek üzere bulunan zaferine karşı yapıldığı belirtilmektedir. Bildirinin devamında olayın failleri olarak Moskova veya Pekin'in emirleriyle hareket edenler gösterilmektedir. Yani cinayetten solcuların sorumlu olduğu iddia edilmektedir (Kardeşimiz Mustafa Bilgi'nin, 1969: 34). Yazıda geçen "İslam'ın Türk milleti eliyle gerçekleştirmek üzere olduğu zafer" sözleriyle İmam-Hatip Okullarına vurgu yapılmaktadır. Çünkü bu okullar İslamcılar nezdinde yalnızca Türk milletinin değil, İslam'ın da geleceği olarak görülmektedir. İmam-Hatip okullarının sayısının artmaya devam etmesi ve halkın bu okullara rağbet etmesi İslamcıların bu beklentiye girmelerinde oldukça etkili olmuştur. Öğrenci olayları ile ilgili dergide gündeme getirilen bir diğer hadise de Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademisi öğrencisi Battal Mehetoğlu'nun öldürülmesi hadisesi olmuştur. Basında solcular tarafından yoğun baskı kurulması sonucu İç İşleri Bakanı'nın 16 kişinin ismini "gerici ve mürteci" olarak takdim etmesi tepkiyle karşılanmıştır. Bu olayda hızlı bir şekilde 16 kişinin isminin bulunmasına rağmen aynı yıl solcular tarafından kaçırılıp çeşitli işkencelere maruz bırakılan Mustafa Avşaroğlu'na işkence edenlerin bulunamadığı hatırlatılarak devlet yetkilileri solcuların baskısına boyun eğdiği için eleştirilmiştir (Kabaklı, 1969: 28). Yazının yer aldığı 45.sayının "Haberler" köşesinde Battal Mehetoğlu'nun öldürülmesinden sonra Yıldız Teknik Okulunda bazı kişilerin okulun mescidine saldırdığı, Kur'an-ı Kerimleri ayaklar altına aldığı ve "Burada Müslümana hayat hakkı tanımayacağız." şeklinde sloganlar attığı iddia edilmektedir. Milleti Müslüman olan bir ülkede yapılan bu saldırı utanç verici bir olay olarak değerlendirilmiştir. Dergide dikkat çeken bir başka cinayet de İmam-Hatip mezunlarından Metin Yüksel'in öldürülmesidir. 23 Şubat 1979 tarihinde vurularak öldürülen Metin Yüksel, Akıncılar adlı İslami gençlik yapılanmasında da yöneticilik yapmıştır. Onun öldürülmesini yukarıda bahsedilen cinayetlerden ayrı kılan husus ise cinayetin faillerinin milliyetçi

kesimden olmasıdır. Bu nedenle Tohum dergisinde milliyetçi cenaha karşı duyulan büyük bir hayal kırıklığı göze çarpmaktadır. Çünkü solculara karşı verilen mücadelede İslamcı gençlerle milliyetçi gençlerin beraber hareket ettiği bilinmektedir. Bu beraberliğin ardından böyle bir hadise yaşanmış olması Tohum dergisinde imanlı gençliği bölme girişimi olarak değerlendirilmiştir (Metin Yüksel'i Kaybettik, 1979: 15). Yaşanan bütün bu hadiseler 1980 Askeri Darbesi'ne kadar sürecek olan öğrenci olaylarının Türkiye'de ne kadar etkili olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Zira Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından gerçekleştirilen askeri darbenin en önemli gerekçelerinden birisi olarak eğitim kurumlarında yaşanan çatışmalar gösterilmiştir.

Tohum dergisinde İmam-Hatip Okullarının isminin geçtiği bir başka hadise de Türkiye'nin önde gelen iş adamlarından Vehbi Koç'un İmam-Hatip öğrencilerine 1.500 kişilik iftar yemeği vermesi sebebiyle yaşanmıştır. Bu iftar yemeğinin solcu yazarları rahatsız ettiği ifade edilmiştir. Halbuki aynı yazarlara Divan Otelinde kokteyl verilmesi durumunda Vehbi Koç'un göklere çıkartılacağı belirtilmektedir (Işıklı, 1965: 37). Burada Tohum dergisinde sıklıkla kullanılan argümanlardan biri olan basın-yayın faaliyetlerinde solcuların güçlü olduğu argümanına dikkat çekilmiştir. Bu argümana dikkat çekilen bir başka yazı da derginin 7.sayısında göze çarpmaktadır. Berthold Brecht adlı sanatçının "Sezuan'ın İyi İnsanı" adlı oyununun İmam-Hatipler tarafından protesto edilmesi üzerine bazı gazetelerin İmam-Hatip aleyhtarlığı yapması nedeniyle İstanbul İmam-Hatip Okulu Mezunları Cemiyeti Yönetim Kurulu adına dergide bildiri yayımlanmıştır. Yayımlanan bildiride Türkiye'deki solcuların Türk toplumunu insanlığın en ilkel devrine götürmek istediğinden bahsedilmektedir. Bildiride ayrıca solcuların gazetelerinde İmam-Hatiplerin Brecht'in oyununu protesto etmesini gündeme getirmesi üzerine Türk aydınları bahsi geçen eserini okuyup düşüncelerini kamuoyuna açıklamaya davet edilmiştir (Bildiri, 1964: 24). Burada Türk aydınlarının göreve çağrılması İmam-Hatipler üzerindeki baskıyı göstermektedir. Türk aydınları solcuların tazyiklerine karşı tarafsız bir hakem rolüne büründürülmüş, aydınlardan olayda kimin haklı olduğunun ortaya çıkartılması istenmiştir.

3.2.3. Meşrulaştırma Çabaları

Tohum dergisinde İmam-Hatip Okullarının bölgesel, ulusal ve uluslararası alandaki başarılarından söz edilerek bu okulları kamuoyunda meşrulaştırmak amaçlanmıştır. Zira bu yıllarda İmam-Hatip Okullarının sayılarının hızla artmasına karşılık hala bu okullara şüpheyile yaklaşan kişi veya kurumların var olduğu bilinmektedir. İmam-Hatip Okullarının başarılarından söz edilerek bu şüphelerin giderilmesi ve aynı zamanda bu okulların kamuoyuna daha iyi tanıtılması amaçlanmıştır.

Tohum dergisinde kısıtlı imkanlar ile eğitim-öğretim faaliyetlerine devam ettiği belirtilen İmam-Hatip Okullarının bu kısıtlı imkanlara rağmen mesleki, sportif, kültürel ve sanatsal alanlarda birçok başarı kazandığı ifade edilmektedir. Elde edilen bu başarıların okullara olan teveccühün artmasında etkili olduğu belirtilmektedir. Özellikle mesleki başarılar bu okulların kurulma amacı olan “Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu aydın din adamlarını yetiştirmek” yolunda doğru adımlar atıldığını göstermektedir. Dönemin Adapazarı İmam Hatip Okulu Müdürü Fahrettin Kovancı kendisiyle yapılan röportajda müftülük tarafından belirlenen bir camide öğrencilerin öğretmenleri nezaretinde Cuma namazı kıldırıp halka vaaz ettiğini, hutbe okuyup müezzinlik yaptığını ifade etmektedir (Günel, 1968: 23). Kayseri İmam-Hatip Okulu Müdürü Ahmed Kahya özellikle Ramazan ayında okul öğrencilerinin çeşitli camilerde faaliyet gösterdiğini, yine mübarek gecelerde hususi programlar düzenlendiklerini bildirmektedir (Özgönüller, 1971: 31). İmam-Hatip Okullarının mesleki başarılar yanında spor alanlarında da çeşitli başarılar kazandığı göze çarpmaktadır. Ankara İmam-Hatip Okulunun liseler arası 33.Atatürk Kros Müsabakalarında Türkiye şampiyonu, grekoromen güreşte de Ankara şampiyonu olduğu; ayrıca bu okulun öğrencilerinden Üzeyir Yüce’nin Almanya Enternasyonal Koşu Yarışmasını 4.bitirdiği vurgulanmaktadır. Yine aynı okul öğrencilerinden Ali Demirel’in cirit atmada gençler Türkiye şampiyonu olduğu bildirilmektedir (Demirci, 1969: 21). Derginin 41.sayısında İstanbul İmam-Hatip Okulu öğrencisi Hızır Sarı’nın Cumhurbaşkanlığı Güreş Müsabakalarında 48 kiloda Türkiye Gençler Şampiyonu olduğu haberi yer almaktadır. Uşak İmam-Hatip Okulu Müdürü M. Salim Gök kendisiyle yapılan röportajda 3 bin metre koşusunda birinciliğin daima okulunda kaldığını, yine voleybolda birinci olduklarını dile getirmiştir (Özkul, 1970:

33). Kültürel ve sanatsal alanda kazanılan başarılarda ise çok dikkat çekici bir haber göze çarpmaktadır. Derginin 75.sayısında Türkiye Cumhuriyeti 12. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve arkadaşları Ali Kul ile mer zdemir'den kurulu İstanbul İmam-Hatip ekibinin MTTB'nin düzenlemiş olduğu Liselerarası şiir Okuma Yarışmasında birinci olduğu haberi yer almaktadır (İstanbul İmam-Hatip Okulu, 1973: 38). Yine derginin 70. sayısının "Haberler" köşesinde İstanbul İmam-Hatip Okulunun Yeşilay Gençlik Teşkilatı tarafından düzenlenen Münazara Turnuvasında Haydarpaşa Sanat Enstitüsünü yenerek şampiyon olduğu haberi dikkat çekmektedir. Aynı köşede yer alan bir başka haberde de 18 Mayıs 1972 günü İstanbul İmam-Hatip Okulunda resim ve el işi sergisi açıldığı, bu serginin İmam-Hatip Okullarında açılan ilk resim ve el işleri sergisi olduğu haberi yer almaktadır (İstanbul İmam-Hatip Okulunda, 1972: 34). Mardin İmam-Hatip Okulu ğrencileri ise Hz. Ömer'in Adaleti adlı piyesi şehir merkezinde ve bazı kazalarda sergileyerek halkın teveccühünü kazanmıştır (Güler, 1969: 33). Yukarıda verilen rnekler İmam-Hatip Okullarının bölgesel ve ulusal çapta başarılı çalışmalara imza attıklarını göstermektedir. Bazı çevreler tarafından İmam-Hatip Okullarının meşruiyetinin tartışıldığı bir ortamda bu başarılı çalışmaların yürütülmesi şüphesiz İmam-Hatip Okullarını savunan kişi veya grupların elini güçlendirmiştir.

4. SONUÇ

Bu çalışma 1963 yılında İstanbul İmam-Hatip Okulu Mezunları Cemiyeti tarafından çıkarılmaya başlanan Tohum dergisinin İslamcılık düşüncesi içinde nereye konumlandığını irdelemektedir. Yapılan araştırmalar derginin yayımlandığı yılların (1963-1980) genel bir panoramasını İmam-Hatip camiasının içinden bir ses olarak duyurması sebebiyle İslamcılık düşüncesi içinde özgül bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Bununla beraber dergide tartışılan konuların İslamcılık literatürüne önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Ayrıca Tohum dergisinde dönemin İslamcılarında göze çarpan en önemli niteliklerden olan ümmetçi çizgiyi ve antikomünist duruşu görmek mümkündür. Dergide yayımlanan yazıların genel olarak akademik olmaktan uzak, gündelik bir üslupla kaleme alındığı dikkat çekmektedir. Necip Fazıl Kısakürek, Peyami Safa, Nihat Sami Banarlı, Sezai Karakoç, Kadir Mısıroğlu, Yavuz Bülent Bakiler, Nurettin Topçu, Hayrettin Karaman, Abdürrahim Karakoç, Nuri Pakdil, Ali Rıza Demircan, Cahit Zarifoğlu, Ahmet Kabaklı, Arif Nihat Asya gibi kamuoyunda alanında öne çıkan isimlerin yazılarının da dergide yer aldığı belirtilmelidir.

Tohum dergisinde İslamcılık literatüründe önemli sayılan temalar etrafında çeşitli tartışmaların yürütüldüğü dikkat çekmektedir. Bu tartışmalarda İslam'ın diğer ideolojilerden ve diğer dinlerden üstün olan yönlerine dikkat çekilmiştir. Bu üstünlükler İslam'ın adaleti sağlamak konusunda koymuş olduğu hassas denge, devletin kutsal olup hayatın birçok alanını düzenleyerek kaosa engel olan bir yapıda dizayn edilmesi, istişare mekanizmasına önem vermesi, dünya ve ahiret dengesini sağlaması gibi ilkelerden oluşmaktadır. Bunun yanında kadının İslam'dan önce hor görülmesine karşılık İslam dininde kadına verilen yüksek değer, onun anneliğinin kutsanması, mirastan pay alması gibi durumlara da sıklıkla vurgu yapılmıştır. Yine iktisadi anlamda İslam'ın koymuş olduğu prensiplere değinilerek diğer ideolojilere karşı İslam'ın üstün olan bir diğer yönüne dikkat çekilmiştir. Bu prensiplerden bazıları şunlardır: faiz yasağı, rüşvet yasağı, özel mülkiyet hakkına saygı duyulması, stokçuluğun yasaklanması, zekat ve sadaka uygulamaları ile yoksulların korunması. İslam'ın bu ilkelerine karşılık diğer ideolojilerde ise toplumdaki ekonomik dengenin bir türlü sağlanamadığı belirtilmektedir. Kapitalizmde bireyin fazla kutsanması,

faizin serbest olması ve akabinde zengin fakir arasındaki dengenin bozulması; komünizmde ise devletin birey karşısında gereğinden fazla yüceltilmesi, özel mülkiyetin engellenmesi, emeğin değersizleşmesi gibi durumlar eleştirilmiştir.

Tohum dergisinde İslam'ın yukarıda sayılan üstünlüklerinin dile getirilmesinin yanında bilhassa Batı Medeniyetine karşı ayrı bir meydan okuma göze çarpmaktadır. Bu yönüyle derginin İslamcılığın ortaya çıkış misyonuyla paralel bir duruş sergilediği söylenebilmektedir. Daha önceki İslamcılar tarafından sıklıkla tekrarlanan Batı eksenli birçok tartışma Tohum dergisinde de yinelenmiştir. Mesela dergide yayımlanan birçok yazıda Batı'nın sahip olduğu zenginlikleri ve elde ettiği kazanımları İslam'a borçlu olduğu ifade edilmiştir. Rönesans ve reform hareketlerinin başlangıcında Batılı bilim adamlarının İslam bilim adamlarından etkilendiği, onların eserlerinden faydalandığı belirtilmektedir. Batı'nın kendisini geliştirmesine karşılık Müslümanların geride kalması ise sebepleriyle birlikte irdelenmiştir. Buna göre İslami ilkelerden taviz verilmesi Müslüman devletlerin geride kalmasına en büyük gerekçe olarak sunulmuştur. Dergide Müslümanlara yöneltlen bir başka eleştiri de Batı taklitçiliği ile ilgilidir. Batı'nın İslam dinine uymayan yönlerinin alınıp uygulanmasına karşı çıkılmıştır. Bu noktada en çarpıcı örnek olarak yılbaşı kutlamaları sunulmuştur. Dergide yayımlanan birçok yazıda bu kutlamaların İslam dinine uygun olmadığı belirtilerek bu kutlamaları yapan Müslümanlara sitem edilmiştir. Ülkede yaşayan azınlıklara tanınan hakların Müslüman vatandaşlara tanınmadığı konusunda ise devlet yöneticilerine sitem edildiği görülmektedir. Buna göre azınlıkların rahatlıkla dini yayınlar neşredebildiği, ibadetlerini ve ayinlerini yerine getirebildiği belirtilerek buna karşın Müslümanlara ise bu konularda zorluklar çıkarıldığı vurgulanmaktadır. Anadolu'da yer alan Yunan, Roma ve Hristiyanlara Medeniyetine ait eserlere sahip çıkılırken Türk milli tarihini yansıtan eserlere gerekli özenin gösterilmediği iddia edilmektedir. Daha önceki yıllarda yayımlanan İslami yayınlarda olduğu gibi Tohum dergisinde de Yahudi antipatisi göze çarpmaktadır. Yahudilerin sahip olduğu ekonomik gücü kötü emeller peşinde kullandığı vurgulanarak Siyonizm tehlikesine karşın uyarılar yapılmıştır.

1960'lı yıllarda gerçekleşen solun yükselişi bütün İslamcı camiada olduğu gibi Tohum dergisinde de tedirginlik yaratmıştır. Bu yüzden derginin özellikle ilk sayılarında yoğun bir antikomünizm söylemi göze çarpmaktadır. Komünizm değişik

yönleriyle ele alınmış, zararları konusunda okuyucular uyarılmış, milli varlığa en büyük tehdit olarak sunulmuştur. Komünizme karşı bu denli şiddetli tepki gösterilmesinin nedeni olarak ise manevi değerlere düşman olması, işçiyi ezmesi, mülkiyet hakkını yok sayması, aristokrat bir zümre yaratması, bireyi devlet karşısında ezdirmesi, basını ve güzel sanatları idealleri uğruna bir araç olarak kullanması gibi sebepler sıralanmıştır. Tohum dergisinde kullanılan bu antikomünist üslup 1960'lı yıllarda ve 1970'li yıllarda İslamcı söyleme hakim olan unsurları göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu noktada dikkat çeken bir husus da komünizme karşı yürütülen mücadelenin İslamcılar milliyetçiliğe yakınlaştırmasıdır. Komünizmle mücadele sürecinde milliyetçilik İslamcılar için adeta sığınılacak bir kale işlevi görmüştür. Tohum dergisinde de bu durumu destekleyen verilerin mevcut olduğu göze çarpmaktadır. Dergide milliyetçi derneklerin bildiriler yayınlaması, milliyetçi duruşuyla bilinen bazı yazarların yazılarına yer verilmesi, yayımlanan bazı yazılarda Türk-İslam sentezi fikrinin işlenmesi, zaman zaman Türk tarihinden kesitler sunulması komünizme karşı milliyetçilik ile kurulan yakınlaşmayı göstermektedir. Bu noktada milliyetçilikle kurulan yakınlaşmanın Türkiye İslamcılığının kendine has dinamiklerinden biri olduğu da eklenmelidir.

Tohum dergisinin en karakteristik özelliklerinden biri de tarihi konulara oldukça fazla ilgi duymuş olmasıdır. Dergide özellikle Osmanlı ve Selçuklu tarihinden birçok örnek sunulması İslamcıların yaslandığı tarihi arka planı göstermesi bakımından da önem taşımaktadır. Derginin bazı sayılarının özel tarih temalı olarak hazırlanmış olması (3 defa Fetih Özel Sayısı, Malazgirt Özel Sayısı, Cumhuriyet Özel Sayısı) Tohum dergisinde bu temaya verilen değeri göstermektedir. Zira Batı'ya meydan okumanın bir başka boyutunu içeren şanlı tarih vurgusu ile İslamcılar Batı karşısında psikolojik üstünlüğü ele geçirme uğraşı içinde olmuştur. Dergide özellikle Mayıs sayılarında İstanbul'un Fethi'ne geniş yer ayrılmıştır. Yine Mayıs sayılarında İslamcılar için önemli bir gündemi teşkil eden Ayasofya'nın işlendiği görülmektedir. Ayasofya'nın 1930'lu yıllarda müzeye çevrilmesi büyük bir yanlış olarak değerlendirilmiş, İstanbul'un Fethi'ni simgelediğinden dolayı yeniden cami yapılması için yetkililere sık sık çağrıda bulunulmuştur. Osmanlı ve Selçuklu tarihine duyulan bu yakın ilgiyi Cumhuriyet Dönemi için söylemek ise mümkün görünmemektedir. Bunda Tek Parti Dönemi'nde İslamcılara karşı atılan adımlar ve

yürütülen mücadeleler etkili olmuştur. Harf inkılabı gibi keskin reformlar sert bir şekilde eleştirilmiş, bu reformların Müslümanların maziden kopmasına sebep olduğu vurgulanmıştır.

Tohum dergisi Türkiye’de 1960’lı yıllarda ve 1970’li yıllarda yaşanan siyasi gelişmeleri satırlarına taşımıştır. Bu nedenle dönemi analiz etmek isteyen araştırmacılar için önemli bir kaynak değeri taşımaktadır. Bu durum ayrıca İslamcıların Türkiye’nin iç ve dış meselelerini yakından takip ettiğini göstermesi bakımından da önemlidir. Bunun yanında 1960’lı ve 1970’li yıllarda yaşanan bazı önemli gelişmelerin dergide yer almadığı tespit edilmiştir. Özellikle İslamcılar için yeni bir dönemin başlangıcını temsil eden Milli Nizam Partisinin kurulması ve yapmış olduğu çalışmalar, akabinde Milli Selamet Partisinin faaliyetleri dergide yer bulmamıştır. Milli Görüş camiasının lideri Necmettin Erbakan’ın ismi de dergide zikredilmemiştir. Bu tespit İmam-Hatip camiasının Milli Görüş Hareketi ile ilişkisini sorgulayacak çalışmalar için kayda değer bir nitelik taşımaktadır. Yine dergide bu yılların siyasette önemli bir figürü olan Türk Silahlı Kuvvetlerinden söz edilmemesi dikkat çekmektedir. Ülkede yaşanan başka siyasi hadiselerle değinilip yorum yapılırken TSK’nin adının geçtiği eylemlere değinilmemesi yine bu alanda yapılacak çalışmalar için kayda değer bir veri olarak öne çıkmaktadır.

Tohum dergisinin yayımlanmış olduğu yıllarda Türkiye’de yaşanan olayların yanında İslam dünyasında yaşanan olaylara da ilgi gösterdiği görülmektedir. Dergide özellikle Filistin Meselesi ön planda tutulmuş, Müslümanların ilk kiblesi olmasından ötürü Mescid-i Aksa ile ilgili sık sık yazılar yayımlanmıştır. Yahudilerin bu bölgede yaptığı faaliyetler işgal olarak değerlendirilmiş, bölgenin Osmanlı Devleti’nin çekilmesinin ardından huzura kavuşamadığı ifade edilmiştir. Dergide ön planda tutulan bir başka İslam ülkesi de Kıbrıs olmuştur. Kıbrıslı Müslümanların adadaki haklarına vurgu yapılmış, Rumların adadaki işgal girişimleri protesto edilmiştir. Adada yaşanan gelişmelere müdahil olma konusunda Türk hükümetine daha aktif bir mücadele çağrısı yapılmıştır. Ayrıca diğer İslam ülkelerinden olan Afganistan, Cezayir, Doğu Türkistan gibi coğrafyalardan çeşitli haberlerin de dergide yer aldığı göze görülmektedir. Yayımlanan bu yazılarda Türkiye’nin İslam ülkeleri içindeki ağırlığına ve tarihi misyonuna vurgu yapılarak İslam ülkelerinde yaşanan gelişmelerde bu ülkeleri daha fazla koruyacak bir rol izlemesi gerektiği ifade

edilmektedir. Yapılan bu çağrı Tohum dergisinin ümmetçi duruşunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu duruşu göstermesi bakımından bir diğer örnek de bu yıllarda çeşitli İslam ülkelerinde toplanan İslam Kongrelerine dergide gösterilen ilgidir. Bu kongrelerde alınan birlik ve beraberlik temalı kararlar Tohum dergisinde heyecanla karşılanmıştır.

1960'lı yıllarda Türkiye İslamcılığını etkileyen çeviri hareketlerinin Tohum dergisinde de karşılık bulduğu görülmektedir. Mevdudi, Meryem Cemile, Muhammed Hamidullah, Muhammed İkbal, Seyyid Kutub gibi İslamcı camianın küresel ölçekte karşılığı olan isimlerinin eserlerinden bölümler okuyuculara aktarılmıştır. Çevrilen bu bölümlerde siyaset kurumu ile ilgili birçok fikrin yansıtılması, özellikle bu tema etrafında oluşturulmuş yazıların tercih edilmesi İslamcıların siyasete olan ilgilerini göstermesi bakımından oldukça önem taşımaktadır.

Tohum dergisinin en önemli karakteristik özelliği derginin açık bir şekilde İmam-Hatip Okullarının sözcülüğünü yapmış olmasıdır. Bu sözcülüğü yaparken dergide teknik-pedagojik ve politik bir söylem benimsendiği görülmektedir. Okulların karşılaştığı çeşitli problemlerin dergi aracılığıyla kamuoyuna yansıtıldığı, yetkililere bu konularla ilgili uyarılar yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu sorunları daha çok İmam-Hatip Okullarının ve Yüksek İslam Enstitülerinin maddi sıkıntıları, bina sorunları, müfredat ile ilgili problemler vs. oluşturmaktadır. Dergide İmam-Hatip Okullarının vereceği dini ağırlıklı eğitim sayesinde toplumdaki sıkıntıların çözüleceği görüşü hakimdir. Zira toplumdaki sıkıntıların kökeninde maneviyatsızlık olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden İslamcılar nezdinde İmam-Hatip Okulları büyük bir umudu temsil etmekte olup eğitim sisteminin göz bebeği konumundadır. Burada din eğitiminin politik işlevine vurgu yapılması derginin karakteristik özelliğini yansıtması bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca Tohum dergisinin döneminin siyasal havasından oldukça fazla etkilendiği ve politik bir mücadele içine girdiği dikkat çekmektedir. Özellikle İmam-Hatip Okullarına yönelen tehditlere karşı büyük bir savunma refleksi gösterilmiştir. Örneğin İmam-Hatiplerin orta kısmının kapatılması gündeme geldiğinde dergide dönemin üst düzey yöneticilerine yönelik bildiriler yayımlandığı ve konuyla ilgili birçok haber yapıldığı dikkat çekmektedir. İmam-Hatip Okullarının savunmak için ortaya konan refleksin yalnızca dönemin üst

düzeş yöneticilerine değil; TRT, TÖS, TÖB-DER gibi kuruluşlara karşı da sergilendiği hatırlatılmalıdır. Ayrıca bazı kişi ve kuruluşların İmam-Hatip Okullarını destekleyen tutum ve davranışlarının da yine dergi aracılığıyla kamuoyuna yansıtıldığı görölmektedir. Dergide İmam-Hatip Okullarının bölgesel, ulusal ve uluslararası alanda kazandığı başarıların bolca işlendiği dikkat çekmektedir. Bu sayede okullara rağbetin artması ve bu okulların kamuoyunda meşrulaştırılması hedeflenmiştir.

Yapılan çalışma kapsamında Tohum dergisinin İslamcı düşünce içinde nerede konumlandırılacağı irdelenmiş, İslamcılık ideolojisi ile ilişkilendirilebilecek temalar kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Yapılan çalışmanın alanda önemli bir boşluğu dolduracağı düşünölmektedir. Bununla birlikte daha kapsamlı ve doyurucu sonuçlara ulaşabilmek adına konuyla ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacılara aşağıda bazı öneriler sunulmuştur.

Öneriler

- Tohum dergisinin 1980 yılından sonra yayımlanan sayıları incelenerek yapılan çalışmayı tamamlayıcı nitelikte yayınlar yapılabilir.
- 1960'lı ve 1970'li yıllarda İmam-Hatip camiası tarafından çıkartılan İslam'ın İlk Emri Oku, İslam Medeniyeti gibi dergiler İslamcılık bağlamında incelenerek daha kapsamlı bir çalışma yapılabilir.
- Özellikle 1970'li yılların siyasi hayatında önemli bir yere sahip olan ancak Tohum dergisinde yer verilmeyen Milli Görüş Hareketinin İmam-Hatip Okulları ile ilişkisini ele alacak bir çalışma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, F. & Uslu, H.F. (2016). Siyaset Sosyolojisi (1. baskı). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ayhan, H. (2004). Türkiye’de Din Eğitimi (2. basım). Dem Yayınları.
- Ahmad, F. (2006). Modern Türkiye’nin Oluşumu (5. baskı). Kaynak Yayınları.
- Akdeniz, S. (1970). Yılbaşı, Müslümanlık, Laiklik, İçki. Tohum Dergisi, 57, 5.
- Akgemci, İ. (1970a). Batı ve Batılı. Tohum Dergisi, 47, 8.
- Akgemci, İ. (1970b). Çağımızın Hali. Tohum Dergisi, 49, 10.
- Akın, M. H. (2018). İslamcılığın Fetret Devri, Büyük Doğu Dergisi ve Necip Fazıl Kısakürek. L. Sunar (Ed.), “İslam’ı Uyandırmak” Çok Partili Yaşama Geçilirken İslamcı Düşünce ve Dergiler (c.2, s.103-120). İlmî Etüdler Derneği.
- Akpınar, M. (2012). Emperyalizmle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak 2. Abdülhamid’in İslam Birliği Siyaseti. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 36(2), 79-119.
- Aksoy, H. (1972). Dünya’da ve Türkiye’de Din Eğitimi 1. Tohum Dergisi, 71, 18-19.
- Aktaş, C. (2007). Bir Hayat Tarzı Eleştirisi: İslamcılık (1. basım). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aktay, Y. (2014). Halife Sonrası Şartlarda İslamcılığın Öz-Diyar Algısı. T. Bora, M. Gültekingil (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık (c.6, s.68-71). İletişim Yayınları.
- Albayrak, S. (1970). İktisadi Meselelerimiz. Tohum Dergisi, 46, 7.
- Alpaslan, Y. (1970). Maraş İmam-Hatip Okulu. Tohum Dergisi, 46, 29.
- Altun, F. (2014). M. Şemseddin Günaltay. T. Bora, M. Gültekingil (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık (c.6, s. 160-177). İletişim Yayınları.
- Arabacı, C. (2014). Eşref Edib Fergan ve Sebilürreşad Üzerine. T. Bora, M. Gültekingil (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık (c.6, s. 96-128). İletişim Yayınları.
- Arık, R. O. (1965). Köy Kadını. Tohum Dergisi, 18, 5.
- Arıkan, S. (1964a). Ankara Milliyetçi Öğretmenler Derneğinin Bildirisi. Tohum Dergisi, 9, 16.

- Arkan, S. (1964b). Milliyetçi Öğretmenler Derneğinin Bildirisi. Tohum Dergisi, 15, 18.
- Arslantürk, Ş. Z. (1972). Din, İlim ve İleri-Geri Meselesi. Tohum Dergisi, 73, 13.
- Arvasi, A. (1963). Asrımızın İstirabı. Tohum Dergisi, 2, 4.
- Aslantürk, Z. (1973). Din, İlim ve İleri-Geri Meselesi. Tohum Dergisi, 75, 13.
- Ateşoğlu, M. (1964). Türk Hamaset Ruhu. Tohum Dergisi, 12, 12.
- Atılğan, G. (2015). 1950-1960 Tarımsal Kapitalizmin Sancağında. G. Atılğan, C. Saraçoğlu, A. Uslu (Ed.), Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat (s.387-514). Yordam Kitap.
- Ayasbeyoğlu, N. (1964). İmam-Hatip-Tohum. Tohum Dergisi, 11, 8.
- Ayaşlı, M. (1968). Filistin’de Oynanan Büyük Facia. Tohum Dergisi, 34, 10.
- Ayaşlı, M. (1969). Filistin’de Oynanan Büyük Facia. Tohum Dergisi, 36, 6.
- Aydın, M. A. (1969). Yılbaşı. Tohum Dergisi, 37, 14.
- Aydın, M. A. (1970). Bir Namazlık Saltanat. Tohum Dergisi, 55, 10.
- Aytekin, K. (1968a). Üniversite Hakkımız. Tohum Dergisi, 34, 22.
- Aytekin, K. (1968b). Günah Kimin. Tohum Dergisi, 35, 11.
- Aytekin, K. (1969). Buhranın Sebepleri. Tohum Dergisi, 41, 11.
- Aytekin, K. (1978). Her Mayıs Böyledir İşte. Tohum Dergisi, 106, 4.
- Aytekin, K. (1979). İslam Aleminde Kamuoyu Meselesi. Tohum Dergisi, 114-115, 5.
- Aytepe, M. (2016). Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), 169-200.
- Baki, M. C. (1969). Isparta Kız İmam-Hatip Okulu Temeli Atıldı. Tohum Dergisi, 40, 24.
- Balcı, A. (2018). Türkiye Dış Politikası (3. baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Baltacı, C. (1970a). Son Olaylar ve Maarifimiz. Tohum Dergisi, 46, 18.
- Baltacı, C. (1970b). Yükseköğretimin Problemleri. Tohum Dergisi, 47, 21-22.
- Baltacı, C. (1970c). Kısa Bir Mukayese. Tohum Dergisi, 48, 11-13.
- Banarlı, N. S. (1965). Bir Terkibin Kıymeti. Tohum Dergisi, 22, 3.

- Baş, F. (1977). Kadınlarımız. Tohum Dergisi, 103, 37.
- Başgil, A. F. (1968). İlim ve Din Mücadelesi. Tohum Dergisi, 34, 14-15.
- Başlarken. (1963). Başlarken. Tohum Dergisi, 1, 2.
- Bayraklı, B. (1970). Gençlik Meselesi. Tohum Dergisi, 55, 21.
- Belli, A. (1967). İslam Devlet Dinidir. Tohum Dergisi, 30, 5.
- Beşoğlu, İ. (1978). Kazandığımız Değerler. Tohum Dergisi, 107, 35.
- Bildiri. (1963). Bildiri. Tohum Dergisi, 1, 20.
- Bildiri. (1964a). Bildiri. Tohum Dergisi, 7, 24.
- Bildiri. (1964b). Bildiri. Tohum Dergisi, 5, 29.
- Bildiri. (1965). Bildiri. Tohum Dergisi, 23, 15.
- Bildiri. (1969). Bildiri, Tohum Dergisi, 43, 34.
- Bilge, M. (1965). Avrupa’da İslam Merkezleri: Manchester. Tohum Dergisi, 20, 33.
- Birgöl, M. (1975). İmam-Hatip Liselerinin Cemiyetimizdeki Yeri ve Bugünkü Durumu. Tohum Dergisi, 87, 7,11.
- Bulaç, A. (2014). İslam’ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli. T. Bora, M. Gültekinil (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık (c.6, s.48-67). İletişim Yayınları.
- Can, A. (1967). İslam’ın Emrinde Sinema. Tohum Dergisi, 32, 27.
- Cem, S. (1967). Dünya Dini İslam. Tohum Dergisi, 30, 16.
- Cemile, M. (1963). Arap Milliyetçiliği (K. Kuşçu, Çev.). Tohum Dergisi, 2, 29.
- Cemile, M. (1975). İslam’ın Çağdaş İnsana Çağrısı. (H.Altıntaş, Çev.). Tohum Dergisi,89, 5-8-9.
- Cenan, M. (1964). Sanat ve Komünizm. Tohum Dergisi, 8, 23.
- Coşar, M. (1969). Samsun İmam-Hatip Okulu. Tohum Dergisi, 40, 19.
- Cumalıoğlu, F. (1963a). Komünizm. Tohum Dergisi, 1, 4-5.
- Cumalıoğlu, F. (1963b). Komünizm. Tohum Dergisi, 2, 8.
- Cumalıoğlu, F. (1963c). Komünizm. Tohum Dergisi, 3, 8.
- Cumalıoğlu, F. (1964). Komünizm. Tohum Dergisi, 4, 24.

- Çakır, R. (2014). Milli Görüş Hareketi. T. Bora, M. Gültekingil (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık (c.6, s.544-575). İletişim Yayınları.
- Çakmak, A. O. (2016). Sebilürreşad ve Büyük Doğu Dergileri Üzerinden 1940-1950 Döneminde Türkiye’de İslamcılık (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Çakmaklı, Ü. (1964). İskenderun ve Nazilli Liseleri. Tohum Dergisi, 5, 30.
- Çakmaklı, Y. (1964a). Sansür Heyetinden Asıl Biz Şikayetçiyiz. Tohum Dergisi, 5, 33.
- Çakmaklı, Y. (1964b). Politik Filmler Üzerine. Tohum Dergisi, 8, 29.
- Çam, Ö. (1972a). Okul ve Eğitim. Tohum Dergisi, 67, 7.
- Çam, Ö. (1972b). Okul ve Eğitim. Tohum Dergisi, 70, 6.
- Çamdibi, V. (1965). İslam Kongresi. Tohum Dergisi, 20, 17.
- Çamdibi, M. (1966). Anadolu’da İmam Hatip Okulları Dinamizmi. Tohum Dergisi, 30.
- Çavdar, T. (2013). Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (5.baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Çekmegil, M. S. (1969a). Dünyamızın Beklediği Mefkure. Tohum Dergisi, 37, 18.
- Çekmegil, M. S. (1969b). İslamın Milliyet Anlayışı. Tohum Dergisi, 40, 13.
- Çekmegil, M. S. (1969c). İslam’ın Milliyet Anlayışı. Tohum Dergisi, 41, 22.
- Çelik, A. (2020). Soğuk Savaşın Başlarında Türkiye’de Anti-Komünizm Etkisinde Milliyetçilik ve Din. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 30(1), 399-411.
- Çıkarken. (1975). Çıkarken. Tohum Dergisi, 87, 3.
- Çınar, M. (2005). Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık (1.baskı). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Çoruh, R. (1965). Hülleci Hadisesi. Tohum Dergisi, 20, 34.
- Darendelioğlu, İ. E. (1963). Komünist ve Komünizmin Yegane Vasfı: Kan ve Yalan. Tohum Dergisi, 1, 13.
- Daryal, A. M. (1970). Toplumu Kaynaştırma Müesseseleri. Tohum Dergisi, 49, 6.
- Daryal, A. M. (1971). İmam-Hatip Okullarının Eğitimimize Getirdikleri. Tohum Dergisi, 59, 9.
- Daryal, A. M. (1972). Anlaşılamayan İslamiyet. Tohum Dergisi, 67, 12.

- Debbağoglu, İ. (1973). Vahşi Batı. Tohum Dergisi, 82, 33.
- Demir, K. (2016). Osmanlıda Dergiciliğin Doğuşu ve Gelişimi(1849-1923). Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9, 71-112.
- Demirci, E. (1964). Komünizm. Tohum Dergisi, 5, 25.
- Demircan, A. R. (1970). Hayat Nizamımız İslam'dır. Tohum Dergisi, 57, 27.
- Demircan, A. R. (1971a). Komünizm. Tohum Dergisi, 71, 24-27.
- Demircan, A. R. (1971b). İslam'da Cihad. Tohum Dergisi, 60, 21.
- Demircan, A. R. (1972a). İslam'da Kadın. Tohum Dergisi, 70, 28.
- Demircan, A. R. (1972b). İslam'da Sanayileşme. Tohum Dergisi, 74, 23.
- Demircan, A. R. (1975). Mümin Cemiyet İnsanıdır. Tohum Dergisi, 75, 22.
- Demirci, E. (1963a). Yüksek İslam Enstitüleri. Tohum Dergisi, 2, 17.
- Demirci, E. (1963b). Yüksek İslam Enstitüleri. Tohum Dergisi, 3, 26.
- Demirci, S. (1969). Ankara İmam-Hatip Okulu. Tohum Dergisi, 39, 21.
- Dikeçligil, H. (1965). Su Yüzüne Çıkan İhtimai Hastalıklarımız. Tohum Dergisi, 22, 8.
- Dikkat. (1970). Dikkat. Tohum Dergisi, 53, 3.
- Diriklik, A.S. (1971). Milli Sinema. Tohum Dergisi, 60, 24.
- Duran, B. (2014). Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı İdeolojik Konumları, Dönüşümü ve Evreleri. T. Bora, M. Gültekingil (Ed.), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık (c.6, s.129-156). İletişim Yayınları.
- El-Ensari. (1980). Afgan Müslümanlarının Direnişi ve Diğer Müslümanlardan Bekledikleri. (K.Aytekin, Çev.). Tohum Dergisi, 117, 20.
- Erkan, A. (1977). Türkiye'de İlim ve Din Münasebetleri. Tohum Dergisi, 101, 23.
- Erken, M. (2018). 1923-1960 Yılları Türkiye'de İslami Yayıncılık. L.Sunar (Ed.), "İslam'ı Uyandırmak" Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İslamcı Düşünce ve Dergiler (c.1, s.29-50). İlmi Etüdler Derneği.
- Ertan, V. (1973a). Din Duygusu. Tohum Dergisi, 76, 12.
- Ertan, V. (1973b). Cumhuriyet. Tohum Dergisi, 81, 45.
- Erünsal, İ. (1966). Kültür Emperyalizmi. Tohum Dergisi, 29, 15.

- Eryarsoy, M. B. (1973). Müminin Gayesi. Tohum Dergisi, 79, 22.
- Es-Sibai, M. (1975). İslam Hukukunda Elastikiyet ve Değişme. (M. S. Şimşek, Çev.). Tohum Dergisi, 87, 25.
- Ete, H. (2003). Modernleşme ve Muhafazakarlık Kıskaçında Türkiye’de İslamcılığın Gelişimi. Tezkire, Düşünce, Siyaset, Sosyal Bilim Dergisi, 33, 42-63.
- Evren, S. (1964). Türkiye’de Misyoner Müslüman’dan Hür. Tohum Dergisi, 10, 30.
- Fazıl, K. (1969). Daha Aksiyoner Bir Din Tefekkürü, 45, 29.
- Genelge. (1976). Genelge. Tohum Dergisi, 94, 2-3.
- Gökalp, M. (1964a). Ahlak Eğitiminin Dayandığı Gerçekler. Tohum Dergisi, 6, 8.
- Gökalp, M. (1964b). Komünistlerin Söylediklerine İnanılabilir mi? Tohum Dergisi, 11, 17.
- Güler, A. (1969). Mardin İmam-Hatip Okulu. Tohum Dergisi, 43, 33.
- Güler, S. , Baltacı C. , Karaman, M. (1968a). Milli Eğitim Bakanına Üç Teşekkülümüzün Verdiği Muhtıra. Tohum Dergisi, 33, 26.
- Güler, S. (1968b). Akif Gecesinde Açış Konuşması. Tohum Dergisi, 35, 5.
- Güler, S. (1969). Münevver Yobaz ve Aydın Mürteciler. Tohum Dergisi, 38, 3.
- Güllüpnar, F. (2020). Osmanlı-Türk Modernleşme Sürecinde Siyasal İslamcılık İdeolojisi: Kültürelci Analizlerin Ötesi ve Modernleşmenin İslamcı Yüzleri. Humanitas Dergisi, 8(16), 206-230.
- Gündüz, T. (1998). Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi (1923-1998). Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7(7), 543-557.
- Günel, F. (1968). Adapazarı İmam-Hatip Okulu. Tohum Dergisi, 35, 23.
- Günel, F. (1969). İzmit İmam-Hatip Okulu. Tohum Dergisi, 36, 29.
- Günel, F. (1976). Kapitalizm, Marksizm ve İslam 3. Tohum Dergisi, 98-99, 28.
- Güney, R. (1969). Şariat ve Hilafet. Tohum Dergisi, 37, 11.
- Heywood, A. (2017). Siyaset (Çev. B.B. Özipek) Adres Yayınları.
- Işık, E. (1972a). Din Adamı ile Yobaz. Tohum Dergisi, 68, 8.
- Işık, E. (1972b). Var Olmanın Şartı. Tohum Dergisi, 70, 10.
- Işık, E. (1972c). Vakıf. Tohum Dergisi, 72, 22-23.

- Işık, İ. (1973). Cumhuriyetin 50.Yılında “Eleştiri” Özeleştirisi. Tohum Dergisi, 81, 10.
- Işık, V. (2016). Türkiye’deki Değişimi İslamcı Dergiler Üzerinden Okumak. B.Kıran (Ed.), Toplumsal Değişim Sempozyumu (411-444). İnsan ve Medeniyet Hareketi.
- Işıklı, Y. (1965). İftar. Tohum Dergisi, 18, 37.
- İffet, A. (1963). Demokrasi ve Din. Tohum Dergisi, 3, 24.
- İffet, A. (1964). Brecht Yine Sahnede. Tohum Dergisi, 14, 34.
- İğrenç Bir Hadise. (1979). İğrenç Bir Hadise. Tohum Dergisi, 116, 3.
- İkbal, A. (1973a). Demokrasi. Tohum Dergisi, 81, 6.
- İkbal, A. (1973b). Gerçeğe Doğru, Tohum Dergisi, 79, 4.
- İkbal, A. (1974). Laik ve Demokratik. Tohum Dergisi, 84, 6.
- İmam-Hatip Lisesi Mezunlarının Dikkatine. (1978). İmam-Hatip Lisesi Mezunlarının Dikkatine. Tohum Dergisi, 108, 3.
- İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dikkatine. (1979). İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dikkatine. Tohum Dergisi, 114-115, 20.
- İmam-Hatip Okulları Kapatılıyor mu?. (1970). İmam-Hatip Okulları Kapatılıyor mu?. Tohum Dergisi, 53, 5.
- İmam-Hatip Okulları Mezunları Federasyon Kongresi. (1969). İmam-Hatip Okulları Mezunları Federasyon Kongresi. Tohum Dergisi, 44, 34.
- İmam-Hatip Okullarının Orta Kısımları Kapatılıyor. (1971). İmam-Hatip Okullarının Orta Kısımları Kapatılıyor. Tohum Dergisi, 63, 46.
- İmam- Hatip Okulu Mezunlar Cemiyetinin Bildirisi. (1969). Tohum Dergisi, 45, 33.
- İnkâr Fırtınası. (1978). İnkâr Fırtınası. Tohum Dergisi, 108, 6.
- İslam Ahlakı Okutulmalıdır. (1978). İslam Ahlakı Okutulmalıdır. Tohum Dergisi, 107, 3.
- İsmailoğlu, Y. (1972). Üç Medeniyet ve Düşündürdükleri. Tohum Dergisi, 72, 31.
- İsmailoğlu, Y. (1973a). İslam Sosyalizmi. Tohum Dergisi, 75, 18.
- İsmailoğlu, Y. (1973b). Biz ve Eğlencemiz. Tohum Dergisi, 76, 20.
- İsmailoğlu, Y. (1973c). 50.Yıla Kadar. Tohum Dergisi, 81, 27.

- İstanbul İmam-Hatip Okulu Birinci Dönemde Büyük Başarılar Kazandı. (1973). İstanbul İmam-Hatip Okulu Birinci Dönemde Büyük Başarılar Kazandı. Tohum Dergisi, 75, 38.
- İstanbul İmam-Hatip Okulunda Resim ve El İşleri Sergisi Açıldı. (1972). İstanbul İmam-Hatip Okulunda Resim ve El İşleri Sergisi Açıldı. Tohum Dergisi, 1972, 34.
- Kabaklı, A. (1969a). Kızıl Bayrak. Tohum Dergisi, 37, 8.
- Kabaklı, A. (1969b). İbret. Tohum Dergisi, 45, 28.
- Kafesoğlu, İ. (1965). İstanbul Milliyetçi Öğretmenler Birliğinin Bildirisi. Tohum Dergisi, 21, 14.
- Kahraman, A. (1969). Kimleri Memnun Etmek İstiyoruz? Tohum Dergisi, 36, 11.
- Kahvecioğlu, C. (1964). Yahudi'nin Anatomisi. Tohum Dergisi, 10, 24.
- Kandemir, M.Y. (1976). Kadın Hakları. Tohum Dergisi, 94, 23.
- Kanra, B. (2013). Türkiye'de İslam, Demokrasi ve Diyalog (1.baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kaplan, M. (1973). Aydın Din Adamı. Tohum Dergisi, 81, 23-24.
- Kara, İ. (2014). Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi 1 (2.baskı). Dergah Yayınları.
- Karabacak, A. B. (1964). Garip Bir Milliyetçilik Anlayışı. Tohum Dergisi, 14, 24.
- Karaca, M. (1978). Aziz Okuyucu. Tohum Dergisi, 106, 36.
- Karadağ, R. (1964). Türk Yunan Dostluğu. Tohum Dergisi, 12, 6.
- Karadeniz, E. (2021). 1980-2000 Arası İslamcı Dergilerde Devlet Tartışmaları (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Karakoç, S. (1964). Sitemizde Eşitlik. Tohum Dergisi, 10, 3.
- Karaman, M. N. (1969). Hasret ve Şikayet. Tohum Dergisi, 37, 9.
- Karaman, N. (1969). Yahudi Dolapları. Tohum Dergisi, 44, 16.
- Karaman, Y. V. (2020). 1990'lı Yıllarda İslamcı Dergilerde Kapitalizm Tartışmaları (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Karataş, V. (2009). İslamcılık Hakkında Bazı Mülahazalar. 1, 134-144.

- Karpat, K. (2019). İslam'ın Siyasallaşması (Çev. Şiar Yalçın) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaya, A.O. (1975a). Ayasofya'nın Bedbaht Kaderi. Tohum Dergisi, 88, 29.
- Kaya, A.O (1975b). Milli Tarih Şuuru. Tohum Dergisi, 89, 28-31.
- Kaya, A.O. (1975c). İslami Hareketin Programı. Tohum Dergisi, 92, 11.
- Kaymaz, R. (1971). Erzincan İmam-Hatip Okulu. Tohum Dergisi, 58, 32.
- Kayseri Olayları. (1969). Kayseri Olayları. Tohum Dergisi, 42, 36.
- Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü. (1965). Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü. Tohum Dergisi, 21, 36.
- Kazıcı, Z.(1970a). Misyonerlik. Tohum Dergisi, 46, 14.
- Kazıcı, Z. (1970b). Hristiyanlık ve İlim. Tohum Dergisi, 48, 18.
- Kemal, S. (1969). Asrın Yüz Kızartıcı Engizisyonu. Tohum Dergisi, 45, 31.
- Kemal, A. (1974). Sağcılık ve Ashab-ı Yemin Kavramı Üzerine. Tohum Dergisi, 84, 20.
- Keleş, F., & Turan, Y. (2023). Adil Düzen Kavramı Bağlamında Necmettin Erbakan'ın Dış Politika Anlayışı. Politik Araştırmalar Dergisi, 9(2), 35-50.
- Kılıç, M. A. (2016). İslamcı Hafızada Emek Sorunu: Türkiye'de 1980-2000 Arası İslamcı Dergilerde Sosyal Adalet Söylemi (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Kırca, C. (1969a). Giresun İmam-Hatip Okulu. Tohum Dergisi, 38, 21.
- Kırca, C. (1969b). Afyon İmam-Hatip Okulu. Tohum Dergisi, 44, 27.
- Kırca, C. (1970a). Ordu İmam-Hatip Okulu. Tohum Dergisi, 48, 34.
- Kırca, C. (1970b). Tekirdağ İmam-Hatip Okulu, 50, 34.
- Kıymetli Abonelerimize. (1967). Kıymetli Abonelerimize. Tohum Dergisi, 32, 30.
- Kirazoğlu, Ö. (1970a). Kurtuluş Yolumuz. Tohum Dergisi, 50, 10.
- Kirazoğlu, Ö. (1970b). Gençliğin Bozuluş Sebepleri. Tohum Dergisi, 48, 10.
- Koç, Y. (2018). Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde Bir Kimlik Tasavvuru: İslamcılık. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7(4), 3184-3200.
- Konrpa, M. Z. (1963). İslam Medeniyeti. Tohum Dergisi, 1, 21-22.

- Koyuncu, A. A. (2015). 1970 Sonrası Türkiye’deki İslamcılar ve Demokrasi: Şirkten Sahiplenmeye Paradigma Değişiminin İz Sürümü. *Turkish Studies Dergisi*, 10(6), 619-636.
- Köroğlu, A. (2016). Türkiye’de İslamcılık Düşüncesinin Seyrini Dergiler Üzerinden Okumak. V. Işık, A. Köroğlu, Y.E. Sezgin (Ed.), 1960-1980 Arası İslamcı Dergiler Toparlanma ve Çeşitlenme (s.5-40). Nobel Yayınları.
- Köroğlu, A. (2020). Türkiye’de İslamcı Söylemin Oluşumunda Tercümelerin Etkisi (1960-1980) (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Kunta, A. (1964). Rusya’da İslamiyet’in Gerçek Durumu. *Tohum Dergisi*, 12, 34.
- Kurtoğlu, Z. (2014). Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Siyaset. T. Bora, M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (c.6, s.201-216). İletişim Yayınları.
- Kuşçu, K. (1963). Kan Milliyeti, Dil Milliyeti, Mefkure Milliyeti. *Tohum Dergisi*, 3, 10.
- Kuşçu, K. (1965). Pasif Mukavemet. *Tohum Dergisi*, 22, 34.
- Mardin, Ş. (2013). Türkiye, İslam ve Sekülerizm (3.baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mert, N. (2014). Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış. T. Bora, M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (c.6, s.411-419). İletişim Yayınları.
- Maviş, N. (2017). Türkiye’de İslamcılığın Değişen Siyasal Dili: 1990’lı Yıllarda İslamcı Dergiler (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Meriç, C. (2010). Bu Ülke (34.baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mert, Y. (1974). Çağımızda Mücadele. *Tohum Dergisi*, 85, 35.
- Meşe, E. (2013). Türk Siyasal Yaşamında Komünizmle Mücadele Dernekleri (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Meşe, E. (2018). 1960 Öncesi İslamcı Dergilerde Antikomünizm. L.Sunar (Ed.), “İslam’ı Uyandırmak” Çok Partili Yaşama Geçilirken İslamcı Düşünce ve Dergiler (c.2, s.323-349). İlmi Etüdler Derneği.
- Metin Yüksel’i Kaybettik. (1979). Metin Yüksel’i Kaybettik. *Tohum Dergisi*, 116, 15.

- Mevdudi, E. A. (1966). İslam Devleti ve Gayesi. (V. Çamdibi, Çev.). Tohum Dergisi, 29, 6.
- Mısıroğlu, K. (1969a). Türk-Rus Münasebetlerinin Hususiyetleri. Tohum Dergisi, 40, 15.
- Mısıroğlu, K. (1969b). Şanlı Mazimizin Kapıları Ne Zaman Açılacak? Tohum Dergisi, 41, 6.
- Mısırlıoğlu, K. (1970a). Harf ve Lisan Meselesinde Direnme Borcu. Tohum Dergisi, 54, 6.
- Mısıroğlu, K. (1970b). Osmanlı Hilafeti ve Araplar. Tohum Dergisi, 57, 13.
- Milli Eğitim Bakanlığının İmam-Hatip Okullarının Orta Kısımlarını Kapatma Kararı. (1971). Milli Eğitim Bakanlığının İmam-Hatip Okullarının Orta Kısımlarını Kapatma Kararı. Tohum Dergisi, 63, 48-49.
- Muhterem Okuyucularımız. (1976). Muhterem Okuyucularımız. Tohum Dergisi, 95, 3.
- Müslüman Türk'ün Milli Remzi. (1969). Müslüman Türk'ün Milli Remzi. Tohum Dergisi, 39, 17.
- Neuman, W. L. (2014). Toplumsal Araştırma Yöntemleri 2: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar (Çev. S. Özge) Yayınodası Yayınları.
- Niçin Fetih Sayısı. (1975). Niçin Fetih Sayısı? Tohum Dergisi, 88, 3.
- Nomer, K. (1963). Anayasaya Göre Din Hürriyeti. Tohum Dergisi, 2, 11.
- Nomer, K. (1964a). Yeni Diyanet Tasarısı. Tohum Dergisi, 8, 7-8.
- Nomer, K. (1964b). Patrikhane. Tohum Dergisi, 14, 10.
- Nomer, K. (1965). Fetih Ruhunu Zedeleyen Hareketlerimiz. Tohum Dergisi, 20, 9.
- Ocak, A. Y. (2016). Türkler, Türkiye ve İslam (14.baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okçu, H. (1987). İslamcılık Üzerine. Girişim Dergisi, 20, 8-9.
- Ozan, E. D. (2015). 1970- 1980 İki Darbe Arasında Kriz Sarmalı. G. Atılğan, C. Saraçoğlu, A. Uslu (Ed.), Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat (s.657-746). Yordam Kitap.
- Öcal, M. (2011a). Türkiye'de Din Eğitimi (1.baskı). Dergah Yayınları.
- Öcal, M. (2011b). Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi (1.baskı). Dergah Yayınları.

- Öğüt, S. (1975). İslam'da Cihad. Tohum Dergisi, 88, 6.
- Önal, B. ve Acuner H.Y. (2022). Tohum Dergisi'nin Serencamı. Talim, 6(2), 112-135.
- Örenli, S. (1964). Sessiz Bir Törenden Sesler. Tohum Dergisi, 1964, 28.
- Örs, H. B. (2018). İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak (10.baskı). H. B. Hekimoğlu Örs (Ed.), 19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler (s.3-45). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özçelik, A. S. (1967). İslam'da Devlet Müessesesinin İnkışafı. Tohum Dergisi, 32, 7.
- Özdalga, E. (2013). İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif (Çev. G.Türkoğlu) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, N. (2021). Fedai Dergisi Çerçevesinde Millilik ve İslam (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Özdemir, E. G. (2022). Türkiye'deki İslamcı Dergilerde İhvan-ı Müslimin Hareketinin Algılanış Biçimleri (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Özgönüller, A. (1971). Kayseri İmam-Hatip Okulu. Tohum Dergisi, 59, 31.
- Özkul, A. (1970). Uşak İmam-Hatip Okulu. Tohum Dergisi, 51, 33.
- Öztan, G. G. (2011). Ezeli Düşman ile Hesaplaşmak: Türk Sağında "Moskof" İmgesi. Toplum ve Bilim Dergisi. 121, 79-99.
- Öztop, Ö. (1969). Gaye ve Biz. Tohum Dergisi, 43, 6.
- Öztürk, A. H. (1966). İslam Birliği. Tohum Dergisi, 27, 24.
- Razdan. (1965). Kızıl Çin'de İslamiyet. Tohum Dergisi. 19, 15.
- Sadoğlu, H. ve Okutan, M. Ç. (2008). 1960'larda Türkiye'de Din, Siyaset ve Demokrasi: Muhafazakarlıktan İslamcılığa. Demokrasi Platformu Dergisi, 4(14), 87-102.
- Safa, P. (1964a). Modern Türk Kızı 1. Tohum Dergisi, 8, 13.
- Safa, P. (1964b). Modern Türk Kızı. Tohum Dergisi, 11, 14.
- Sağiroğlu, E. (1969). Türkiye'de İslami İlimlerin İnkışafı İçin Metodumuz Ne Olmalıdır? Tohum Dergisi, 43, 8.
- Sala, B. (2019). İslamcılar ve Tarih: Tohum Dergisi Örneği (1963-1980). Tezkire: Eleştirel Sosyoloji Çalışmaları Dergisi, 67, 61-74.
- Salalı, S. S. (1970). Milli Tarih Zaafı. Tohum Dergisi, 52, 23.

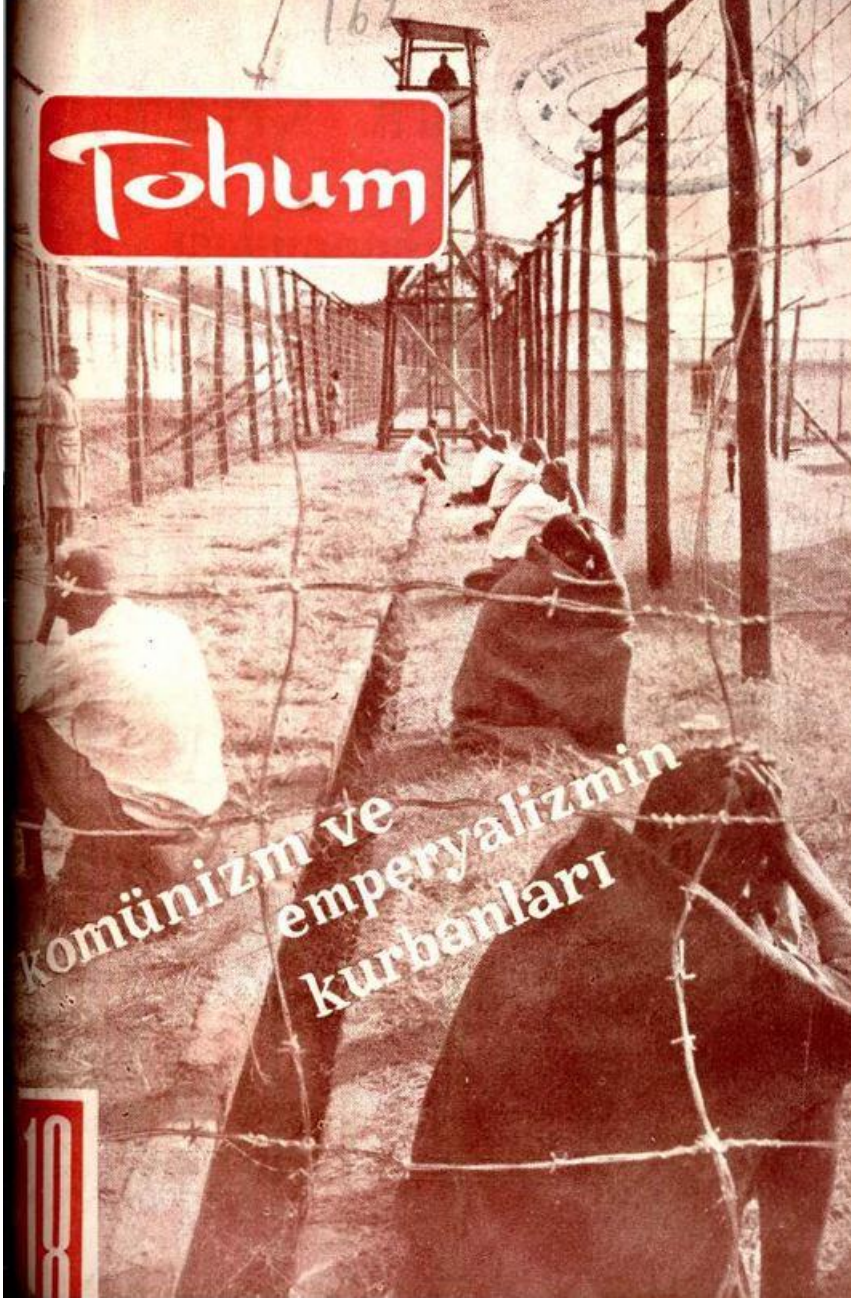
- Sandıkçı, K. (1970a). Kadın Düşmanları. Tohum Dergisi, 47, 17.
- Sandıkçı, K. (1970b). Huzur ve İstikrar. Tohum Dergisi, 52, 25-26.
- Sandıkçı, K. (1970c). 8. Milli Eğitim Şurası ve İmam-Hatip Okulları. Tohum Dergisi, 53, 7.
- Sandıkçı, K. (1971). İlmi Emanet. Tohum Dergisi, 60, 13.
- Saygın, S. (2022). Türk Siyasi Düşüncesinde Sırat-ı Müstakim/Sebilürreşat Dergisi'ne Göre İslamcılık Düşüncesi (1908-1925) (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Saylan, C. (1973). Yeni Bir Yüzyıla Doğru. Tohum Dergisi, 81, 12-14.
- Saylan, C. (1974). Siyasi Hayatımızın Tarihi Temelleri. Tohum Dergisi, 84, 17.
- Schwarz, F. (1964). Dini İhtiyaçların Tatmin Edilmemiş Olması. Tohum Dergisi, 12, 10.
- Sebük, M. C. (1973). Merhaba İnsan. Tohum Dergisi, 82, 27.
- Sekizinci Cilde Giderken. (1974). Sekizinci Cilde Giderken. Tohum Dergisi, 85, 3.
- Semiz, A. (1964a). Alemlere Rahmet. Tohum Dergisi, 5, 5.
- Semiz, A. (1964b). Çağımızın Bunalan Genci. Tohum Dergisi, 14, 4.
- Seyyid Kutub Münasebetiyle. (1966). Seyyid Kutub Münasebetiyle. Tohum Dergisi, 28, 4.
- Sınıflaşan Fikirler Arasında İslam Gençliği. (1975). Sınıflaşan Fikirler Arasında İslam Gençliği. Tohum Dergisi, 92, 3.
- Solak, S. (1964). Din ve Milliyet. Tohum Dergisi, 5, 14.
- Sosyalizmin Oyunu. (1965). Sosyalizmin Oyunu. Tohum Dergisi, 19, 8.
- Sunar, L. (2019). İslamcılığı Konumlandırmak: Genel Bir Giriş. L. Sunar (Ed.), “Bir Başka Hayata Karşı”: 1980 Sonrası İslamcı Dergilerde Meseleler, Kavramlar ve İsimler (1. Basım, c. 1, s. 1-14). Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Şahin, M. (2016). Türkiye’de İslamcılık Tartışmaları ve Siyasal İslam (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Şahin, S. (2020). Din Siyaset İlişkilerine Yönelik Yaklaşımlar Çerçevesinde Diyanet Gazetesi ile İslamcı Dergilerin Mukayesesi (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Şallı, H. (1975). Dün, Bugün ve Yarın: İmam-Hatip Liseleri. Tohum Dergisi, 92, 5.

- Şallı, H. , Öztürk, Ş. , Sağlam, Ş. (1976). TRT ve Dini Yayınlar. Tohum Dergisi, 98-99, 40.
- Şen, H. (2007). Bir Modernleşme İdeolojisi Olarak İslamcılık. Sosyoloji Dergisi Ülgen Oskay'a Armağan Özel Sayısı, 235-266.
- Tanör, B. (2021). Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (35.baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tantik, A. (2009a). İslamcılığa Dair. Özgün Düşünce Dergisi. 1, 120-133.
- Tantik, A. (2009b). İslam ve Sosyalizm. Özgün Düşünce Dergisi, 2, 58-67.
- Terlemez, G. (1969). Allah İnananlarla Beraberdır. Tohum Dergisi, 45, 25.
- Tınmaz, H. (1964). Federasyon Kongresi. Tohum Dergisi, 5, 31.
- Tiftikçi, O. (2011). İslamcılığın Doğuşu Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Gelişimi (1.baskı). Akademi Yayınları.
- Tohum'un Yeni Bir Hizmeti. (1964). Tohum'un Yeni Bir Hizmeti. Tohum Dergisi, 15, 2.
- Tulum, A. M. (1965). Gençlik Buhranının Gerçek Sebepleri. Tohum Dergisi, 23, 17.
- Tunaya, T. Z. (1998). İslamcılık Cereyanı 3. Cumhuriyet Yayınevi.
- Turan, Ö. (1999). Milli Mücadele Lehine Kamuoyu Oluşumunda Din Adamları. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 15(45), 821-834.
- Türk, R. (2015). Türkiye'de Siyasal İslam'ın Örgütlenme Faaliyetleri. Akademik Hassasiyetler Dergisi, 2(3), 99-131.
- Türkmen, H. (2014). Türkiye'de İslamcılık ve Özeleştir (3.baskı). Ekin Yayınları.
- Türkölmez, O. (2020). Ulus Kimliğinin İnşasında Dinin Yeri: Erken Dönem İslamcılarının Türk Milliyetçiliğine İlişkin Yaklaşımları. Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(2), 156-166.
- Türkölmez, O. (2014). Dindar Milliyetçiliği Kavramı ve Türkiye'de Dindar Milliyetçiliği. Bilgi Dergisi, 1, 35-56.
- Türköne, M. (2011). Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu. Etkileşim Yayınları.
- Uçar, F. (2018). Üç Tarz-ı Siyasetin Bir Unsuru Olarak İslamcılık ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri. History Studies, 10(4), 191-217.
- Uçer, S. S. (1967). Din ve Milliyet. Tohum Dergisi, 31, 18.

- Uslu, A. (2015). Çok Partili Hayata Dönüş Dönemi (1945-1950). G. Atılgan, C. Saraçoğlu, A. Uslu (Ed.), Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat (s.341-386). Yordam Kitap.
- Yalçın, B. (2021). Türkiye’de İslamcılık Fikrini Dergiler Üzerinden Okumak (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi> adresinden edinilmiştir.
- Yalçıntaş, N. (1980). Kıbrıs’taki Dünya İslam Kongresi. Tohum Dergisi, 117, 24.
- Yardım, M. (2016). Osmanlı İslamcıları ve İslami Yenilikçiler: Yakınsama ve Ayrışma. SUTAD, 40, 111-125.
- Yeni Hamlemiz. (1969). Yeni Hamlemiz. Tohum Dergisi, 41, 3.
- Yetür, F. (1965). Müşterek Mirasımız. Tohum Dergisi, 20, 37.
- Yılbaş Rezaleti. (1976). Yılbaş Rezaleti. Tohum Dergisi, 93, 4.
- Yıldırım, E. (2012). Türkiye’de İslamcılığın Siyasal Evrimi. TYB Akademi Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2(4), 167-176.
- Yıldırım, E. (2015). İslamizm, İslamlaşma ve İttihat-ı İslam (1.baskı). S. Eren, A. Öztürk, (Ed.), Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni (c.9, s.47-72). İnsan Yayınları.
- Yılmaz, M. (1969). Antalya İmam Hatip Okulu. Tohum Dergisi, 41, 20.
- Yılmaz, M. (2014). Darbeler ve İslamcılık. T. Bora, M. Gültekingil (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık (c.6, s. 632-639). İletişim Yayınları.
- Yüksek İslam Enstitülerinde Boykot. (1969). Yüksek İslam Enstitülerinde Boykot. Tohum Dergisi, 45, 34.
- Yüksek İslam Enstitülerinin İslami İlimler Olma Gerekçesi. (1969). Yüksek İslam Enstitülerinin İslami İlimler Olma Gerekçesi. Tohum Dergisi, 45, 27.
- Yüksel, O. (1969). Mahkum ve Mahzun Ayasofya. Tohum Dergisi, 39, 3.
- Yüksel, F. (1971). İslam’da Kadının Yeri. Tohum Dergisi, 59, 14.
163. (1966). 163. Tohum Dergisi, 26, 5.
3. Cilt Tamamlanırken. (1969). 3. Cilt Tamamlanırken. Tohum Dergisi, 36, 3.
- Güler, S. (1968). 34. Sayı İçin. Tohum Dergisi, 34, 3.
37. Sayımız İçin. (1969). 37.Sayımız İçin. Tohum Dergisi, 37, 3.

EKLER

EK-1. Örnek dergi kapakları

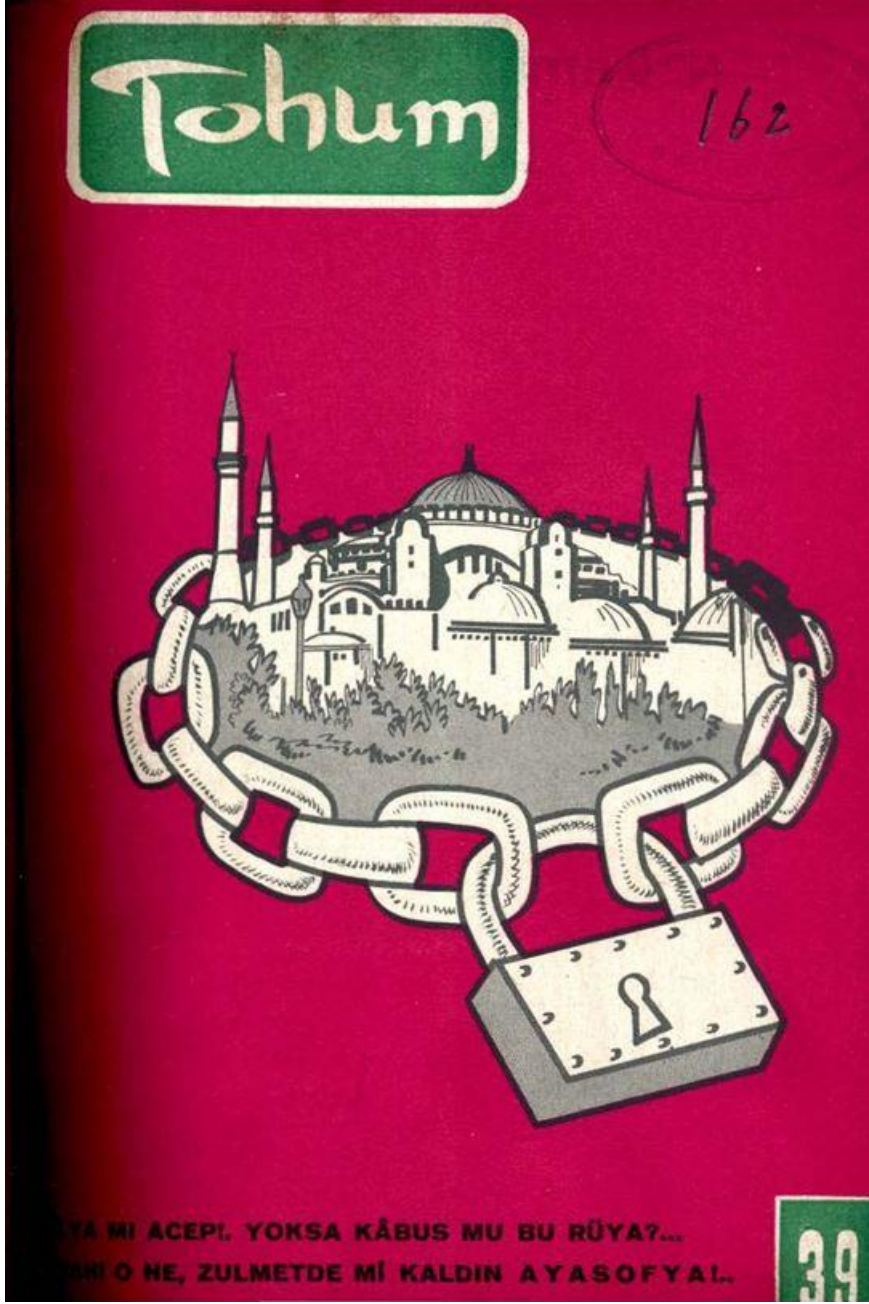

Tohum 18. Sayı Kapağı: “Komünizm ve emperyalizmin kurbanları”

Tohum 31. Sayı Kapağı: “Bugün mel'un Yahudinin işgali altında bulunan Kudüs-i Şerifteki İslam abidelerinden: KUBBETÜSSAHRA”

EK-1 (Devam). Örnek dergi kapakları

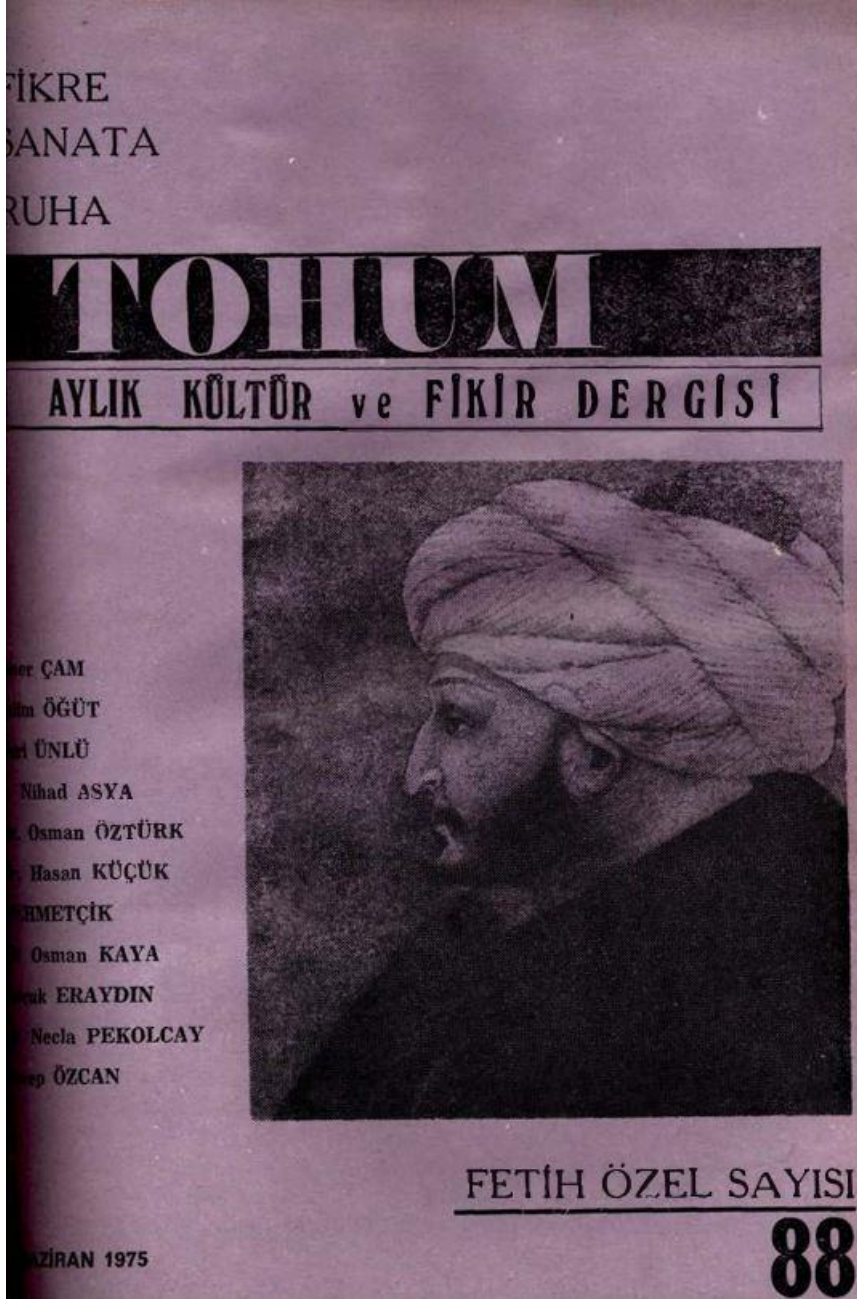

Tohum 39. Sayı Kapağı

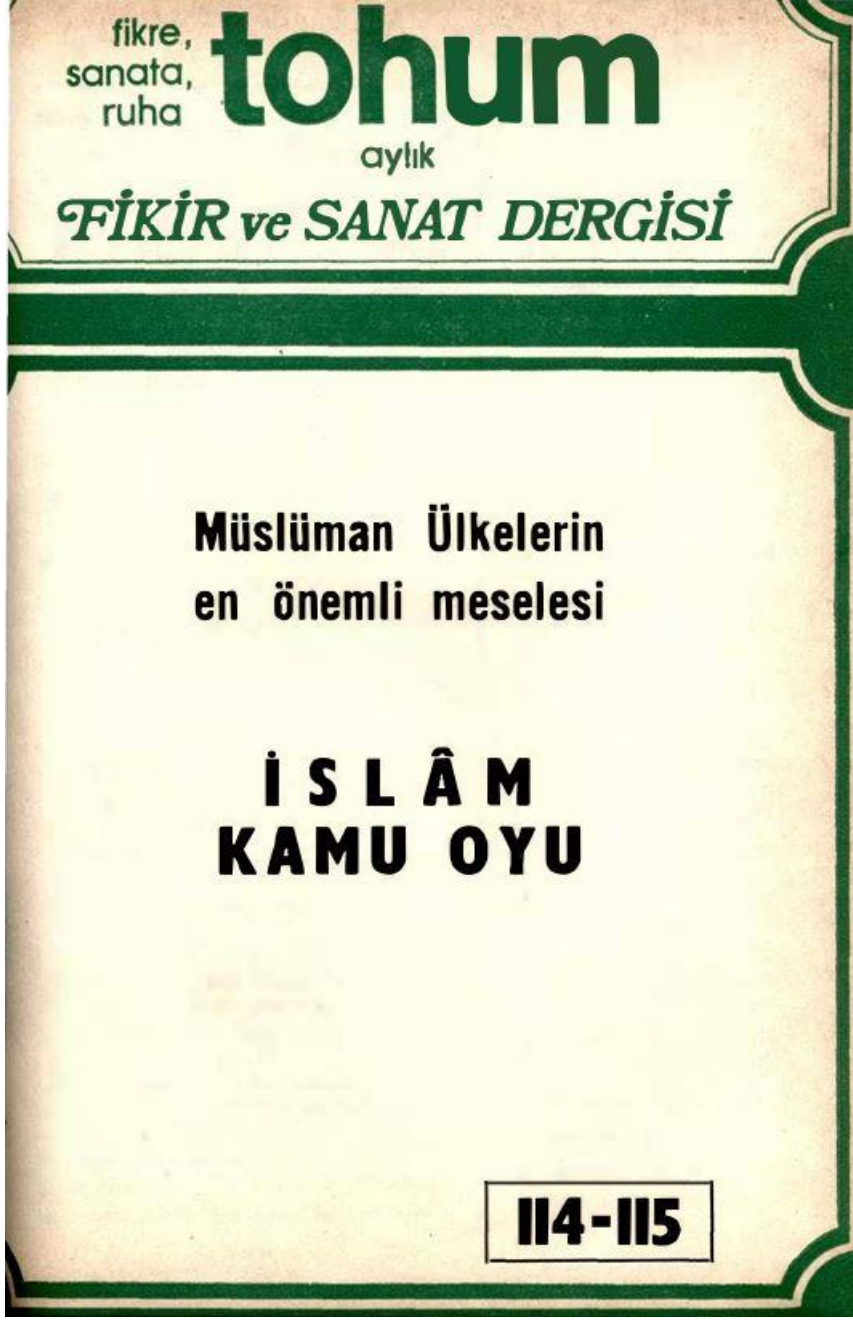
Tohum 53. Sayı Kapağı: “İmam Hatip Okulları Kapatılıyor mu?”

EK-1 (Devam). Örnek dergi kapakları

Tohum 88. Sayı Kapağı: “Fetih Özel Sayısı”

EK-1 (Devam). Örnek dergi kapakları

Tohum 114-115. Sayı Kapağı: “Müslüman Ülkelerin en önemli meselesi İSLAM KAMU OYU”